BEVEZETÉS
A
KERTÉPÍTÉSZET TÖRTÉNETÉBE

ÍRTA:
DR. JÁMBOR IMRE

BUDAPEST, 2009

1. Az építészet stíluskorszakai

Az ember ősidők óta épít kerteket.

Az ókori perzsa kertek területét általában egymást merőlegesen keresztező, a négy égtáj irányában épített csatornák osztották négy szabályos részre. A kert közepén négyzet alakú nagy vízmedence volt. A csatornák a birodalom négy folyóját, a négy kertrész, színpompás virágokkal és illatos fűszernövényekkel beültetve, a földet szimbolizálta. A két, egymást metsző szimmetriatengelyre szerkesztett alaprajz a kert közepén egy harmadik, függőleges tengelyt is feltételezett, ami az éggel kapcsolja össze a földi világot. Az ősi perzsa *pairi-daeza* szó kerített, lehatárolt külső teret, azaz kertet jelent. Innen ered a paradicsom(kert) elnevezés, és a szimbolikus, transzcendens kerti struktúra, amit a keresztény, a zsidó és az iszlám kultúra is átvett és tovább örökített.

Minden későbbi kor kertjei, a maiak is, valahol az elveszett éden, a paradicsomkert utáni vágyból születtek, ahol az ember visszatalálhat az egykori, istenáldotta harmóniához a természettel, a világgal. Minden kert a természetről és az ember alkotó képzeletéről szól, ezért a végtelen és hatalmas táj mikrokozmosza, amiben megszülettünk, felnövünk és megöregszünk.

Az építészet - amelynek része a kertépítészet is **-** az emberi **kultúra**, az emberi tevékenység egyik legalapvetőbb formája. Az építészet és az eredményeként létrejött épített környezet, a természet komplex alakítása, átformálása nem egyszerűen mérnöki-műszaki tevékenység, hanem a mindenkori társadalom megbízatásából végzett kreatív, alkotó munka. Ez a kreatív, formáló tevékenység lényegében az építészeti tér létrehozására irányul és nem csupán funkcionális, használhatósági, hanem döntően esztétikai értelemben vett értékteremtést, alkotást is jelent. Az építészeti tér, ill. a kertépítészeti tér az épület, a kert mindenkor esztétikailag is értékelhető, tartalmi mondandóval és karakteres, azt kifejező, jellemző formával bír, azaz esztétikai minőséggel rendelkezik.

A társadalmi megbízatás alapján végzett térformálás, téralkotás megoldása mindenkor tükrözi az építészeti tereket létrehozó közösség társadalmi viszonyait, fejlettségét, gazdasági lehetőségeit, filozófiáját, a környezethez való viszonyát, azaz az adott korszak és földrajzi hely markánsan megjelenik az építészetében is. Az esztétikai követelmények szerinti formálás és a társadalmi viszonyok, törekvések és szemléletmód megjelenítésének a

képessége miatt az építészet művészi tevékenység és az eredményeként létrejött épületek, kertek, téregyüttesek, térkompozíciók műalkotásnak tekinthetők, ha a fenti kritériumoknak megfelelnek. Az építészet ezért egyrészt a művészetek egyik ága, **alkalmazott művészet**, másrészt **mérnöki tudomány**, szakismereteket igénylő technológiai diszciplína.

Az építészetnek, az ember által épített-alakított környezetnek és az építészeti térnek, az építészeti tér különböző formai megjelenésének több ezer éves története van, amelynek fontos pontjait és korszakait híres épületek, kertek és tájak is jelzik. Az építészet fejlődését, változásait neves alkotók, művészeti *irányzatok, iskolák* és markáns, az adott időszakhoz kötődő, arra jellemző *stílusok* fémjelzik, s ezek szerint osztható fel az építészet története szakaszokra, korszakokra. Az építészeti stílusokat sokan sokféleképpen határozták meg és különböző módon korszakolják. Az egyes korszakok megnevezése sem teljesen egységes.

Az építészeti stíluskorszakok sokszor térben és időben átfedik egymást. Még él a megelőző stíluskorszak, amikor megszületnek az új stílusra jellemző első alkotások, s az új stílusok Európa más-más területein is különböző időben jelennek meg. Az európai építészettörténet fő stíluskorszakai és az azokhoz tartozó jellemző történeti időszakok az általános, legelterjedtebben használt felosztás szerint következők:

Stiluskorszak	**Történeti időszak**
megalitikus (őskori) építészet	(a történelem kezdetétől i.e. 3500-ig)
antik (ókori) építészeti stílusok	(i.e. 3500-től 476-ig, a Római birodalom összeomlásáig)
ókeresztény (preromán) építészet	(1. századtól a 9.-10. századig.)
bizánci építészet	(395- től a Kelet Római Birodalom létrejöttétől 1453-ig, Bizánc bukásáig)
román stílus (romanika)	(11.-12. század)
gótikus stílus (gótika)	(12. század közepétől a 16. század elejéig)
reneszánsz	(15. század elejétől 1580-ig)
manierizmus	(1520-1550)
barokk stílus	(a 16. század végétől a 18. század második feléig)
rokokó	(1715-től 1774-ig, XV. Lajos haláláig)
copf stílus	(a 18. század közepétől a század végéig)

klasszicizmus	(a 18.század végétől a 19. század közepéig)
romantika	(a 18 század végétől a 19. század utolsó harmadáig)
historizmus	(a 19. század közepétől a század végéig)
eklektika	(a 19. század utolsó harmadától a 20. század elejéig)
szecesszió (jugendstil)	(19. sz második felétől 1920-ig)
modern (bauhaus)	(1920-tól-1940-ig)
funkcionalizmus	(1930-1960)
posztmodern	(1970-1990)

Korunkat, XXI. századot nem jellemzi egységes építészeti korstílus, sőt igazi építészeti stílusok sem, inkább sokszínű irányzatok együttélése tapasztalható, mind az építészetben, mind a kertművészetben, amelyek egymásra hatnak ugyan, de egységes, a korra jellemző markáns építészeti stílust nem jelenítenek meg.

Az építészettörténet e korszakok szerinti tagolásban tárgyalja az építészeti stílusok lényegi tulajdonságjegyeit, alkotásait, változásait és ezen belül a kertépítészet történet is e korszakolást követi kisebb-nagyobb eltérésekkel. Az azonosság oka a két szakterület rokonsága és kapcsolódása, amely többé-kevésbé azonos, összehangolt válaszokat ad a társadalmi megbízásra. A különbözőségek oka pedig a műfaji eltérésekben és sajátosságokban keresendő, amik az épület-építészetet és a kertépítészetet egymástól megkülönböztetik.

2. Az ókor kertjei

Az ókor az őskor után következő történeti időszak. **Időszámításunk előtt 3500 évvel,** az állam kialakulásával, a földművelés és az írásbeliség megjelenésével, a társadalom megszerveződésével és az első városok létrejöttével veszi kezdetét. Befejezése a különböző földrajzi térségekben más-más időponthoz köthető. Európában az **ókor** a Nyugatrómai Birodalom széteséséig, **476-ig**, a népvándorlások kezdetéig tart. Az építészet és a kertépítészet története ókori építészetként – mint az európai építészet meghatározó előzményeit – a **mezopotámiai,** az **egyiptomi,** az **ógörög** és az **antik római** építészetet ill. kertépítészetet tekinti. Az ókor története tehát lényegében egybeesik a tágabb értelemben vett Mediterráneum történetével.

2.1. Mezopotámiai kertek

Az ókor egyik legrégebbi, legősibb kultúrája a Közel-Keleten, két bővizű folyam, a Tigris és az Eufrátesz közötti területen (nagyjából a mai Irak területén) létrejött birodalom, Mezopotámia. A mai Palesztinától Észak-Szírián és Délkelet-Törökországon át, a Perzsa-öbölig ívelő térségben, amit termékeny félholdnak is neveznek, mintegy **12–13 ezer évvel ezelőtt** változtatták meg gyökeresen életmódjukat az itt élő törzsek, népcsoportok: a vadászat és a gyűjtögetés helyett módszeresen megkíséreltek a föld termékenységét kihasználva **ültetvényeket létesíteni** és azokat művelni. Ezzel európai társaiknál több mint ötezer évvel korábban fedezték fel a **földművelést,** azt hogy az életet biztosító táplálékhoz a föld megmunkálásával nagyobb biztonsággal juthatnak hozzá.
A vadászó, gyűjtögető embernek még mintegy 4–5 km^2-nyi területre és állandó mozgásra, vándorlásra volt szüksége az élelem megszerzéséhez. Ez a földművelés megjelenésével és a növénytermesztés majd az állattenyésztés gyakorlati tapasztalatainak felhalmozódásával, különösen az öntözéses kultúrák elterjedésével mintegy 1 km^2-re csökkent, és elősegítette a letelepedést és a népesség elszaporodását.
A földhöz kötődő, letelepedett életmódot folytató társadalom pedig megkezdte a termékeny folyóvölgyekben **a települések, a városok létrehozását.**

Mezopotámia területén az i. e. 30. századtól a 6. századig sumérek, babilóniaiak és asszírok éltek és építettek hatalmas városokat.
Az első ismert óriás települések, Uruk és Ur, a korai sumér-akkád dinasztia korában jöttek létre (i. e. 3000–2025), amelyek sajátos szakrális építménye volt a lépcsőzetes kialakítású, teraszos templom, az ún. cikkurát, majd megszülettek a babilóniai birodalom (i. e. 2025–538) városai, köztük Harmal, Ninive és Babilon, amelyekben már kiterjedt kertek és parkok is voltak (4. ábra).

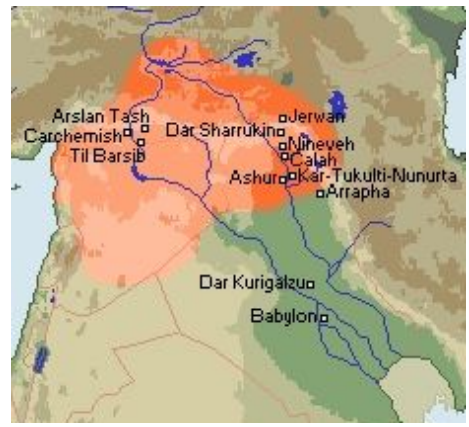

4. ábra. *Az Asszír Birodalom i. e. 1100 körül*

A **kertek és parkok** a Mezopotámiai birodalom városaiban korántsem lehettek luxuscikkek, sokkal inkább **létfontosságú** alkotói a településeknek, ahol a tűző nap elől hűsítő árnyékot lehetett találni. A korai birodalom városairól fennmaradt nagyon kevés források egyike, a Gilgames Eposz arról ír, hogy Uruk térsége három részre tagozódik: magára a beépített városra, a kertekre és a folyó vidékére. A kertek alatt pedig elsősorban **pálmaligeteket** és **gyümölcstermő fákkal beültetett területeket** kell érteni, amelyek árnyékában **zöldségfélék** és **fűszernövények** is megélhettek. Utóbbiakat kerített ágyásokba ültették, szabályos mértani rendben.
A kertek helye nem véletlenszerűen alakult ki, hanem mindig ott, ahol megvolt az **öntözés** lehetősége. Öntözés nélkül mit sem értek. A megfelelő vízellátás érdekében hatalmas **öntözőrendszereket** alakítottak ki csatornákkal és vízemelő berendezésekkel, amelyek behálózták az egész vidéket.
A **haszonkertek** mellett azonban kétségtelenül voltak **díszkertek,** ill. a pihenést, felüdülést, az ünnepségeket szolgáló **mulatókertek** is. Ezek kialakításáról még kevesebb forrás áll rendelkezésre. De minden bizonnyal az elrendezéshez a földművelésből szerzett ismeretek és a környező táj jellege, adottságai, látványa mint minta szolgáltak alapul. A növények ápolása az egyes fajok térigényének megfelelő szabályos sor- és tőtávolságra ültetve volt a legegyszerűbb és legeredményesebb, amiből egy **egyszerű alaprajzi mértani rend** következett. Ez az egyszerű, a növénytermesztés technológiájához igazodó mértani rend lett a városi díszkertekben is a kialakítás alapja és a matematikailag leírható, precízen szerkesztett alaprajzi elrendezés egyben **kifejező esztétikai értékké vált.** A városi palotakertek és a fásított terek mind ilyen szabályos geometriával létesültek, sorokba rendezett fákkal, egyszerű mértani formákba foglalt cserje- és virágfelületekkel.

A városokon kívüli nagyobb kiterjedésű a vadászatot, az ünnepségeket és a mulatságot szolgáló **parkok** kialakításánál azonban a **táji-természeti előképek** érvényesültek. Ezek a jórészt erdősült területen létrejött kertek **tájképi jellegűek** voltak, igazodva a hely értékes adottságaihoz, mintegy azokat felgazdagítva.
Már a korai sumér-akkád időszakból is fennmaradtak emlékek az isteneknek ajánlott **szentelt ligetekről.** Az első parkról szóló leírás azonban az i. e. 11. századból származik. *I. Tiglapilezer* asszír király a meghódított idegen földről telepített be értékes fákat, exotákat – többek közt ciprusokat – parkjaiba. Időszámítás előtt 1100 és 600 között az asszír királyok szinte mindegyike létesített parkot. A ligetes, tájképi jellegű parkokban halastavak is voltak és vadállatokat tenyésztettek. A díszes parkok vadaskertként, mulatókertként szolgáltak. A parkokat, kerteket öntözni kellett. Ehhez egész csatornarendszereket építettek, hogy a folyók vizét a kertekhez vezessék. *Sanherib* asszír uralkodó 70 km hosszon építtetett csatornákat és akvaduktokat (öntöző vagy ivóvizet vezető csővezeték, alagútszerű csatornarendszer), hogy Ninivénél lévő kertjeihez az öntözővizet eljuttassa.
A palotákat is kertek övezték. *Assurbanipál* király ninivei palotájához kiterjedt mulatókert tartozott, ahol látványos ünnepségeket rendeztek (5. ábra).

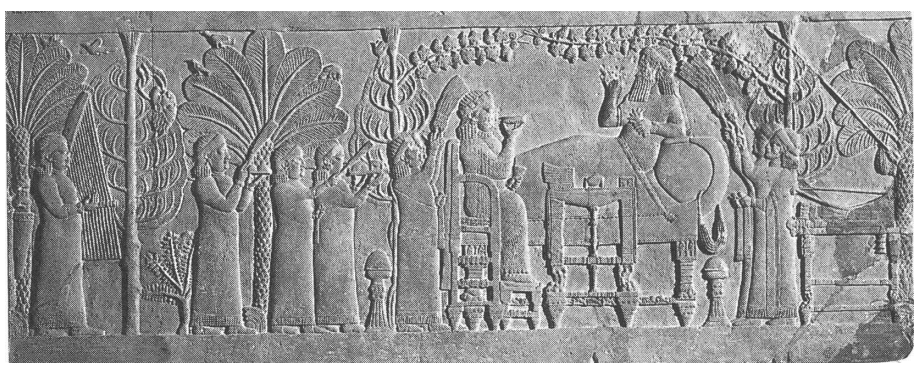

5. ábra. *Assurbanipál király és felesége ünnepi lakomája a kertben (Ninivei dombormű)*

A legrégebbi **palotakertet** ábrázoló dombormű *Sargon* asszír király Dar Sharukin városában épített kertjét mutatja be. A kertet magas fal övezi, melyben a hettiták földjének minden növénye megtalálható. Fia, *Sanherib* hatalmas sziklateraszon építtetett parkban álló palotát. A fákat a mintegy 1500 m^2 nagyságú területen egy szabályos négyzetháló pontjai mentén a sziklába vájt, kerek, 1,5 m mély gödrökbe ültették és öntözték az e célra készített víztározókból. A város lakosai számára is építtetett két kiterjedt ültetvényt a település szélein közhasználatra.

UGARIT VÁROSÁBAN az i. e. 2. évezred végéről származó **PALOTA-KERTET** tártak fel az ásatások. A palota egy közel trapéz formájú, mintegy 25x40 m méretű alapterületen épült. Közepén ugyancsak trapéz formájú 15x21 m nagyságú területen állt a kert, amelyet 50 cm magas fal övezett, két bejárattal. A kertet szabályos mértani rendben fákkal és cserjékkel ültették be. A kert északnyugati sarkában pavilon állt, amelyből egy elegáns portikuszon (tornácon) át lehetett a kertbe jutni. A pavilon déli oldalán kút volt, amely a kert öntözőcsatornájához szolgáltatta a vizet (6. ábra).

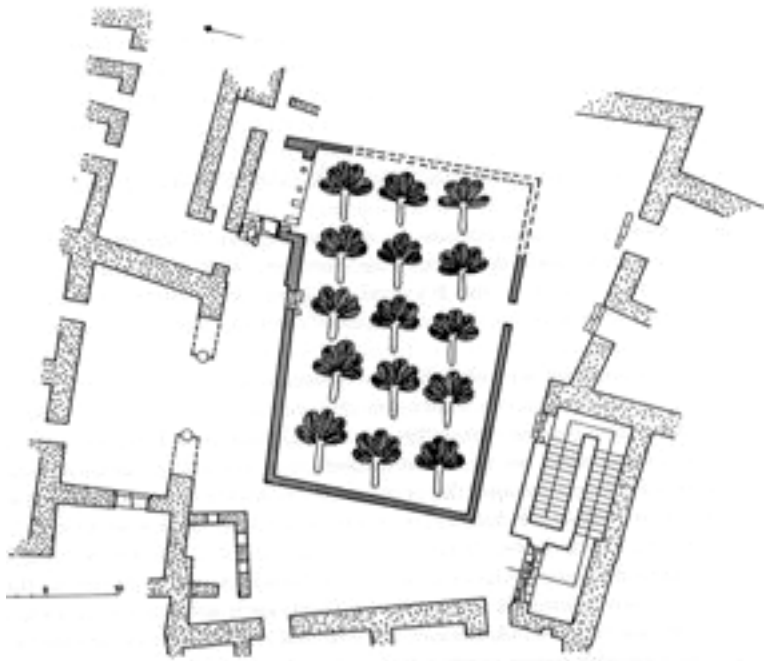

6. ábra. *Palotakert Ugaritban az i. e. 2 évezred végén*

Különösen híresek voltak az ún. **függőkertek,** amelyeket a késő birodalom időszakában (i. e. 1350–538) a **babilóniaiak** és az **asszírok** építettek. Az ókor hét csodája között említik **SZEMIRAMISZ** (i. e. 810–782) **KIRÁLYNŐ FÜGGŐKERTJÉT,** de számos hasonló kert létesült a városokban. A kertről több leírás létezik, és ásatások is folytak a feltárására. Ezek alapján a kert egy kb. 43 m oldalhosszúságú, trapézformájú alapterületen, négy teraszon épült fel.

A teraszokat széles, 3 m körüli térközzel épített oszlopsorok és boltívek tartották. Minden terasz mintegy 9 m magas volt. A teraszok szélessége felfelé haladva fokozatosan csökkent. A teraszokat oszlopokkal támasztották alá, vastag földréteggel fedték, majd fákkal ültették be.

A függőkerteknél a fákat rendszerint az oszlopok fölé telepítették. A termetes fák látványa és ritmusa így mintegy az oszloprendet vetítette ki a külső, kerti térbe. A szigetelést aszfalttal és ólomlemezekkel oldották meg. A teraszok alatt termek húzódtak, amelyeket a felettük lévő földréteg és a fák árnyékoló hatása megóvott a túlzott felmelegedéstől. Mechanikus vízemelő berendezések szolgáltak az öntözővíz feljuttatására a legfelső teraszra, ahonnan aztán csatornákon és medencéken keresztül a víz eljutott az ültetvényekhez. A hűvös belső termek a teraszon lévő kertekre nyíltak. Az építmény az északi és a keleti oldalán a kertet határoló 7 m magas kőfallal zárult, és így körbefogott egy kiterjedt belső kertet, amely a szélén mintegy felkúszott az épített teraszokra. A függőkertnek ezt a formáját úgy lehet elképzelnünk, mint egy fordított, negatív zikkurát formát, ahol a szabályos, négyzetes alaprajzú középrész felülről nyitott, szabad tér, amely körül fokozatosan emelkedő, fákkal és cserjékkel beültetett, egyre keskenyebb teraszok képeznek nagyvonalú, konkáv jellegű térfalat (8. ábra).

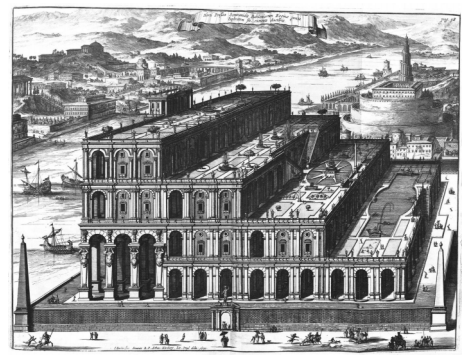

7. ábra. *Szemirámisz függőkertje (A. Brothers rajza, 1851)*

Egyes források szerint **NABUKODONOZOR** (i. e. 604–562) babilóniai király építtetett hatalmas **FÜGGŐKERTET** felesége, *Amythis* részére, aki a hegyes Médiából származott, s e kert a sík mezopotámiai tájon a kies hegyvidék illúzióját kelthette számára. A kertben a leírások szerint 480 m oldalhosszúságú négyzetes alapon emelkedtek lépcsőzetesen egymás felett az egyre kisebb szélességű épített teraszok, amelyek alatt fogadó- és lakótermek, fürdők, valamint kiszolgáló helyiségek voltak. Az ültetvényeket az Eufrátesz felemelt vizével öntözték. Ez szolgálta a fürdők vízellátását is. A később elvégzett babilóniai ásatások az Isztár kapu közelében egy jóval szerényebb, 197,5x106,5 m alaprajzi méretű függőkert alapjait tárták fel, ugyanebből az időből.

Az építmény szerkezetét ugyancsak oszlopokon nyugvó boltívek képezték. Egyes megállapítások szerint a boltív azért jelenhetett meg ilyen korán a babilóniai építészetben, mert csak ez a szerkezeti megoldás volt alkalmas a vastag földréteg és a termetes fák súlyának a hordozására. Korábban csak a felszín alatti zárt csatornák és akvaduktok létesítésénél alkalmazták azokat.

A teraszozott függőkertek palotakertek voltak és elsősorban az uralkodó hatalmát, és lehetőségeit fejezték ki, de egyben a kényelmét és a luxust is szol-

gálták árnyékos teraszaikkal, hűsítő vízfelületekkel, sétányaikkal, gazdag növénykiültetésükkel, amelyre az építtető méltán volt büszke. Ezt illusztrálja egy agyagtábla felirat is az i. e. 550-es évekből:

„Én (II. Nabukodonozor) létrehoztam égetett agyagtéglákból egy hatalmas hegységet és berendeztem rajta egy épületegyüttest teraszozott kertekkel a magam számára királyi tartózkodási helyül, amely messze Babylon falai fölé magasodik.” (Agyagtábla felirat, *Robert Koldewey* angol nyelvű fordítása, 1899)

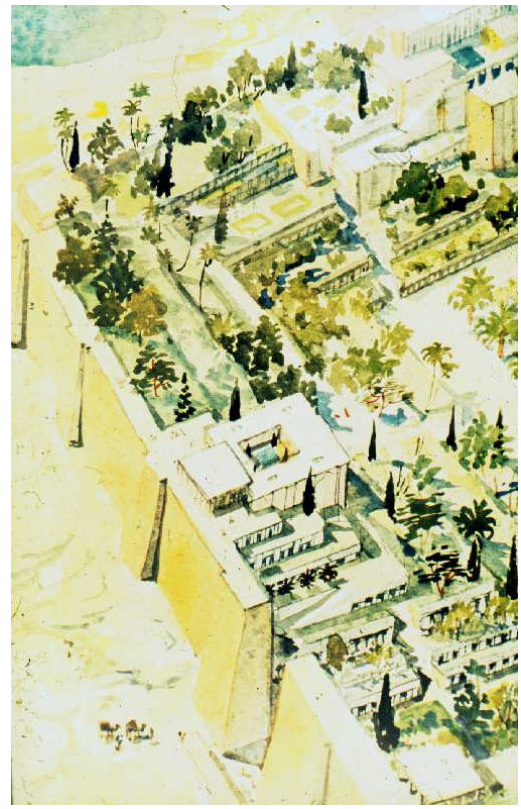

8. ábra. *Babiloni függőkert (rekonstrukciós rajz – Balogh T. András)*

A függőkerteknek számos formája létezhetett. Függőnek azért nevezték őket, mert az ültetvény, a kert **elszakad** a természetes talajtól, az alapkőzettől, és épített szerkezeten mintegy „felfüggesztve” létesül. Több babilóniai dombormű ábrázol oszlopokon és boltíveken emelt kerteket és növényekkel beültetett teraszos kiképzésű tornyokat. A **szabályos alaprajzú teraszokon** létesült függőkertek beültetése is **szabályos mértani rendben** történt. A fákat az oszloprendnek megfelelően sorokba rendezték és az ágyásokba ültetett cserje- és virágfelületek is mértani alaprajzi formákat mutatnak.

Így ezek a létesítmények egyértelműen **architektonikus típusú** kertek. Nem is lehetett másként, hiszen az épített szerkezet meghatározta a kerti formákat is.

Az uralkodó nyári lakhelyét, a városon kívül fekvő palotákat is kiterjedt erdők vették körül. Az erdő, a fák együttese gyönyörködtető látvány és értékes adomány, amelyet tisztelettel övezték. Az asszírok úgy vélték, hogy az örök élet valahogy összefügg a hatalmas, terebélyes fák gyökérzetével. *Plutarchos* (i. e. 45–125) ókori történetíró írja le, hogy *Atraxerxes* hadvezér a seregével volt úton és egy nagyon hideg éjjelen egy kiterjedt park mellett vertek tábort. Utasította a katonáit, hogy vágjanak ki fákat és gyújtsanak tüzet, de azok nem engedelmeskedtek, mert a gyönyörű fákhoz nem mertek, nem akartak nyúlni.

Az **erdőkben gondozott vadászterületeket, vadaskerteket** hoztak létre tisztások kialakításával és a szegélyek gazdag és változatos beültetésével. Ezek az ültetvények ugyan szintén szabályos rendet mutatnak, mégis a vadaskert egészét a tájjal egybeolvadónak és szabadon formáltnak tekintik, így is ábrázolják, mint alakított természetet. A **királyi vadaskertek** és **mulatóparkok,** szemben a városi teresz- és függőkertekkel, **festői kialakításúak,** természetszerűek voltak (9. ábra).
A természetes erdőben kialakított, a szórakozást, vagy a vadászatot szolgáló tisztás-rendszereket, a vízfelületeket szabadon formálták, és változatos növény-együttesekkel egészítették ki gazdag tájképi jelleget adva a parknak. Ezek a parkok rendkívül nagy kiterjedésűek lehettek, változatos részletekkel. Egy királyi vadaskert leírásában szerepel, hogy az akkora, hogy akár 13.000 katona számára is kényelmes szálláshelyet nyújthat.

9. ábra. *Királyi vadaskert és mulatópark ábrázolása I. Dariusz (i. e. 549–486) idejéből*

Az ókori mezopotámiai kertkultúrában tehát szinte egy időben, **egymás mellett létezett a két kerttípus:** a szabályos geometriájú **architektonikus** típusú kertforma (a függőkertek és a városi paloták kertjei), valamint a természetelvű, a festői hatásokra törekvő, oldott, szabálytalan térstruktúrájú, **tájképi** típusú kertforma (a királyi vadaskertek és mulatóparkok).

2.2. Egyiptomi kertek

Az ókori Egyiptom története három nagy korszakra, három birodalom, s ezen belül uralkodó dinasztiák történetére osztható. Az első, a régi, vagy ó-birodalom i. e. 3300 körül jött létre, amelynek hatalmi és kulturális központja a Nílus deltájában fekvő Memphis volt.
A Nílus és áradásai biztosították, hogy az amúgy rendkívül száraz és forró éghajlatú térségben egy keskeny területsávon, a Nílus völgyében egy **letelepedett életmódot** folytató és gazdag **földművelő** társadalom jöhessen létre. A kertek és kertészeti kultúra létrejötte pedig egybeesik a letelepedéssel. A vándorló, nomád-állattartó népeknek tágas legelőkre volt szükségük és folytonos mozgásra. A növénytermesztéshez és különösen a kertészeti kultúrák műveléséhez azonban letelepedett hely, állandó ott-tartózkodás és kerített, az állatok elől védett, termékeny terület szükséges.
Már a régi birodalom kereteiben kialakult **a kertek három formája,** amelyeket aztán a közép és új birodalom korszaka is átvett és tovább formált:

- az élelmiszerellátást biztosító **haszonkertek,** zöldség-, gyümölcs- és szőlőültetvények,
- a magasabb társadalmi rétegek számára a kényelmet és a fényűzést szolgáló **lakó- és villakertek,** valamint
- a hitéletet és a társadalmi hierarchiát szolgáló **szakrális kertek.**

A Nílus áradásainak következtében létrejött iszapos, termékeny és jó vízellátottságú föld főleg az egynyári növényeknek, a zöldségnövényeknek és a gabonaféléknek kedvezett. A hosszabb élettartamú fákat, a gyümölcs- és szőlőültetvényeket az állandó elöntések miatt csak a magasabb fekvésű helyekre lehetett ültetni, ahol azután az öntözésükről is gondoskodni kellett.

Haszonkertek

Az egyiptomi **zöldségeskert** szabályos négyzet alakú parcellákból állott, amelyeket kis földsáncok választottak el egymástól. A parcellák mérete 40 cm körüli lehetett. Egy-egy zöldségeskert több száz ilyen parcellából állhatott, szabályos négyzetes rendben kialakítva, amelynek közepén rendszerint (több parcella kihagyásával) egy nagyobb, ugyancsak négyzet alakú vízmedence volt az öntözővíz biztosításához. A parcellákba ültették a zöldségnövényeket,

amelyek közül már az ó-birodalom idején is nagyon sokfélét ismertek és termesztettek. Ez az elrendezési forma 5000 év múltán, még ma is fellelhető.
A **gyümölcsösökben** termesztett faféleség volt a szikomorfa (Ficus sycomorus), a datolya és a gránátalma, de mintegy 20 további, különböző gyümölcsfajtát is termesztettek. A fák, szabályos sorokba ültetve a zöldséges-kertet keretezték, vagy önálló ültetvényben jelentek meg. A gyümölcsöt leginkább nyersen fogyasztották, de aszalványt és bort is készítettek belőlük.
A **szőlőt** az egyiptomiak a kezdetektől ismerték, és fa szerkezetű állványokon, lugasokra felfuttatva művelték. Később a szőlőlugas elmaradhatatlan kellékévé vált a villakerteknek is. Az újbirodalom kertábrázolásain a díszes, épített sétalugas szőlővel felfuttatva szinte mindig megjelenik.
Az egyiptomi haszonkertek, s főleg a zöldséges kertek **matematikai pontosságú alaprajzi rendjének** oka és magyarázata az ókori egyiptomi társadalom természetszemléletében, a vallásban és a filozófiában keresendő. Az egyiptomi gondolkodásban a matematika a világ és minden tudás alapja. Fontos érték a dolgok pontos meghatározása, a számszerűség és a mérnöki precizitás. Ez a szemlélet jelenik meg a haszonkertek elrendezésében is, ahol nem csak a talaj termékenysége, az öntözővíz és a növények gondozása, de az elrendezés pontossága és a kialakítás szabályossága, egyöntetűsége is hozzájárul a remélt eredményhez.

Villakertek, palotakertek

Az egyiptomi lakóház viszonylag nagy telken állott, s ennek megfelelően **nagy kert** is tartozott hozzá. Adatok maradtak fenn, amelyek szerint az átlagos kertméret 74x36 m vagy 60x30 m nagyságú volt, de egy i. e. 2700-ból származó sírfelirat 1,1 ha nagyságú kertről ad részletesebb leírást.
A kertet a külső környezettől több méter magas, **zárt kerítésfal** választotta el. A bejáratot nagyméretű, széles és mély, fedett **kapuzat** képezte, amely egyben **előudvarként** is szolgált.
A kert központi eleme a téglalap formájú **vízmedence** volt. A kertábrázolásokon ez egy viszonylag mélyre lesüllyesztett, szegélyezett vízfelület, amelyet virágokkal beültetett rézsűk vettek körül. A medencében **vízinövények,** többek közt tavirózsák, halak és kacsák láthatóak. A medence köré szabályos sorokban fákat ültettek. A **fasorokba** több fafaj egyedeit ültették váltakozva, szabályos ritmus szerint (10. ábra).

10. ábra. *Egyiptomi kertábrázolás vízmedencével*

Az ábrázolás, mint minden sírkamra falkép, feltehetőleg idealizált. A valóságban a kerti vízmedence alapja egy több méter mélyen fekvő kút lehetett, amelyet teraszozott víztározó vett körül. Ebből merték a vizet az öntözéshez.
Szintén fontos tartozéka volt a villakerteknek a **kerti pavilon.** Ez fa szerkezetű oszlopos tornáccal készült kerti ház, amely kellemes tartózkodási hely volt, de kultikus célokat is szolgált.
A villakerteket is elsősorban **haszonnövényekkel,** gyümölcsfákkal, szőlővel, zöldség- és fűszernövényekkel ültették be. A szőlőt fából készült, magas támrendszeren termesztették, a villakertekben sétalugasokat képezve. A zöldség- és fűszernövényeket szabályos téglalapformájú ágyásokba, sorokba ültették, sokszor a széleken virágokkal szegélyezve. Bár minden kertben voltak virágfelületek is, a díszítő cél és a termesztési technológiából fakadó elrendezés nem vált el egymástól.
A kert területének felosztása, arányai, szerkezete, térbeli kialakítása egyértelműen **művészi szándékokat,** építészeti megformálást fejezett ki. Nagyobb kertekben az egyes kertrészeket alacsony falakkal választották el egymástól. Az ágyásokat is keretezték. Ez nem is lehetett másként, hiszen az egyiptomi villakert a szó szoros értelmében lakókert, itt zajlik a család életének jó része, események színhelye, fontos tartózkodási hely, akár a villa, vagy a lakás, aminek a képi megjelenése, rendezettsége nagyon fontos szerepű. A kert formai kialakítása pedig nem csak a lakófunkciókat szolgálta, de kultikus szerepű is volt és szimbolikus jelentéseket is hordozott.

A legkorábbi, az **EGÉSZ KERTET ÁBRÁZOLÓ FALKÉP i. e. kb. 1400-ból, II. Amenofisz hadvezérének sírjából** származik. A kert jelentős nagyságú, közel négyzet formájú, magas fallal övezett területen épült. A bejáratot pilonos (rézsútos oldalú, toronyszerű építmény a templomok főbejárójának jobb és bal oldalán) kapuzat képezi, amely mögött téglalap alakú, széles fogadótér nyílik. A fogadótérhez kapcsolódóan, a kert közepén szőlőültetvény található, alacsony fallal keretezve, tengelyében külön bejárati kapuval. Négy árnyas lugas található itt, középen sétánnyal, amely a kert hátsó részén elhelyezkedő lakóházhoz vezet. A határoló falak mellett fasorok húzódnak, váltakozó növény kiültetéssel.
A fasorok előtt négy nagy vízmedence látható vízinövényekkel beültetve és fákkal körülvéve. A medencék és a szőlőlugasok között, ugyancsak téglalap alaprajzi formájú gyümölcs-ültetvények kaptak helyet. Mindegyik önálló kertrész fallal lehatárolt és külön bejárati kapuval rendelkezik. A kert egészét e kapukon keresztül lehet végigjárni. A lakóház jobb és baloldalán, a vízmedencék tengelyében egy-egy kerti pavilon áll. Az egész kert elrendezése szigorúan **szimmetrikus.** A bejárat és a lakóház közötti sétány vonala képezi a kert szimmetria-tengelyét (11. ábra).

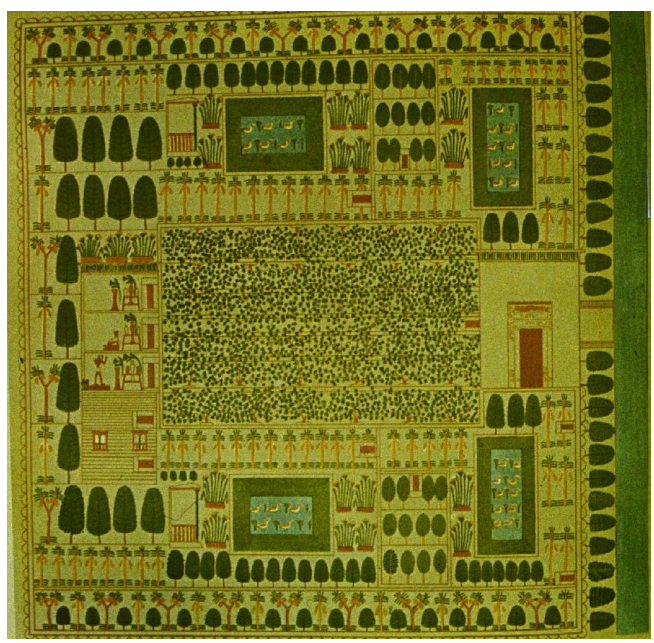

11. ábra. *Egyiptomi villakert*
(thébai sírkamra falkép, i. e. kb. 2000)

Az egyiptomi villakert egy zárt, jól és szabályosan elrendezett külön világ volt a tulajdonosa számára. Az ábrázolások, a kertleírások is ezt jelzik. A szimmetrikusan elrendezett, egymáshoz illesztett téglalapok rendszere, a lesüllyesztett vízmedencék, a kerti pavilonok, a keretező fasorok és szőlőlugasok mérnöki pontosságú rendje egyértelműen **architektonikus vonásokat** mutat. **A természetnek egy matematikai absztrakciója.** S nem véletlen ez. Az egyiptomi táj nem kínált vonzó természeti előképeket, ezért a tájképi formálás lehetősége fel sem merült. Ezért lett a kert mértani szabályosságú. De az általános világképnek, a vallási felfogásnak is ez a szerkesztett alaprajzi rend felelt meg, a kert mintegy azt jelenítette meg.
A **palotakertek,** különösen az uralkodó, a fáraó kertje hasonló szerkesztési elveket követhettek, méreteikben azonban jelentősen meghaladták a villakerteket. *III. Amenofisz* thébai palotájának kertjében 1,5 km hosszú és 300 m széles vízmedence volt, ami csónakos ünnepi felvonulásokra is szolgált, és a medence mérete hatalmas kiterjedésű kertre utal.

Szakrális kertek

A templomok kertjeiről is maradtak adatok a középső és az újbirodalom idejéből. A templomok mellett szentelt ligetek voltak (12. ábra).

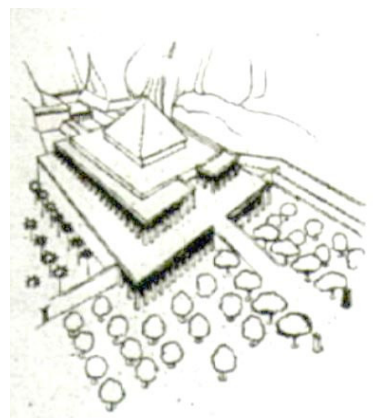

12. ábra. *Szentelt ligettel övezett templom Memphis-ben*

Deir-el Bakhariban Hatsepszut (i. e. 1495) hatalmas templomot építtetett, amely előtt széles, fallal övezett, lépcsőzetesen emelkedő teraszok voltak, középen lejtős felvezető úttal. A teraszokat négyzetes rendben fákkal ültették be. Tereket, utakat itt nem képeztek, hiszen a teraszsor csupán a templom szentélyének előkészítéseként a szolgált. A fákat nagy, négyszögletes, kifalazott gödrökbe ültették, amelyeket a Nílus termékeny öntéstalajával töltöttek fel és amelyeket a felszín alá rejtett csőrendszeren át öntöztek (13. ábra).

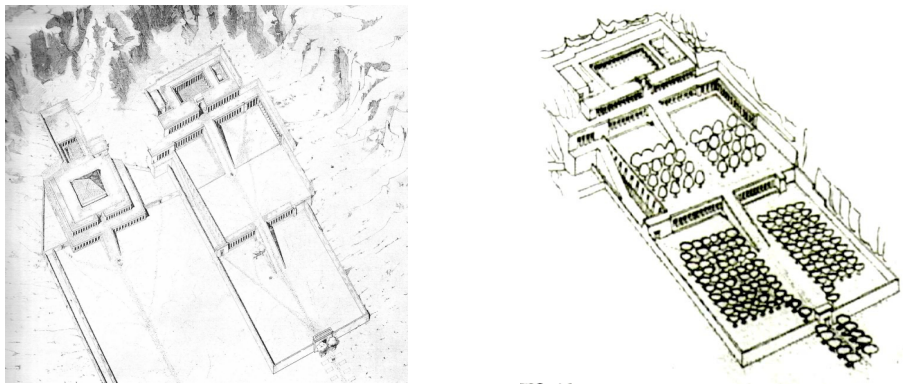

13. ábra. *Deir-el Bakhari templomának rekonstrukciós rajza és a fák telepítési rendje a templomkertben*

A Medinet Habu-ban épített templom hasonló kertjét gyümölcsfákkal ültették be, s itt tágas terek és sétányok is voltak a leírások szerint. A telepítés itt is szabályos négyzetes elrendezésben történt.

2.3. Görög kertek

Az ókori görögök **nem építettek kerteket.** Különös, hogy ez a rendkívül fejlett kultúrával rendelkező társadalom nem hozott létre kertművészeti alkotásokat, különösen nem lakó- vagy villakerteket, parkokat. A kivételt csak a gimnáziumok, a szentelt ligetek és néhány díszkert jelentette. A hellén időszak első felében a görög törzseknek elsősorban a puszta fennmaradásért kellett megküzdeniük. A később kialakult városállamok szervezete és a politikai-közéleti demokrácia szabályai egyaránt azt eredményezték, hogy nem jöhettek létre egy virágzó kertművészeti korszak térbeli és anyagi feltételei. Más ókori társadalmak szinte kivétel nélkül hierarchikus berendezkedésűek voltak, ahol az uralkodással politikai és gazdasági hatalom koncentrációja járt együtt, és a társadalom felső rétegei, magasabb ranggal és több lehetőséggel rendelkeztek, amely aztán többek közt fényűző kertek megjelenésében is kifejezésre jutott.

Városi kertek

A **görög város** elsősorban a **védelemre** berendezkedett, **zsúfolt** beépítésű térrendszer volt, ahol **kertek építésére nemigen akadt hely.** De a görög **demokrácia** és a hatalmi viszonyok is meglehetősen egyenletes, szélsőséges különbségek nélküli gazdasági-társadalmi viszonyokat biztosítottak a város polgárainak, nem voltak kiugróan magas jövedelmek és társadalmi státuszok, amelyek impozáns kertek formájában is megjelenhettek volna. A király és az arisztokrácia közel azonos és korlátozott anyagi feltételekkel bírt, hasonlóan szerény feltételek között lakott, mint a tehetősebb városi polgárok.

A **kivétel Kréta szigete,** ahol a korai milétoszi időszakban a sziget nyújtotta védettség lehetővé tette, hogy védőfalak nélkül épülhessenek települések és paloták a szabad tájban. Több palota romjait tárták fel, amelyek szabadon álltak, s amelyeket minden bizonnyal nagykiterjedésű kertek, parkok övezhettek.

A legismertebb a **KNOSSZOSZBAN, i. e. 2000-ben** épült többszintes **KIRÁLYI PALOTA,** amely az első és legrégebbről fennmaradt nyoma az európai építészeti kultúrának (14. ábra).

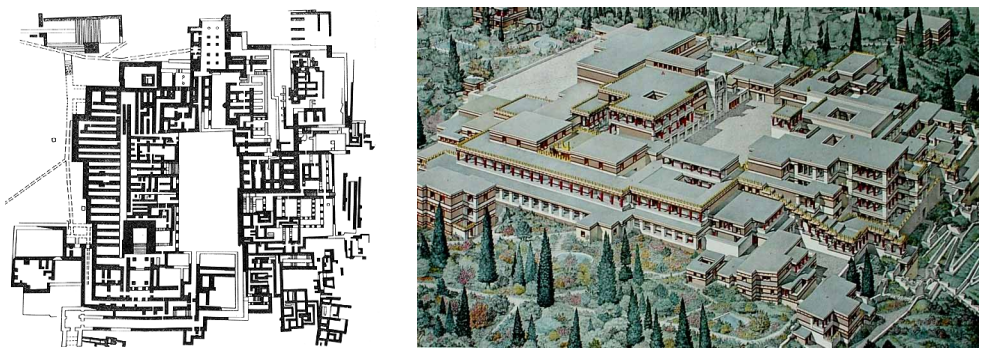

14. ábra. *A knosszoszi palota alaprajza és rekonstrukciós ábrázolása*

A zegzugosan bonyolult alaprajzú épületegyüttes nyitott és szellős oszlopcsarnokokkal kapcsolódott a környező tájhoz és a belső udvarokhoz. Kertről nem maradt fenn leírás vagy ábrázolás, de feltételezhető, hogy ezt a fényűző palotát ahhoz illő, kiterjedt park vette körül. **Krétai eredetű a labirintus is,** a bonyolult folyosórendszerből álló építmény, amely a későbbi kertművészeti korszakokban nyírott sövényekből kialakítva kedvelt kertépítészeti motívum lett.
Haszonkertjeik azonban a görögöknek is voltak, ahol sorokba rendezve olajfákat, almát, körtét és fügét ültettek, és szabályos ágyásokba zöldségféléket termesztettek. Az öntözéshez a hegyi források vizét gátakkal tározókba gyűjtötték, és onnan csatornákban vezették a kertek területére. A kertek a városfalakon kívül, annak környékén, vagy kisebb települések peremén létesültek.
A **görög lakóház** különösen az első időszakban csak kevés helyiségből állott és az utcával közvetlenül határos volt. Az épület egy vagy több udvar köré szerveződött, amelyre a lakó- és kiszolgáló-helyiségek is nyíltak, s amely biztosította az átszellőzést és a komfortosabb klímát.
A lakóhelyiségek előtt oszlopos tornác épült, hogy árnyékvetésével a szobák túlzott felmelegedését megakadályozza. Az udvar rendszerint kövezett volt, s ez szolgált az épület érkező-fogadó tereként, de ez volt a család napi tevékenységének is a színhelye. Itt állt rendszerint a ház vízellátását biztosító kút is. A

belső udvarokban, ha voltak, már árnyékot adó fák is álltak, de a méretüknél fogva kertről itt sem lehetett beszélni (15. ábra).
A korai görög városokban az átlagos építési telekméret igen kicsi, mintegy 250 m^2 volt. Ezen kellett elhelyezni a lakóépületet, az udvart és a kiszolgáló létesítményeket is. Az udvar mérete így nem haladta meg az 50–60 m^2-t.
Később, már a hellenisztikus időszakban megnőtt az építési lehetőség, a telkek nagyobbak voltak, és a viszonylag szűk kőburkolatos udvar szerepét átvette a jóval tágasabb, ún. **perisztiles udvar,** amelyet minden oldalán oszlopsoros nyitott tornác keretezett, és méreteinél fogva alkalmas volt belső kert kialakítására is, de legalább edényes növények elhelyezését lehetővé tette.

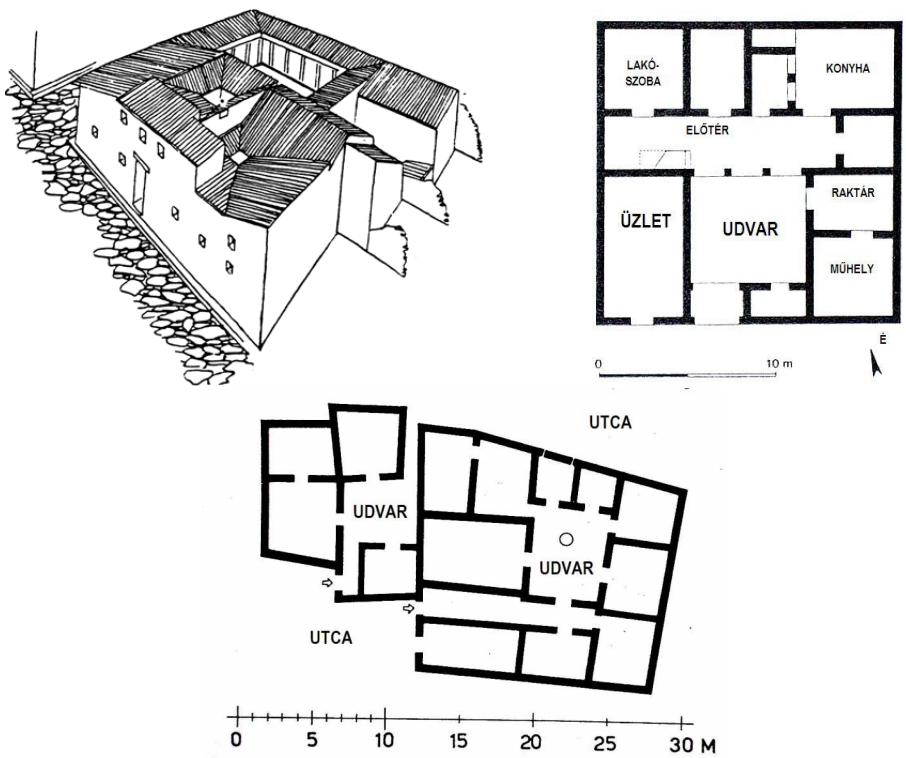

15. ábra. *Görög lakóház tömegvázlata, az ún. pastas-ház és az athéni agora lakóházainak alaprajza*

A **belső kertben** a növényeket fajtánként elkülönítve, zárt csoportokba ültették. Az udvar jellegéből adódóan a közép szükségszerű kiemelését vízmedencével, kúttal, szoborral oldották meg. Gyakori kerti motívum volt a természetes sziklakövekből formált barlang, az ún. **grotta,** amelyet vízzel, olykor szobrokkal rendeztek be és virágos növényekkel kereteztek.

Sajátos, máig élő szokás az **Adonisz-kertek** kultusza, amely szintén a hellén időszakban alakult ki. A fiatalon elhunyt spártai királyfi, Adonisz emlékére a nyár közepén tört cserepekbe vékony földréteget raktak, és gyorsan kelő növények, rendszerint gabonafélék magvaival vetették bele.

16. ábra. *Adonisz kert kultuszának ábrázolása egy görög vázán*

Az edényeket az épületek tetejére helyezték. A gyorsan kikelő és öntözés híján hamar elhervadó növények az ifjúság és a szépség gyors ellobbanását szimbolizálták (16. ábra).

Szakrális kertek

A **városon kívül,** ott ahol a táj különösen szép környezetül szolgált, a görögök szentelt ligeteket hoztak létre. A görögök a természetelvű filozófiájukból és vallásukból fakadóan az isteneiket is emberi tulajdonságokkal ruházták fel, mintegy megkettőzve a világot. Feltételezték, hogy az istenek kedvenc tartózkodási helye a tájnak a különösen szép, attraktív részein található, ahol ezért gyakran előfordulnak. Itt emeltek hát számukra oltárt, később templomot, amelyet **ligetes elrendezésben** fákkal övezték (17. ábra).
Gyakran források közelében vagy vízfolyás mentén jöttek létre ilyen szentelt ligetek, amelyeknek elsődleges célja az áldozatok bemutatása, és az ehhez méltó környezet megteremtése volt. De nem csak az isteneknek, a ligetekben álló idős, értékes fáknak is áldoztak, azokat tisztelettel övezték, fogadalmi táblákat akasztottak rájuk. A szentelt ligeteket **kertszerűen** alakították ki és módszeresen ápolták. Később a *Homérosz* utáni időben már nem csak az isteneknek, de legendás hősök, hadvezérek, filozófusok emlékére is létesítettek szentelt ligetet, amiket tölgyfákkal, olajfákkal, ciprusokkal ligetesen ültettek be. E ligetekben is kedvelt motívum lett a **grotta,** a kertre néző sziklabarlang vízzel, szobrokkal, virágos növényekkel berendezve, ill. keretezve.

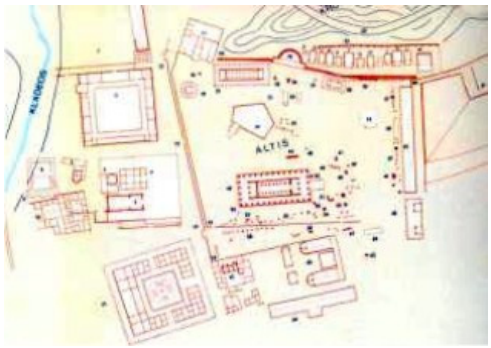

17. ábra. *Olympia szentelt ligete, az Altisz*

A szentelt ligetek kultuszából nőtt ki és jött létre a **GYMNAZIUM,** a testi és szellemi épülésre szánt fásított, sétányokkal kialakított liget. A szentelt ligetek a kezdetektől nem csupán szakrális célokat szolgáltak, hanem találkozóhelyek, eszmecserék, rendezvények helyszínei is voltak, és többek közt a sportversenyeket is itt rendezték a kezdetekben.

Később e funkcióra különálló fásított, parkszerűen kialakított területeket hoztak létre, ahol a testedzéshez megfelelő gyakorlóterek és versenypályák voltak. Athénben *Kimon* idején (i. e. 512–449) négy nagyobb gimnázium is működött a város peremén. Közülük a legismertebb az Akadémia, amelyben a versenypályákat és tornatereket egy nagy park övezte árnyas sétányokkal és ligetes fásítással. Az Akadémia és általában a gimnáziumok nemcsak a neveléshez szorosan hozzátartozó és nagyon fontos szerepű testedzést szolgálták, hanem a magasabb szintű oktatást is. Az i. e. 3. századból származó leírás szerint a parkban már épületek is álltak, egy perisztiles udvar köré szervezett, a testedzéshez és a tanításhoz alkalmas termekkel kialakított épületegyüttes, egy **oszlopcsarnok (xystos),** ahol télen, rossz idő estén a versenyeket megtarthatták, valamint templomok és oltárok. A versenycsarnoktól a futóversenyeket szolgáló stadionig felvonuló út és gyakorlópálya (xysta) vezetett, amelyet két oldalról **platán allé** és **nyitott oszlopsor (portikusz)** kísért. A stadion mellett volt egy úszómedence. A dekoratív növények mellett számos szobor díszítette a parkot, amelynek árnyas útjain filozófusok és költők cseréltek eszmét, s vitatkoztak séta közben, akiket a tanítványok kísértek, s hallgattak figyelemmel.

Athénben később magánszemélyek, filozófusok is létesítettek gimnáziumokat, így *Platon*, *Ptolemaiosz* és *Epikurosz*. Ezek elsősorban iskolák, oktató helyek voltak, és az alapító tanait voltak hivatottak terjeszteni.

Athén további közcélú ültetvénye volt az **AGORA** fásítása (18. ábra). *Kimon* idején a város főterét, amely a politikai közéletben is fontos szerepet töltött be mint tanácskozó és döntést hozó hely, a térfalak mellett a széleken, ahol a vízvezeték húzódott és jó vízellátást adott, valamint az átvonuló főút mentén platánokkal ültették be, elsősorban hogy a fák árnyékot adjanak. De más városi terek fásítására is találunk leírásokat Athénban és más görög városokban.

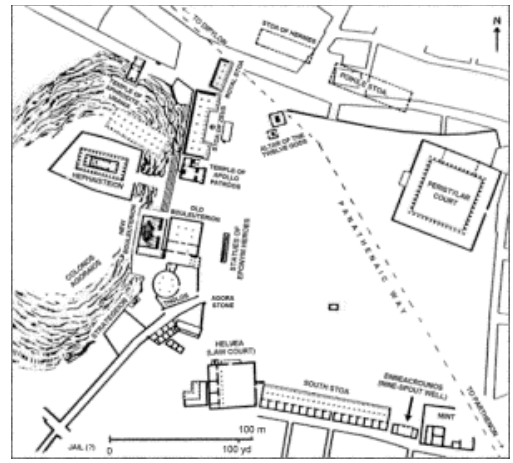

18. ábra. *Az athéni Agora Kimon idején*

Gimnáziumok nemcsak Athénben, de pl. Spártában, Milétoszban, Delphiben, Olympiában és más görög városokban is épültek, különböző méretekkel, de hasonló karakterű kialakítással és funkcióval. A versenyek, a testedzés és az oktatás mellett ezek a parkok szolgáltak sokszor gyülekezőhelyként és különböző városi rendezvények színhelyeként is. A legtöbbször már erdősült területen létesültek ilyen ligetes zöldfelületek, ahol a meglévő faállományt egészítették ki díszfákkal, cserjékkel. A kialakítás **tájképi jellegű** volt, szabad térformákkal, amelytől minden mértani szabályosság idegen volt. Ezekben a város polgárait szolgáló, tájképi jellegű, szabadon formált parkokban, a gimnáziumokban kereshetjük a később európai közkertek, közparkok eredetét.

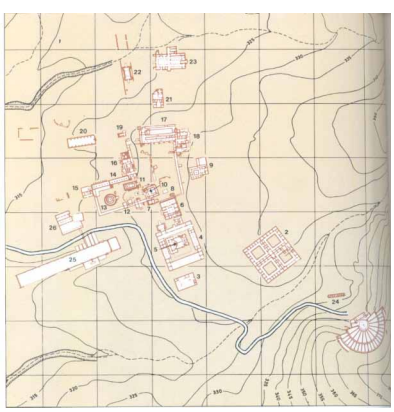

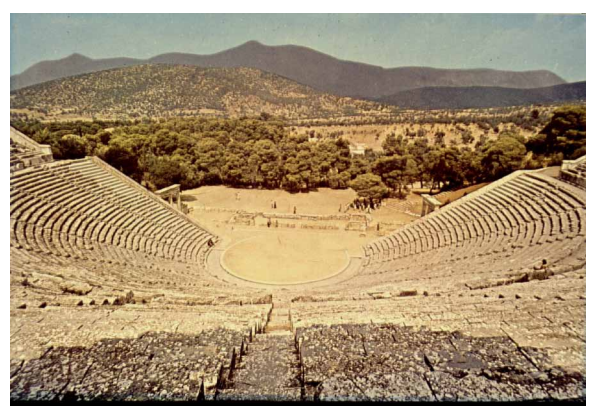

19. ábra. *Epidauros, szentelt liget és gyógyhely (alaprajz és rálátás a színház nézőteréről)*

2.4. A Római Birodalom kertjei

A római birodalom gazdaságilag és politikailag is a földművelésre épült. Ez hozta magával a folytonos terjeszkedés szükségét, újabb és újabb területek bekapcsolását és a birodalom kormányzásának elveit, módszereit is meghatározta. A jólét alapja a művelésre alkalmas föld volt, amelyet úgy védtek, hogy büntetéssel sújtották azt, aki a földjeit elhanyagolta.
Az arisztokrácia és a tehetős polgárok **vidéki birtokkal** rendelkeztek, ami biztosította a szükséges jövedelmüket. A birtokhoz majorság, gazdasági központ tartozott, de sok esetben vidéki lakóházat, villákat is építettek a birtok területén. Így kialakult a **városi kertes lakóház (villa urbana)** és a **majorság (villa rustica)** mellett a rendszerint kiterjedt kerttel, parkkal rendelkező, a város közelében fekvő kastély, villa vagy **nyaraló épület (villa suburbana)**.
A gyorsan elterjedő **villaépítészet** a kertművészetre is hatással volt. Nagyvonalú, kiterjedt és attraktív kertek, parkok jöttek létre a villák körül, amelyek mindig értékes, szép táji adottságokkal rendelkező, jó klímájú területen épültek, kihasználva a terepadottságokat és a környező látványt.
A **városi lakóház** azonban – a görög városokhoz hasonlóan – a rómaiaknál is a kezdetekben viszonylag kis telekterületen épült, s ez korlátozta a kertlétesítés lehetőségét. A városi magánkert hiányát ellensúlyozták a köz számára épített parkok, közkertek, amelyek Rómában és a birodalom más nagyvárosaiban is szép számmal létesültek.

A városi lakóház és kertje

A városi lakóházak korántsem voltak olyan fényűzőek és tágasak, mint a villák. Róma területén a telekméreteket és a beépítés mértékét szabályozták. A római lakóház a kezdetekben egy befelé forduló, az utcával határos és egy kövezett, fedett **belső udvar (átrium)** köré épült a telekhatárok mentén. Kert létesítésére ez a belső, többé-kevésbé szellős, alig megvilágított udvar nem kínált lehetőséget. Később azonban átvették a kései görög lakóház oszlopsoros-tornácos és tágasabb helyet kínáló perisztiles elrendezését, és a telek megnövelésével vagy több telek összenyitásával megnövelték az épületet és annak belső udvarait. Így mód nyílt a **perisztilium,** a belső udvar kertesítésére.
A római lakóház sokszor mindkét felnyitott teret tartalmazta, az oszlopokkal alátámasztott átriumot, amelynek csak kicsiny felső megnyitása volt és inkább előtérként, fogadó és elosztó térként szolgál, valamint a perisztilt, rendszerint az épület hátsó traktusában, amelyet oszlopsoros tornác keretezett, szélesebb felső megnyitású és így inkább külső tér, tágasabb udvar volt. Olykor az átrium vette át a perisztil szerepét és helyén fallal övezett kert csatlakozott az épülethez. A Pompejiben feltárt lakóházak alapjai jól mutatják ezt az elrendezést, ahol a lakóházon belül két felülről többé-kevésbé nyitott tér köré szerveződtek

a lakóhelyiségek. A két tér között pedig rendszerint az ún. tablinum, a családfő és vendégei tartózkodására szolgáló egyfajta nappali, fedett, de az átrium és a perisztil felé teljes szélességében felnyitható fa szerkezetű nyílászárókkal lehatárolt belső tér kapott helyet. Így a három tér, két külső (az átrium és a perisztil vagy a kert), valamint egy belső (a tablinum) összenyitható volt, és egy végiglátható tengelyt képezett a ház térszerkezetében, amely már érdekesebb és változatos növénytelepítésre is lehetőséget kínált (20. ábra).

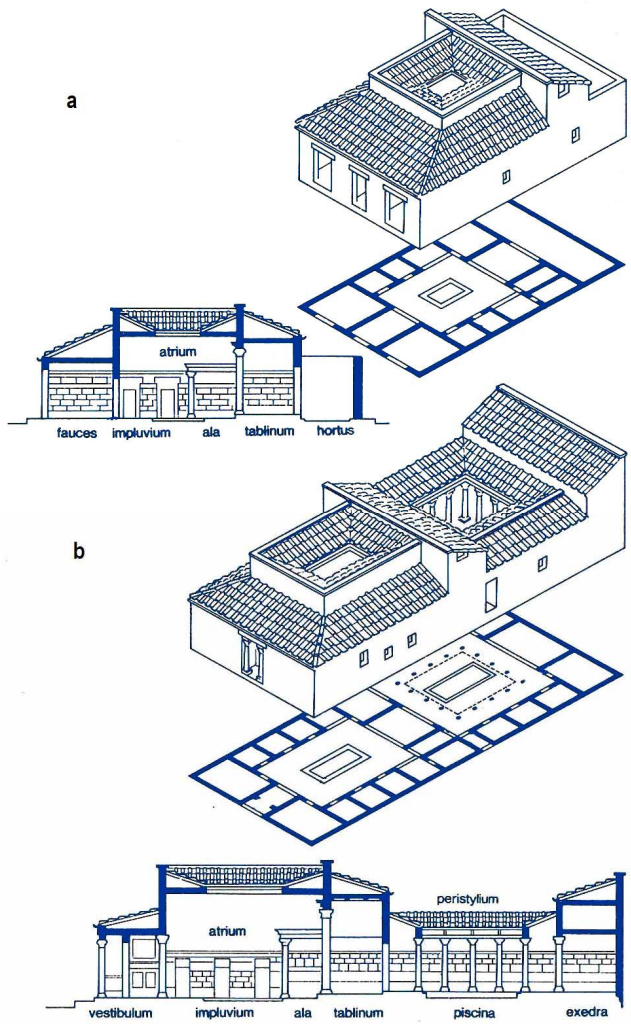

20. ábra. *Pompeji lakóházak*
Átriumos lakóház kis kerttel ***(a)*** *és átriummal és perisztillel épült lakóház* ***(b)***
(Coarelli; 1990 nyomán)

Fák ültetésére a térarányok miatt persze nem volt lehetőség, ezért többnyire alacsony cserjékkel, nyírt buxus-sövénnyel keretezett virágágyakkal díszítették az udvart, amelyben majdnem mindig, a közép lesüllyesztésével kisebb vízmedence is helyet kapott. Ez nemcsak térnövelő hatású volt, de temperálta a környező lakószobákat is.

Gyakran telepítettek örökzöld, alacsony cserjéket, babérféléket, mirtuszt, akantuszt, vagy illatos fűszernövényeket, rozmaringot. **Virágdíszként** a leggyakrabban fehér hólabdát, krizantémumot, liliomot, mákot és rózsákat ültettek.

A perisztilkertekben gyakran helyeztek el **szobrokat, áldozati oltárokat.** A szobrok mérete a kert méretéhez igazodóan rendszerint kisebb volt, mint a modell (21. ábra).

A kerti szobrok rendszerint fehér márványból készültek, hogy az örökzöld növényekkel jó kontrasztot adjanak. A szobrok általában mitológiai alakok voltak, és erősen érződött rajtuk a görög-hellén hatás.

21. ábra. *Római lakóház belső kertje*

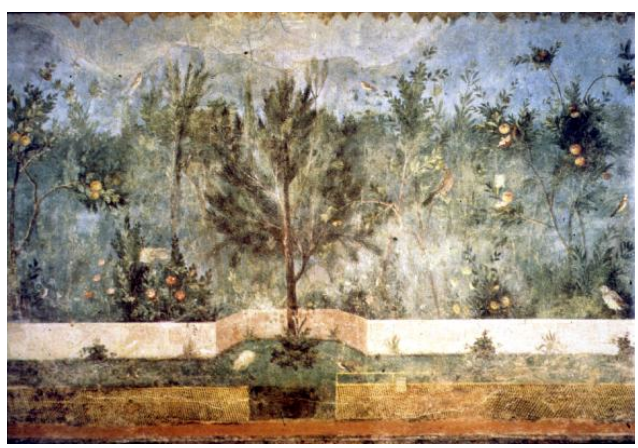

22. ábra. *Kerti látványt ábrázoló falkép az első század első negyedéből, Villa Livia Primaporta*

A **térérzet növelésére** a kertet lezáró falra a szabad tájat vagy kerti látványt ábrázoló falképet festettek fákkal, virágokkal, madarakkal. Sokszor az épület architektúrája vagy a kert motívumai folytatódtak a falképeken, illuzórikus távlatot adva a belső udvarnak (22. ábra).
Loreius Tiburtinus pompeji házának kertjében kutakból, vízmedencékből és hidakból álló valóságos vízrendszert alakítottak ki szemfényvesztő vízjátékkal. A „Bronz-Bika" nevű lakóházban a kertet lezáró falon egy nympheum pompás látványát alakították ki, ahol három vízköpőből ömlött a víz a fal előtt lévő nagy vízmedencébe.

Városi közkertek

A városok nyilvános épületei körül vagy mellett gyakran létesültek a köz által is használt kertek. Így a pompeji Palaestra (sporttér) is fásított volt, és a lakosság sétatérként használta. A különböző templomok körüli szabad tér is fásított volt. Rómában a Pantheon, az Apolló templom és *Augustus császár* sírja körül tágas ligetek voltak, amelyeket közkertként használtak. Feltehető, hogy minden római város rendelkezett hasonló, közhasználatú zöldfelülettel.
A sűrű beépítésű városokban azonban egyre nagyobb szükség volt a zöldfelület növelésére és nyilvános kertek létesítésére. A gazdag polgárok városi villáinak kertjei helyenként ugyan behálózták és tagolták a várost, de ezeket a polgárok nem használhatták. *Vitruvius* az építészetről írt könyvében szorgalmazta, hogy a színházak, és más tömegek által használt intézmények mellett nyilvános kerteket kell létesíteni. Rómában már a császárság első időszakában több közkert épült. Ezek általában a **görög agóra mintájára** kialakított, oszlopcsarnokokkal körülvett, téglalap alakú fásított terek voltak. A legismertebb közülük a **Porticu Liviae,** egy 115x75 m méretű, téglalap alapterületű, középen lemélyített városi tér, amelynek közepén négyszögletes vízmedence volt. A vízmedence körül fák álltak. A teret lugasok alatt vezetett sétány keretezte, és szobrok díszítették. A legnagyobb az *Augustus* által a **Janiculus domb lábánál létesített közkert,** melyben 350x250 m nagyságú, ovális alakú vízmedence volt, s ahol jeles alkalmakkor tengeri csatákat játszottak a köznép szórakoztatására.

Villakertek

Városi kertes lakóház (villa urbana)

A kor jeles közírója *ifj. Plinius* (i. e. 363–336) két kertjéről ad részletes leírást. Az egyik Toscanában, egy domb alsó harmadában fekvő, tipikus **városi villa (villa urbana)**, gazdasági épületek nélküli, kerttel övezett rezidencia, amely a helyről **TUSCI** néven lett ismert (23. ábra).

A kert területe enyhén emelkedett a domb irányában. A terület súlypontjában álló főépület egy négyzetes alaprajzú **belső udvart (perisztil)** vett körül, amelyben négy platán állt, szabályos elrendezésben, középen pedig egy kút. Az udvartól jobbra és balra a fürdőszárny és kiszolgáló helyiségek voltak. A villa két előreugró épülettömbjében az ebédlő és a lakószoba kapott helyet. A két tömböt az udvar leválasztotta és árnyékos átjárót képezve, **kettős oszlopsorral (portikusz)** kapcsolta össze egymással.

Az épület előtt három különböző szélességű teraszon terült el a **virágoskert** (xistus). A felső, oszlopsor előtti teraszon szabályos négyzetes rendben virágágyak voltak nyírt buxus-sövénnyel keretezve.

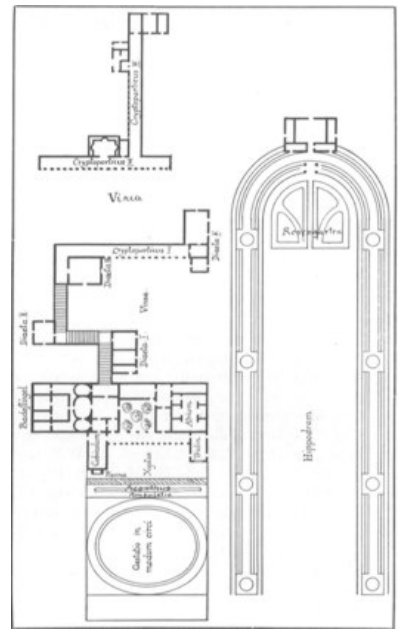

23. ábra. *Villa urbana (Plinius toscanai kertje, alaprajzi elrendezés)*

A lakószoba ablakának tengelyében egy márványból épült **szökőkút** állt. Itt nem voltak fák vagy magasabb növények, a virágfelületek az épületet díszítették és a homlokzatra szabad rálátást biztosítottak. A középső teraszt **rézsű** választotta el a felsőtől. Itt kiemelt ágyásokban különböző **állatformákra nyírott buxusok** (opus troparium) álltak. Az ágyásokat díszes **léckerítés** szegélyezte. Az alsó terasz felülete **akantusszal** volt beültetve, amely akkoriban a gyepet helyettesítette. Előtte egy ovális formájú kertrész volt, melyet alacsony cserjék és törpefák kereteztek.

A virágoskertet az alsó végén **kőfal** zárta le. A fal elé több lépcsőben nyírott buxus-sövényt ültettek a kerti tér felől a fal takarására, amely felett azonban ki lehetett látni a szabad tájra. A főépület nyugati végén a fürdőépülettől lépcsősor vezetett a három magasabban fekvő lakópavilonhoz. Ezek közül az alsó az udvarra, a középső a szomszédos mezőre, a felső a **szőlőskertre** nézett, mintegy a vidéki élet hangulatát nyújtva az ott lakóknak. A szőlőskertben feljebb még több, egymáshoz kapcsolt pavilon is állt. Az épület keleti oldalán nagy díszkert, a **hippodrom** állt, elnyújtott téglalap formájú, felső végén félkörívvel záródó területen, ahol további pavilonépület állt.

A pavilon előtt **épített forrás** fakadt, amelynek vizét díszes vízmedence fogta fel. Ez volt a legdekoratívabban alakított területrész, a hippodrom, amely nevét a görög tornatérről és lovaspályáról kapta.
A hippodrom végét ciprusok keretezték, árnyékot biztosítva a **sétányoknak.** A sétakert két oldalán platánfák álltak, amelyekre borostyán futott fel, fától fáig függönyszerű térfalat adva. A fák előtt rózsaágyások, mellettük a széleken alacsony buxus-sövénnyel kísért sétányok voltak, márvány padokkal és feltehetően szobrokkal, amelyekről *Plinius* ugyan nem tesz említést, de a szobrok szorosan hozzátartoztak a kert látványához.
A széles, áttekinthető **középteret** itt is akantusz borította, puha gyeppótló felületet képezve. Az egész kertet **öntözővezetékek** hálózták be, hogy a megfelelő vízellátást biztosítani lehessen.
A portikusz előterében lévő virágoskert ugyan szorosan kapcsolódik az épülethez, de a kert legfontosabb része, a hippodrom oldalt helyezkedik el, nincs kapcsolata a villához, önálló egységként, zártan kialakított terület. Nem csak *Plinius* kertjénél, hanem általában a római villakerteknél **hiányzik még a kert és az épület szoros formai összekapcsolása.** Az épület és a kert egy térkompozíciós egységbe foglalása majd csak később, a reneszánsz idején válik fontos építészeti-kertművészeti eszközzé.

Majorság (villa rustica)

Ugyancsak *Plinius* leírásából ismerjük a római **villa rustica,** a gazdasági épületekkel kiegészülő lakóház jellegzetes típusát. Az épülethez tartozó lakószárny elkülönülve a tengerre néz. A portikusz előtt itt is van kisebb, egyszerű virágoskert, de park vagy díszkert nem övezi az épületet. A ház körül gyümölcsösök és szőlőültetvények találhatók, a gyümölcsfák ötös kötésben voltak telepítve. Sétára csak a szőlőlugas homokkal beszórt útjai szolgáltak.
Ennél jóval **attraktívabb és kiterjedtebb, sokszor fényűző park,** kertegyüttes veszi körül a római villát a **birodalom kései korszakában,** amikor a tehetős rómaiak vidéki birtokokat szereztek és ott rendezkedtek be. A parkhoz előképként vagy **mintául a görög gimnáziumok** szolgáltak. Az eredetileg a testgyakorláshoz és a sportversenyek céljára létesített parkoknak a térelemeit alkalmazták a nagykiterjedésű villakertekben, de már az eredeti funkciók nélkül mint nagyvonalú dísz- és pihenőkert. Kedvelték a jó kilátást nyújtó **lejtős területeket,** ahol teraszokat létesítettek, fasorokkal, pergolákkal, szőlőlugasokkal és virágágyakkal díszítve. A **víz** valamennyi formáját alkalmazták, medencék, szökőkutak, kaszkádok díszítették a kerteket. A görögöktől átvették a **grotta** motívumot is, a szobrokkal és vízzel díszített barlangszerű, hűs falfülkét. Sokszor egész barlangrendszert építettek a kertben, amelyet **nympheumnak** neveztek. A kertek vízi létesítményeinek az üzemeltetéséhez

és az öntözéshez az **akvaduktokon** odavezetett víz pedig bőségesen rendelkezésre állt.

Vidéki kastély, villa, nyaraló épület (villa suburbana)

Impozáns méretű **HADRIANUS CSÁSZÁR VILLA-EGYÜTTESE (villa suburbana)**, amelyet **118-ban** létesített Róma közelében, Tibur (ma Tivoli) város mellett a Sabin hegyek völgyében, mintegy 120 hektár nagyságú területen (24. ábra). A szép kilátást nyújtó hegyoldalon egy 200 m hosszú oszlopsoros sétány, portikusz vezet fel, amely különböző épületek egész során fűzi fel.

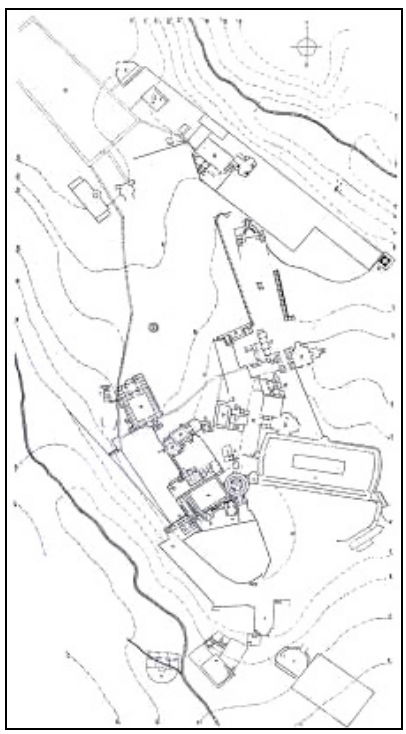

24. ábra. *Hadrianus villája Tivoliban (118 körül)*

25. ábra. *A Serapeion részlete Hadrianus villájának parkjában*

Az épületeket kertek övezik, egész **parkrendszert** képezve. A parkban latin és görög színház, stadion, fürdő, kilátó teraszok találhatók. A **vizet** (a területen fakadó kéntartalmú gyógyvizekkel együtt) mindenhol gazdagon felhasználták a kertben. A park és villa-együttes legjobban feltárt és megkutatott részlete a **szigetvilla (Teatro Marittimo),** amelyik egy nagy, kör alaprajzú, magas fallal körülvett területen épült, zárt villacsoport volt. A villák körben, a fal mentén álltak. Az együttes középpontjában egy széles vízfelülettel körbevett szigeten állt a központi épület, amely tágas lakótermeket rejtett. A hatalmas vízmedencét külső szélén oszlopsor (collonad) és sétány keretezte.

Másik, különösen nagyvonalú részlete a park-együttesnek az ún. **Canopus-Serapeion,** az egyiptomi istenkultuszt idéző építmény. Két grotta között épült hosszú téglalap alakú vízmedence képezte a kert tengelyét, amelyet két végén oszlopsor keretez, az oszlopok térközeiben mitológiai alakokat mintázó márványszobrokkal. A fürdőket földalatti csatornákon vezetett víz táplálta és ugyanez látta el a medencéket és szolgáltatta az öntözővizet is a park egész területén (25. ábra).

Bár a tájnak, a szép kilátásnak, a kedvező kiegyenlített klímának nagy jelentőséget tulajdonítottak a rómaiak, és a villák és parkok helyét ennek megfelelően választották ki, a kertek **mégsem tekinthetők tájképi típusúaknak.** Az épület és a kert között nincs ugyan szoros formai kapcsolat, de a villakertek egészükben és részleteikben is szabályos mértani formákat követnek, és ezért **inkább architektonikusak** a megformáltságot hangsúlyozó térkompozíciók.

3. A középkor kertépítészeti alkotásai

Az európai középkor az antik (ókori) és a reneszánsz közötti időszak elnevezése. A kifejezést az itáliai humanisták vezették be, akik szerint a tudományt és a művészetet magas szinten művelő ókori görög és római birodalmak, és a hasonló szellemiségű és műveltségű reneszánsz időszak között egy sötét és tudatlan korszak jellemzi Európát, a középkor. A **középkor** a modern történetírás szerint a **Nyugatrómai Birodalom bukásával (476)** veszi kezdetét és **Amerika felfedezéséig (1492)** tart, mintegy ezer éven át. Ennek az időszaknak a világképe és az ennek megfelelő életmódja meglehetősen egységes volt, kultúrtörténeti szempontból mégis három szakaszra osztható. A **kora középkor** (a 3–4. századtól a 10–11. századig tartó időszak), az **érett középkor** (a 10–11. századtól a 13–14. századig tartó időszak) és a **kései középkor** (a 13–14. századtól a 15–16. századig tartó időszak).
A korszak gondolkodását, a művészeteket és a tudományt is a **keresztény szellemiség** és **teológia** határozta meg. A művészetek elsősorban az egyház igényeit szolgálták, ami egyben a fő mecénás és megrendelő is. A középkor elsősorban a nagy katedrális építészet és a gregorián zene időszaka, de érett és kései szakaszában a városok megerősödésével és a városi polgárság vagyonosodásával a polgárság is egyre jelentősebb megrendelője lett a művészeteknek. A kora középkor művészetét a karoling és a frank udvarhoz kötődő stílusok jellemezték, majd az építészetben létrejött a 11. századtól a romanika, majd a gótika, ami fokozatosan egész Európában elterjedt.

3.1. A kora középkor kertművészete

A római birodalom bukása és szétesése után Európa s így az európai építészet és kertművészet is óriási átalakulások színhelye lett. Az ókori társadalmak kertkultúrája a **népvándorlások** pusztításai nyomán és a biztonságra törekvő, a **falak mögé húzódó, elzárkózott települési rend** miatt teljesen megsemmisült. A középkori Európában **nem volt lehetőség** az erődített településen kívül **villák és kertek építésére,** sem a szűk és elsősorban a védelmi viszonyoknak alárendelt városon belül kiterjedt **parkok létesítésére.** Az új, feudális társadalmi rend csírái már a római birodalom utolsó századaiban kialakultak, és ehhez formálódva létrejött az ókeresztény építészet is, melynek épületeihez szerény kertek is tartoztak.
Az **ókeresztény templomok** fallal kerített területén belül, általában az apszis (a főhajót félkör alakban lezáró rész) mögött néhány gyümölcsfával és cserjével szórt ültetésben kialakított **díszkert** volt, amit **paradicsomkertnek** neveztek, a bibliai Édenre való utalással. A kezdetekben ez volt minden kerti dísz, a terület többi részét a templom épülete körül temetkezésre használták. Ebben az

időben csak a templomban vagy a templomok kertjében lehetett a keresztény hit előírásai szerint a halottakat elhelyezni.
A felbomlott Nyugatrómai Birodalom területén a 6–7. századtól különböző prefeudális majd feudális formációk jöttek létre. Ezek keresztény kultúrája és építészete is Rómához ill. az innen kiinduló hittérítőkhöz (bencések) kötődik.
A **kora középkor** építészetét és kertművészetét is a **kultikus létesítmények** jelentették elsősorban. A településeken belül a templomok az egyetlen teljes egészében kőből készült és hosszú fennmaradást jelentő építmények, valamint a kolostorok épületegyüttesei, amelyek legtöbbször a városokon kívül, önálló, zárt építészeti egységként létesültek a szabad tájban. A kora-középkor kertészeti kultúrájának első előhírnökei a **kolostorkertek,** amelyek főként a termesztést és a kolostorok élelmiszerrel való ellátását szolgálták, de már a kezdetektől esztétikai funkciókat is betöltöttek.

A kolostorkertek

A **kolostor** egyszerűbb szállásház, a városi szerzetesrendeknél csak bizonyos funkciók kielégítésére szolgált (étkezés, szállás, vallásgyakorlás), és nem volt feltétlen tartozéka a hozzáépített templom. Ez lehetet külön épületben is, vagy el is maradhatott, ekkor az épületegyüttesben csak belső imaház, oratórium volt. A **monostor** a kötött, zárt életformát folytató szerzetesrendek templommal egybeépített szállásháza. Mind a kolostorokhoz, de főként a monostorokhoz különböző funkciójú kertek is tartoztak.
A kora-középkor legrégibb és legnagyobb hatású nyugati szerzetesi mozgalma a **bencés rend** volt. A bencés rendi kolostori élet szervezete általában úgy épült fel, hogy a szerzeteseknek nem kellett az épületegyüttest elhagyniuk. A kolostoron belül egész életüket leélhették, mindennapi szerény életfunkcióikat biztosította az épületegyüttes a hozzá tartozó kertekkel.

A **kolostor-építészetnek** és a kolostor kerteknek legismertebb mintája a **900-AS ÉVEKBŐL FENNMARADT ÁBRÁZOLÁS**, a svájci Szent Gallen monostorának könyvtárából, ahol egykor a kalandozó magyarok is megfordultak (26. ábra).

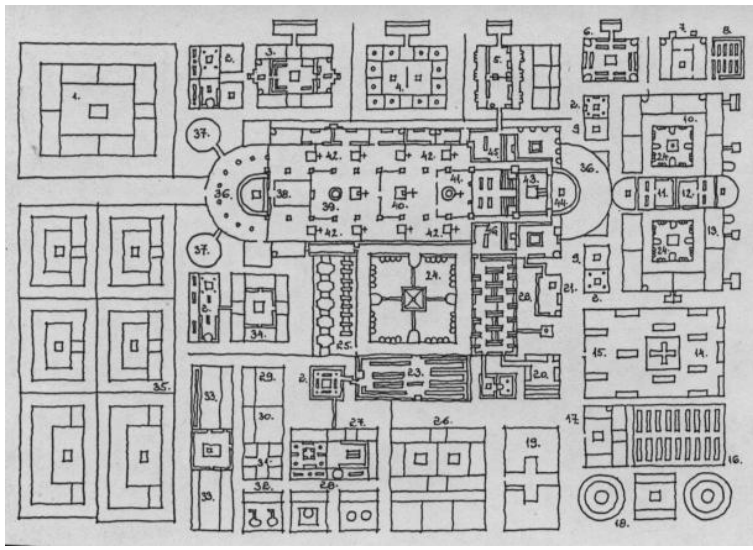

26. ábra. *A Szent Gallen-i monostor elvi rajza a fontosabb kertekkel*
kerengő ***(24)****, paradicsom* ***(36)****, temetőkert* ***(14)****, gyümölcsöskert* ***(15)****, gyógynövény-kert* ***(8)****, veteményeskert* ***(16)****, kertészház* ***(17)***

Ezen a rajzon, amely lényegében egy leegyszerűsített funkcióséma, a templomból, a rendházból, a rendfőnök és a szerzetesek lakóházaiból, az orvoslakásból, a vendéghházból és a gazdasági épületekből álló, viszonylag nagy területre kiterjedő **építészeti együttes** látható, a hozzá tartozó **kertekkel** (Hortus claustralis). A különböző funkciójú épületek külön-külön egy-egy kert, vagy belső udvar köré csoportosulnak, a **római átriumos ház mintáját** követve. Így a templom és az ahhoz kapcsolódó rendház is egy szabályos négyzet alaprajzú udvart vesz körül, amelyet minden oldalán a portikuszhoz hasonló oszlopos tornác, a **kerengő** vesz körül. Kerengőnek azért nevezték, mert ezen az árnyas folyósón körbejárva lehetett imádkozva vagy elmélkedve korlátlan idejű sétát tenni, anélkül hogy a szerzetesek elhagyták volna a kolostor zárt magját, a klauzurát.

Az oszlopsoros tornác négy oldalán középen egy-egy kapu nyílt a négyzetes alakú **belső udvarra.** Ez a felfelé nyitott, a római perisztiliumot idéző, belső udvar képezte a kolostor súlypontját, eszmei közepét. A kerengő arányai, az azt övező magas zárt beépítés ennek a központi, felfelé nyitott, szabad térnek ugyanis vertikális jelleget adott és egy ég-föld kapcsolatot szimbolizált. A négyszögű kerengő **közepén** pedig **kert** volt, rendszerint két, egymást merőlegesen keresztező utacskával **négy azonos méretű, négyzetes mezőre osztva** a teret. Ez lett később az alapja a reneszánsz díszkertek parter mezője négyzetes felosztásának is. A két egymást metsző út a keresztet jelképezte. A Szent

Gallen-i rajzon a kerengő kertjében középen **kis, négyzetes mezőt** találunk a „savina” felirattal, ami a **nehézszagú borókát** (Juniperus sabina), népi nevén Boldogasszony ágát jelenti. Ezzel ültethették ki a felületet. **Középre** azonban, a kolostorkert metszéspontjába sokszor valamilyen **vertikális, pontszerű elem került,** kút, szobor vagy egy oszlopos habitusú fa, ami a jelképes ég-föld kapcsolatot hangsúlyozta (27. ábra). E középső pont kitűzésével kezdődött meg a kolostor építése, s ezt a pontot áldotta meg az apát vagy az erre hivatott egyházfő. Az ásatásoknál feltárt apró pontatlanságok, eltérések is ezt igazolják, hogy általában ettől a központi helytől kezdve indult meg az építkezés.
A monostor többi épületcsoportja is hasonló elrendezést kapott és udvarral, kerttel rendelkezett. Így az **apát lakosztályához** vagy a **szerzetesek lakásához tartozó kert** (Hortus religiosorum) vagy a **vendégházak kertje** (Hortus hospitae) is négy mezőre volt osztva. Az orvoslakás és a kórház épületéhez **gyógynövénykert** (Hortus infirmarie) tartozott, belső 2x4 mezőre és azt keretező további 8 mezőre, összesen 16 egységre osztva a növények sokfélesége és megközelíthetősége miatt (28. ábra). Ez utóbbi felosztást veszik át a parasztudvarok zöldség- és virágoskertjei, és a késő középkor világi mulatókertjei is. A templom épülete két végét félkör alakban szimbolikus jelentésű **paradicsom** övezte, szintén átriumos-kertes kiképzéssel. A templomtól délkeletre **temető** volt, szabályos sírsorokkal, amely egyben a **gyümölcsöskert** szerepét is betöltötte, szórtan fákkal beültetve. Ezeken kívül téglalap alakú parcellákból álló **veteményeskert** is tartozott a monostorhoz. Ebben összesen 18 ágyás található a zöldség- és fűszernövények számára kialakítva, két sorban, szabályos elrendezésben. A veteményeskert előterében található a kertészház, bejáratával az ültetvény tengelyében. A kolostoroknak külön **főkertésze** volt, e fontos tisztségről a korai források is megemlékeznek.

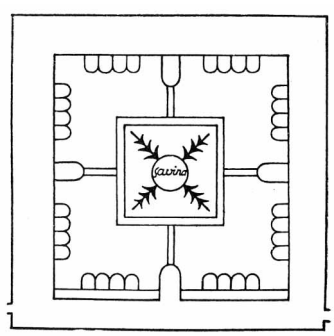

27. ábra. *A kerengő a Szent Galleni monostor rajzán*

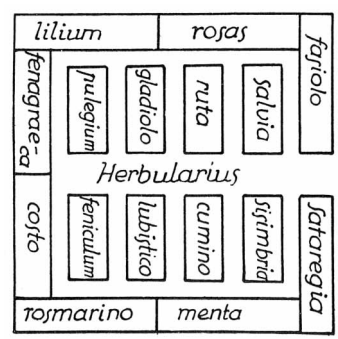

28. ábra. *A középkori kolostor gyógynövény kertje*

A kolostorokban termesztett **gyümölcsfajok:** alma, körte, szilva, őszibarack, naspolya, dió, mogyoró, mandula, babér, pínia (Pinus pinea: mandulafenyő). Szőlőn, gyümölcsökön és zöldségféléken kívül eleinte kizárólag gyógy-, fűszer- és illatszernövényeket termeltek. Később a haszonnövények termesztése mellett megjelentek a **virágoskertek,** ahogy kifejlődött a középkorra jellemző és az egyházi liturgiában is szerepet játszó **virágkultusz.** Virággal díszítették az oltárt, a termeket, az ebédlőasztalt. Kedvelt virágok voltak kezdetben: ibolya, viola, zsálya, kardvirág, majoranna, kakukkfű, mák, rozmaring. Később a **rózsa** és a **liliom** (a pogány világ kedvelt jelképei) is polgárjogot nyertek. Eredetileg gyógynövényeknek számítottak, később mint dísznövények, virágjaik a megváltó vérét és a megváltás töviseit (rózsa), ill. az ártatlanságot (liliom) szimbolizálták, s így lettek oltárdíszek is. Ahogy a kolostorok gyógynövénykertjei is fokozatosan átalakultak virágoskertekké.

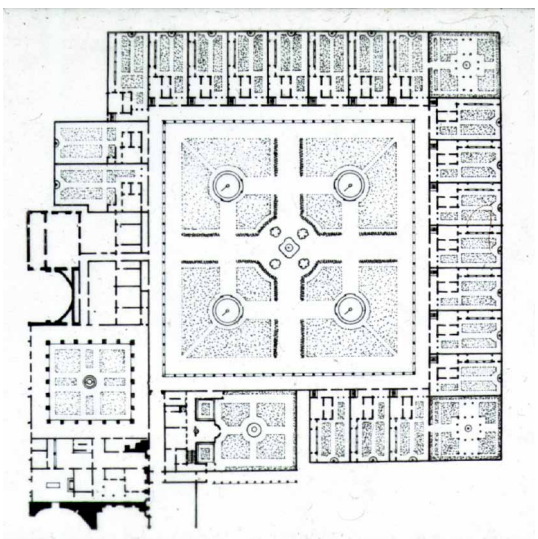

29. ábra.
Chartauzi kolostorkert

A legtöbb bencés rendi kolostor hasonló elrendezésű volt, szinte kanonizált szabályossággal. Később más rendek is átvették ezt az elrendezést, vagy nagyon hasonló formát alkalmaztak. Ez a monostori elrendezés a **későbbi reformrendeknél** (pl. ciszterciek) **még zártabb,** kötöttebb formát öltött. A rend kötelmeiből fakadóan sajátos kialakítású volt a **charthauziak kolostora,** ahol az egymástól elzártan élő szerzetesek **külön lakóépületben** éltek, amelyhez **önálló kert** is tartozott (29. ábra). Ennek kései, szép példája a Majkon épült és ma is látható camalduli kolostor.

A kolostorok nem csak a növényfajtákat és a termesztési technológiákat terjesztették el környezetükben, de a világi kertek, a **haszonkertek** és a **mulatókertek formai kialakítására** is jelentős hatással voltak.
A kolostorkertek kerengőjének keresztútja és az ebből fakadó **négyzetes felosztás** lett az alap a korabeli **parasztkertek** kialakításánál is. A 9. század első feléből maradt fenn *Walahfried Strabo* rechenaui apát költeménye saját kertjéről, amelyben kellemes illatukért és ízükért 23-féle különböző virágot nevelt. 838 és 849 között készített munkájában a kolostorkertek mellett a parasztker-

tek kialakításáról is ír. Az általa közölt elrendezés hellyel-közzel még ma is tetten érhető, felismerhető a parasztudvarok előkertjeinek kialakításánál.

Parasztkertek

A **kolostorkertből** ismert **keresztút-felosztás** a **kora-középkorban parasztkerteknél** is a kialakítás alapjául szolgál. Kertművelés valamilyen alaprajzi rend nélkül elképzelhetetlen. A telekterületet ezért a leírás szerint **négy** arányos részre osztják és ennek megfelelően rendezik be. A négy egységből kettőn az **épület** helyezkedik el az **oldalkertekkel.** A másik két mezőt a **veteményeskert** és a **gazdasági udvar** foglalja el.

A kertészeti termesztés elképzelhetetlen volt spontán rendezetlenségben, ágyások, parcellák szükségesek hozzá és ültetési-telepítési rend. A veteményeskert ültetvényei a kolostorok gyógynövénykertjének rendjét követik, és mind a mai napig ez a **parcellarend** jellemzi a zöldségeskertek kialakítását. A korabeli parasztkertek veteményeseiben a zöldség-, a fűszer- és a virágos dísznövények békésen megfértek egymással, keverten, vegyesen ültették őket. Ebben a vegyes kiültetésben az alaprajzi elrendezés mértani szabályossága teremtett esztétikai értelemben rendet.

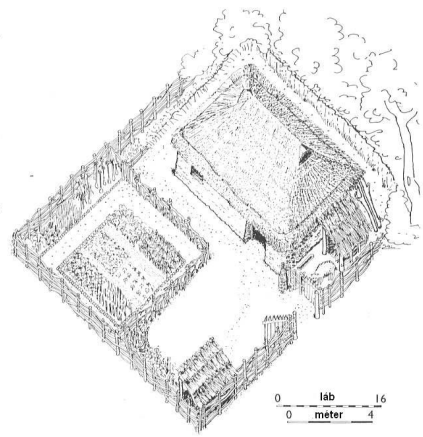

30. ábra. *Egyszerű parasztkert ábrázolása a kora-középkorban, Walafried Strabo munkájában*

A telekterület kezdetben így osztódott fel az épület által elfoglalt területre, az előkertre, a gazdasági udvarra és a zöldséges- és fűszerkertre. **A zöldség- és fűszerkertek** pedig a kolostorkertek téglalap alakú parcelláinak **szimmetrikus** elrendezését követték (30. ábra).

3.2. Az érett- és a késő-középkor kertművészete

A **10–16. század** között Európa művészetét elsősorban az **építészet** határozza meg és az ahhoz kapcsolódó műfajok, mint pl. a szobrászat vagy a táblakép- és falfestészet. Ez az időszak két nagy stíluskorszakra osztható: a **romanika** és a **gótika** művészetére.

A **romanika** (vagy más elnevezéssel **román stílus**) a 10. századtól kezdődően terjedt el Európában és a 13. századig ez határozza meg építészetét. Főként templomok, várak és paloták épültek ebben a stílusban. A romanika **épületei általában zártak, tömbszerűek.** A falak és a támszerkezetek jellemzően vas-

kosak és túlbiztosítottak. Tipikus szerkezeti megoldása a **keresztíves boltozat,** amelyet az antik római építészetből vett át és fejlesztett tovább. **Kevés** és **kisméretű nyílás** tagolja a falakat, ezért a belső tér rendszerint sötét. Jellegzetes homlokzati megjelenése a **boltívekkel összekapcsolt ablakcsoport,** és a bélletes kapuzat gazdag épületszobrászati díszítéssel. A falak azonban rendszerint díszítetlenek.

A **gótikus** építészet már a 12. században kialakult Franciaországban és mintegy 100 év alatt terjedt el Európában. Hosszú ideig együtt élt a romanikával. A gótikát az épület-szerkezeti fejlődés kényszerítő ereje hozta létre. Legnagyobb szerkezeti újítása a **bordás boltozat,** ami lehetővé tette a falak nagyobb áttörtségét és a **csúcsív** létrehozását, ami csökkenti az oldalnyomást és a gótika egyik formai jellemzőjévé vált. A korábbi teherhordó falakat ez a bordás vázszerkezet helyettesítette, így a falnak már csak térhatároló szerepe maradt. Ezért vált lehetségessé **magas és széles, kőkeretes üvegablakok** létesítése, ami a belső tér megvilágításában is új lehetőségeket kínált. A homlokzati megjelenés **karcsúvá és könnyeddé** vált. Rendkívül gazdag szobrászati dísz és az üvegfestészet alkalmazása jellemzi az épületeket. A gótika időszakában a megerősödött városok is már megrendelőként jelentek meg, és a katedrálisok, kolostorok, várkastélyok mellett egyre több városháza, céhház és nagyvonalú polgárház épült.

Díszkertek, mulatókertek, várkertek

Az érett középkorban jöhettek létre a kolostorkertek mellett az **első világi díszkertek** is a nemesi udvarokban és a tehetősebb városi polgárok lakóházaihoz kapcsolódóan. Egyszerű és kis területen létesült kertek voltak ezek, amelyekben voltak ugyan haszonnövények, főleg gyümölcsfák és fűszernövények, de a kert egésze **nem a termesztést,** hanem **elsősorban a pihenést, a kikapcsolódást** szolgálta.

Albertus Magnust (1200–1280) domonkos rendi teológustól és természettudóstól származik az első tudományos igényű növénytan-könyv. A növények ismerete az akkori orvoslás számára nélkülözhetetlen volt. De a szerző e munkájában nemcsak a növények leírásával, hanem azok esztétikai értékével is foglalkozik, dicséri a virágos rét szépségét és a **díszkert kialakítási elveiről** is részletesen ír.

A 31. ábrán látható rajz egy **KORA KÖZÉPKORI DÍSZKERT VAGY MULATÓKERT** tervét ábrázolja, amelyet *Albertus Magnus* a 13. század közepén vetett papírra. A kert két részből áll, egyharmadát a táblás **fűszerkert,** kétharmadát a **gyepes pázsitkert** képezi.

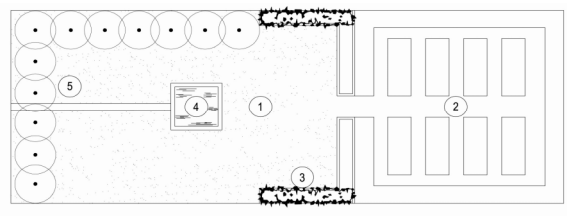

31. ábra. *Mulatókert elrendezése (13. századi rajz alapján)*
1. pázsitos kert, **2.** fűszerkert, **3.** virágos gyeppad, **4.** forrás és medence, **5.** gyümölcsfasor

A fűszerkert, az itt látható ágyások rendje még emlékeztet a Szent Galleni monostor gyógynövénykertjének elrendezésére. Az fűszerkertet két ’L’ alakú, a szélein virágokkal beültetett magasított **gyeppad** választja el a pázsitkerttől.
A gyepes pázsitkert közepén **forrás** található, egy szegéllyel körülvett, négyzet alakú **vízmedencével** és elvezető csatornával. A teret a kert déli és keleti oldalán gyümölcsfákkal telepített **fasorok** zárják le.
A rajz olyan kertet ábrázol, amit nem a gazdasági hasznáért, hanem kellemes **kikapcsolódási** helyül alakítottak ki. A kert látványa és az illatok játszották itt a főszerepet, ezért társul az illatos fűszerkert és a virágokkal díszített pázsitkert egymással. **Viridaria** ennek a kialakításnak a korabeli elnevezése, ami latinul közelítőleg életerőt, zöldellő fiatalságot jelent, átvitt értelemben pedig a kiegyenlítődés, a felüdülés, a megújulás helyét jelenti. A pázsitkert területét először teljes egészében megtisztították a gyomoktól és a gyökerektől, majd forró vízzel és gőzzel fertőtlenítették a talajt.
A **pázsitot** nem magvetéssel (akkor nem volt még fűmag-termesztés), hanem gyepcsomók áttelepítésével létesítették. A pázsitkertben a **közép kiemelése** a négyszögű forrásmedencével pedig a kolostorkert kerengőjének a tovább élése ebben a világi mulatókertben. A rajz azért is jelentős, mert **ezt az elrendezést követik és fejlesztik tovább** később, a középkor második felében létrejövő várkertek, mulatókertek és a városi sétaterek, közkertek egyaránt. Ezzel az egyszerű mértani formával veszi kezdetét majd a reneszánszban kibontakozó új európai kertművészet is.
Már korábban is létesültek, de a késő középkorban terjedtek el általánosan az ún. **VÁRKERTEK.** A középkori megerősített palota, a várkastély rendszerint magaslaton épült, és az épület körül nem volt mód sem a terepadottságok, sem a védelmi szempontok miatt kert létesítésére. A várkastélyon belül azonban, általában a lakószárnyhoz kapcsolódóan, a várúrnői lakosztály szomszédságában díszes kert létesült viszonylag **kis területen.** A kertnek az épülettel vagy

lakóhelyiséggel **nem volt közvetlen kapcsolata.** Sövénnyel vagy épített kerítéssel határolták körül és kis kapun keresztül lehetett bejutni a területére.

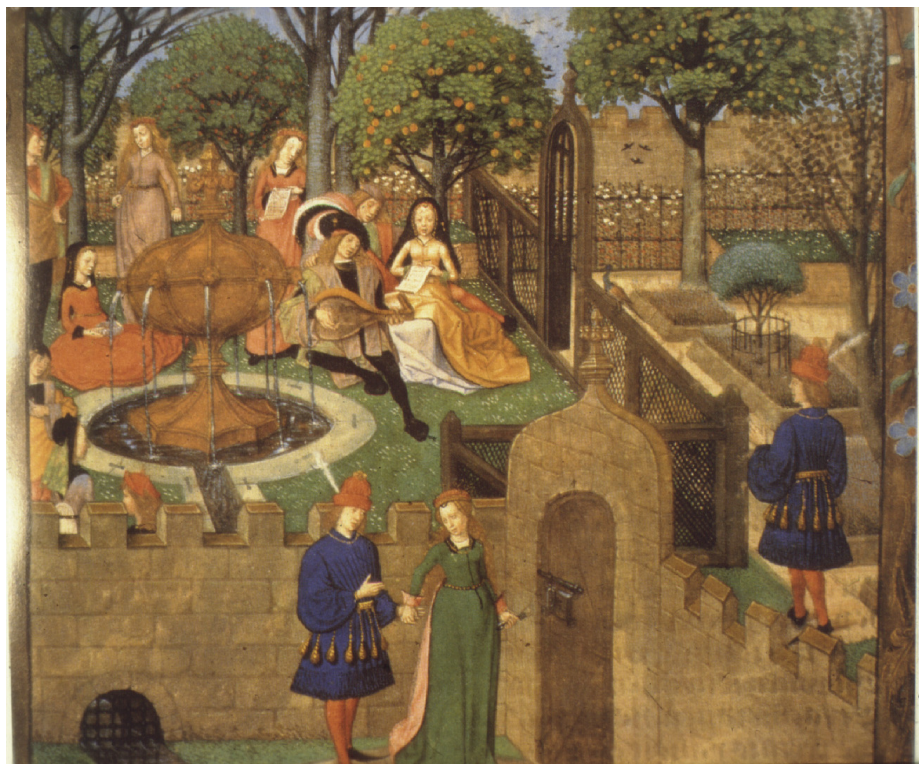

32. ábra. *A szerelem kertje (miniatúra a Rózsa regényéhez, Brügge; 1490 körül)*

A kertben **fűszer-, illat- és gyógynövényeket** neveltek, de gyakran ültettek árnyékot is adó **gyümölcsfákat.** A várkert jellemző eleme a **virágos gyep,** amely a kert **közepét** foglalta el. A sík pázsitfelületen jól érvényesültek a szórtan, csoportokba telepített, hagymás vagy gumós virágok. A széleken építettek téglákkal felfalazott **gyeppadot,** amely keretet is adott és kényelmes letelepedésre is alkalmas volt. Gyakori eleme a várkerteknek a homokkal simított **sétautakat** kísérő, árnyékot adó **pergola** vagy a **lugas** és a **virágrácsok,** amelyekre virágos növényeket és szőlőt futtattak.
A várkertekben a **virág** különös jelentőséget kap. Akár a gyepben egyesével, akár ágyásokban, felületszerűen ültetve, mindenkor nemcsak növényi dísz, hanem **szimbolikus jelentések,** tartalmak közvetítője is.
A kert egésze az egykori éden, a paradicsomkert allegóriája, s meghitt találkahely, az öröm és a felhőtlen boldogság helyszíne (33. ábra).

A késő középkor kertművészete a **női szépség szimbolikus megjelenítésére** törekszik. Ahogy a lovagi költészetben, a zenében és az irodalomban, a kertekben is kiemelt szerepet kap az idealizált szerelem. Ennek központi jelképe, a nőiesség kultusza nyer sajátos kifejezést a kertek megformálásában és a növényalkalmazásban a korra jellemző **virágszimbolika** felhasználásával. A rózsák, a liliom és az íriszek mind sajátos erotikus jelentést közvetítenek, de ugyanezt szolgálja a virágos gyep, a kertben ültetett gyümölcsfák látványa, vagy a kút.

A várkerteknek mindig lényeges eleme volt a **víz,** szökőkút vagy csobogó formájában. Az alaprajzi elrendezés is mindig szabályos mértani formájú, a kolostorkertek mintáit követve. Ezek a középkori mulatókertek önálló zárt világot képeznek, mint egy sziget. Területük általában kicsi, különösen a várkerteké, ahol eleve csak szűk hely áll rendelkezésre, rendszerint a női lakosztály szomszédságában, ahhoz kapcsoltan. Számos festmény és metszet maradt fent, amelyek a „szerelem kertjét” ábrázolják, ahol a szerelmespár találkozik egymással (34–35. ábra).

33. ábra.
Allegorikus kertábrázolás 1500 körül

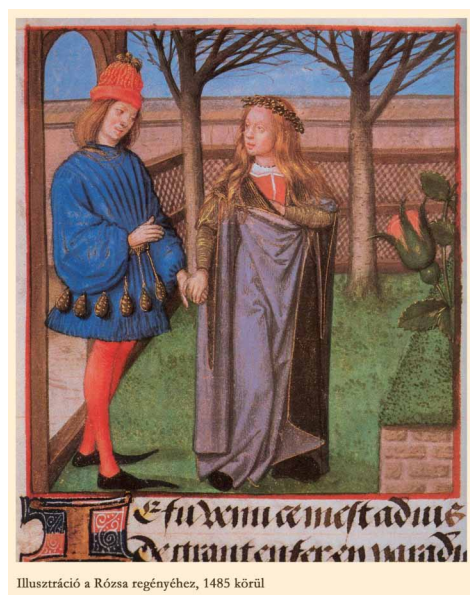

34. ábra.
Illusztráció a Rózsa regényéhez (1485)

A **kor irodalmának** jellegzetes műfaja, a **szerelmi regény** is gyakran választja a történet színhelyeként a **kertet** mint idilli tartózkodási helyet. A kert így lesz **a boldogság és az öröm** általános, szimbolikus kifejezője.
A 13. században keletkezett szerelmi történet, a Rózsa regénye is kertben játszódik, amelyet a kert korabeli eszményi kialakításáról is fontos információkat nyújtó illusztrációk díszítenek (35. ábra).

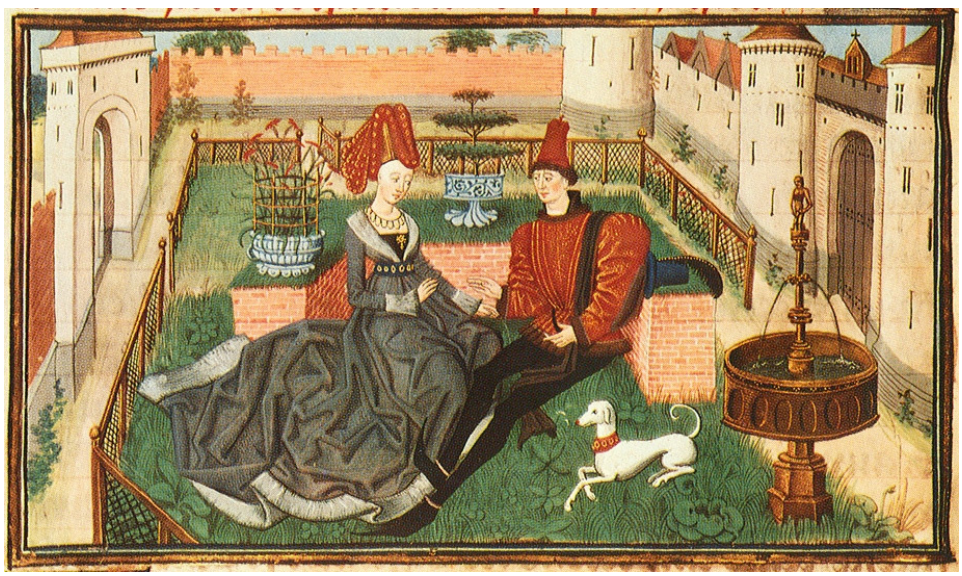

35. ábra. *Szerelmespár a kertben (Brügge; 1462)*

A mulatókertet olykor falakkal vagy befuttatott virágrácsokkal **több részre osztották,** és más-más karakterrel alakították ki az egyes részeket. Így önálló virágoskertek is létesültek, **szabályos mértani rendben** kialakított, téglalap formájú ágyásokkal.
A **virág** a **képzőművészetben** és a **költészetben** is kiemelt jelentőséget kap, bonyolult tartalmak kifejezésére is alkalmas, valóságos virágnyelv alakult ki.
Még a vallásos témájú festményeken is megjelenik, jelképes utalások hordozójaként a virág.

Egyik legismertebb **magyar** példája **M. S. mester „Vizitáció” c. festménye,** amely Mária és Erzsébet találkozását jeleníti meg. A Mária-szimbólumok, a termékenységet és a szüzességet egyaránt kifejező virágok (íriszek és pünkösdi rózsa) keretezik a képet, és a tájképi hátteret mesterien kiegészítve, az előtérben megnövelik a perspektívát (36. ábra).

A **középkori díszkert** minden formájában **zárt,** a környezettől lehatárolt, sövénnyel, kerítéssel vagy pergolák, virágrácsok rendszerével lehatárolt, önálló térkompozíciós egységet képezett, amely nem rendelkezett külső funkcionális és térbeli kapcsolatokkal. A környező táj látványa érdektelen volt, nem játszott szerepet a kert kialakításánál. Az alaprajzi elrendezést az **egyszerű mértani rend** uralta, ami egyben a kert esztétikai értékét is jelentette.

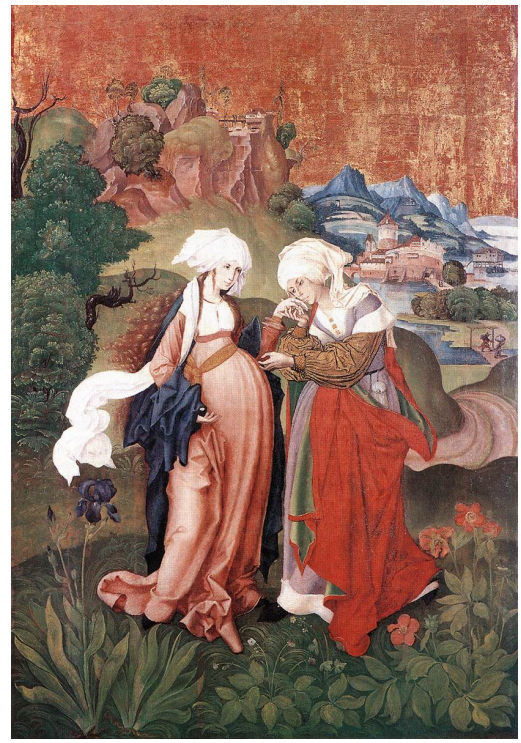

36. ábra.
Vizitáció (Mária látogatása Erzsébetnél)
(M. S. mester; 1500–1510)

Városi kertek

A világi magán-díszkertekhez hasonló formákkal létesültek **városi kertek** is, mai szóhasználattal **közkertek,** amelyek a települések területén korlátozás nélkül mindenki számára használhatóak voltak. A városfalakon belül csak nagyon kevés hely jutott kertek létesítésére. A piactéren vagy a templomok kertjében állt csupán néhány árnyékot adó fa. De vannak források, hogy egyes településeken házakat bontottak le annak érdekében, hogy a helyükön közkertet létesítsenek. Ezek kialakítása **mértanilag szabályos** volt, általában **téglalap** alakú parcellák és azokat tagoló utacskák rendszeréből állt. A formai kialakításban itt is a **kolostorkertek hagyományai** élnek tovább. A közkertek növényei már egyértelműen a **díszítést** szolgálják, haszonnövények itt érthető módon már alig kapnak helyet (37. ábra).

37. ábra. *Városi közkert és a város mezeje ábrázolása a késő-középkorban*

Közhasználatú kertek

Annál fontosabb szerepet játszott a városfalon kívül létesült **közhasználatú kert,** amit város mezejének neveztek. A védelmi célt szolgáló városfalak mellett a környező területet ugyanis átlátható módon szabadon kellett tartani, hogy ellenőrizhető legyen az ott történő mozgás és tevékenység. Ezért alakult ki rendszerint a városfalak mellett közvetlenül egy **tágas, ligetesen fásított gyepes térség,** amelyen népünnepélyeket, íjászversenyeket, lovagi tornákat is rendeztek és a korban kedvelt labdajátékokra is alkalmas volt. A város mezeje megnevezést őrzik ma is a **bécsi Práter** vagy a **madridi Prado** kifejezések is, amelyek egykor a középkori város falain kívül fekvő, városi tulajdonú gyepes területek voltak és a **védelmi cél** mellett a **közhasználatot** szolgálták.

Városi erdők

Hasonló célt, de más programokat szolgált a **városi erdő,** amelyet a település közelében a város tulajdonában lévő területen, elsősorban a **város tűzifa-** és **épületfa-ellátásának** céljára létesítettek és tartottak fenn, de **pihenésre, kirándulásra** is alkalmas, természetközeli faállományú terület volt, amelyet a település polgárai szabadon használhattak.

4. Arab (iszlám) kertek

38. ábra. *Arab kert egy középkori miniatúrán*

Az ókori birodalmak kertkultúrája egymásra és a későbbi korszakokra is jelentős hatással volt. Így a perzsa birodalom is, amely átvette és részben beolvasztotta az asszír-babilóniai hagyományokat. A perzsa kertek a későbbi arab kertek kialakulását is erősen befolyásolták.
A **perzsák** feltehetően időszámításunk előtt mintegy 4000 évvel már létesítettek kerteket. A kertek kialakítását meghatározta a térségre jellemző **száraz, meleg klíma.** A kerteket **öntözni** kellett és **zárt falakkal keríteni,** hogy a kertben a helyi párásabb mikroklíma kialakulhasson és megmaradjon. A perzsák az elsők, akik mesterfokra fejlesztették az öntözés technológiáját. **Felszín alatti öntözővezetékeket** létesítettek, és így megtakarították az akvaduktok építését és a párolgással járó vízveszteséget. Kertjeikben a virágos és az illatos növényeké volt a fő szerep. A kerteket **kutak** és **medencék** díszítették (38. ábra).

De létesítettek hatalmas parkokat is mulatságok és vadászat céljára. A kertek és a parkok egyaránt **szabályos mértani rendet** követtek. A fákat sorokba ültették, és a kert területének felosztása is mértani formák szerint történt.
A legkorábbról ismert kert **Cyrus király i. e. 550 körül épített palotakertje,** amely vízrendszerének maradványai ma is láthatók, Pasargade-ban, a perzsa birodalom (a mai Irán) első fővárosában létesült. Az itt lévő palota elhelyezése alárendelt a park egészének, mintegy azt egészíti ki. A parkban mészkőből épített **vízmedencék** és **csatornák** voltak. Területe **négy szabályos részre** volt osztva, ami a klasszikus perzsa chahar baagh (négyes kert) elrendezésének felel meg. Ez lett később az iszlám és az arab kertek alaprajzi elrendezésének is az alapja. A perzsa kertek területét általában egymást merőlegesen keresztező, a négy égtáj irányában épített csatornák osztották négy szabályos részre. A kert közepén négyzet alakú nagy vízmedence volt. A csatornák a négy folyót, a négy kertrész pedig a földet szimbolizálta. A perzsa *pairi-daeza* kerített, lehatárolt teret, azaz a kertet jelent, innen ered a paradicsom(kert) elnevezés, amit az iszlám és a keresztény kultúra is átvett.

Persepoliszban, az új fővárosban is bizonyára számos kert létezett, bár nincsenek ezekről írások vagy ábrázolások. A kertek alaprajzát szabályos mértani rend szerint és a **négyes felosztást** követve alakították ki, és a fákat is szabályos sorokban ültették ki. *Darius* palotáját is fasorokkal beültetett kertek övezték, amire a palota falait díszítő reliefek fasorai is utalnak.
Ezt a négyes felosztást és az egyes részeket elválasztó csatornákat találjuk a **perzsa szőnyegek mintázatánál** is. A szőnyegek valójában **stilizált kertábrázolások** medencékkel, csatornákkal, virágokkal és madarakkal díszítve (39. ábra).

39. ábra. *Perzsa szőnyegmintázat a hagyományos iszlám kert szerkezetével*

Az **ókori perzsa és arab** birodalmakban a **matematika, a geometria és a csillagászat –** tudományos és gyakorlati hasznán jóval túlmutató – különös, transzcendens jelentőségű volt. Az arab-iszlám kertek törekvése a **szabályos rendre** és a **tiszta geometriai szerkezet** létrehozására a természetben rejlő matematikai rend kifejeződése, ami az iszlám világképhez tartozó alapelv. A két egymást metsző szimmetriatengelyre szerkesztett alaprajz, a kert közepén egy harmadik, függőleges tengelyt is feltételezett, ami az univerzummal összekapcsolja a földi világot. Ez a szimbolikus és transzcendens kerti struktúra válik később általános érvényűvé az **arab és mór** kertművészetben is.
A perzsa birodalmat az **arabok** hódították meg és átvették a perzsa műveltséget, többek közt a kertkultúrát is, amit azután továbbfejlesztettek. Az **öntözés** biztosította, hogy az új arab városokban villák és azokhoz tartozó, gazdag kertek létesülhettek, kutakkal, vízmedencékkel. Az uralkodói paloták szinte minden esetben a folyó mellett épültek, mellettük szabályos geometriájú, tengelyes felépítésű kertekkel. A palota belső termei és a kert között oszlopcsarnokos előcsarnok épült, s így a **kert és az épület szorosan összekapcsolódott egymással.** A kertekben a **víz** minden formája fontos szerepet kapott, medencék, szökőkutak, csatornák egész rendszerét építették ki. A **vízrendszer** nemcsak a kertet, hanem a termeket is behálózta, mintegy összefűzve egymással a belső és a külső tereket.

A kerteket mindig falakkal vagy épületekkel határolták, **zártak,** részben a klimatikus előnyök miatt, részben a kultikus hagyományok folytán, ahogy ez a perzsa kerteknél már korán kialakult. Csak a kalifák kiterjedt parkjai épültek magas fekvésű folyóparton, ahol egyszerre megoldható volt a zártság és a tájra nyitott kilátás.
A kerti utakat és a belső udvarokat **márványlapokkal** burkolták, **lugasokkal** árnyékolták, és **edényes növényekkel** rendezték be. **Gyepfelületet ritkán,** de annál több virágágyást és illatos cserjékkel beültetett felületeket alkalmaztak. Ezeket **kőszegéllyel** emelték ki a burkolatokból, ami kemény, határozott rajzolatot adott az alaprajz **mértani formáinak.** A kertet tagoló **térfalként** ültettek cserjéket, sövényeket, amiket határozott formára nyírtak.
Az arab birodalom a 7–8. századra érte el virágkorát és legnagyobb kiterjedését. Európában Dél-Spanyolországban is kalifátust alapítottak a **mórok,** amelynek székhelye **Cordoba** volt. Erődök és városok mellett fényűző palotákat és villákat is építettek a hozzájuk tartozó kertekkel. A mór időszak több mint 700 évig 756-tól 1492-ig tartott, virágkorát a *Naszrida kalifák* idején a 11–12. században érte el.
A keresztény vallás és világszemlélet mértéktartásával, szegénységkultuszával, bezártságával és túlvilág-orientáltságával szemben az **iszlám** sosem tagadta a **gazdagságot,** a **fényűzést** és a **földi örömöket,** ami a kertekre is rányomta bélyegét. A **mór kertek** rendkívül gazdag vízarchitektúrával, attraktív növényekkel, dekoratív burkolatokkal, változatosan nyírott térfalakkal épültek, és igazi paradicsomot jelentettek a tulajdonosaik számára. A középkori Európában a mór kultúra és a kertművészet ezért is jelentős termékenyítő hatással és befolyással bírt, ami a későbbi a reneszánsz kerteknél érzékelhető.

A mór kertek közül a legismertebb és a legjobb állapotban maradt fenn a Granadában a 14. században épült **ALHAMBRA PALOTA-EGYÜTTES,** amely szellős termekből, azokhoz kapcsolódó udvarkertekből álló építmény. A palota magaslaton épült, jó kilátással a környező tájra, mégis falakkal határolt, zárt egységet képez, a perzsa-arab hagyományoknak megfelelően.

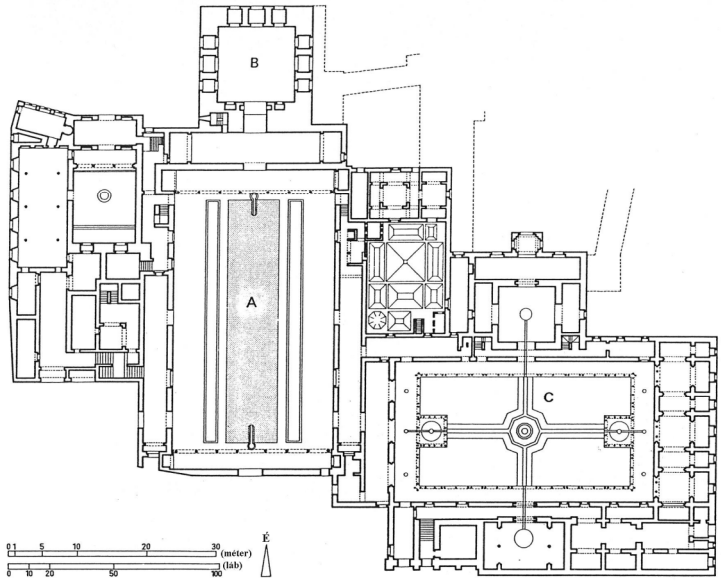

40. ábra. *Az Alhambra palota és udvarkertjeinek alaprajza*
A) Mirtusz-udvar **B)** Ünnepségek terme **C)** Oroszlános udvar

A palota-együttes **külső és belső terek egymáshoz kapcsolódó, szabályos alaprajzi geometriájú rendszere,** amely zárt udvarok és az udvarokra nyitott termek sorát fűzi fel, nagyvonalú átlátásokkal és összenyitásokkal (40. ábra). A belső és kerti terek különböző rendeltetésűek, az államigazgatást, az uralkodói reprezentációt és a lakáskényelmet egyaránt szolgálják. Központi kertje a **Mirtusz-udvar,** amelynek tengelyében szabályos, téglalap alakú vízmedence épült szökőkutakkal. A széles vízfelület nem csak a környezetet temperáló és dekoratív elem, hanem az építészeti együttes szerves része, amelyet úgy méreteztek, hogy az udvart övező áttört árkádsor egésze tükröződjön benne, s ezzel mintegy megkettőzze a kompozíció látványát. A medence hosszanti oldalait mirtuszsövény szegélyezte. A Mirtusz-udvarról nyílik közvetlen térkapcsolattal a reprezentációt szolgáló **Ünnepségek terme.**
A palota másik nagyvonalú kertje az **Oroszlános udvar,** amely szerkesztésmódjában követi a perzsa-arab kertművészet alapelveit (41. ábra). Az udvart az égtájaknak megfelelően **két** egymást **merőlegesen keresztező csatorna** osztja négy részre. Eredeti kialakításában a határoló folyosóknál mélyebben feküdt, és a négy kertrészt szabályos formákban illatos és virágos növényekkel gazdagon kiültették, mint a Korán paradicsom-szimbóluma. Az udvart később alakították át a ma is látható térburkolatok megépítésével.

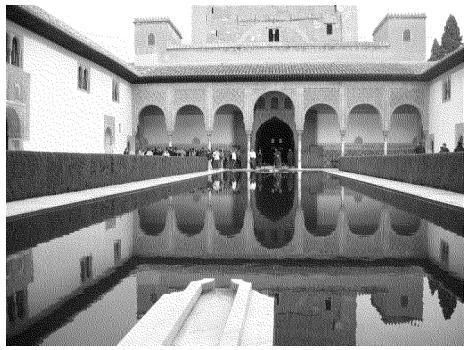

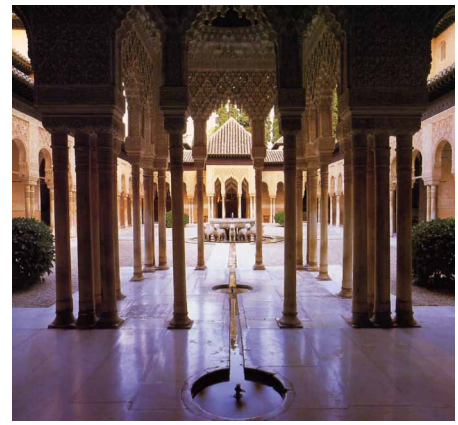

41. ábra. *A Mirtusz-udvar és az Oroszlános udvar az Alhambrában*

A **csatornák** a kerthez kapcsolódó lakosztályok belső termeiben is folytatódtak és kisebb medencék egész sorát fűzték fel. A csatornák metszéspontjában sokszög alakú vízmedence épült, amelynek közepén kőoroszlánokkal díszített szökőkút áll. A tereket átfogó vízrendszer nemcsak esztétikai-kompozíciós szerepű volt, hanem hozzájárult a kert és a belső termek temperálásához is.
A palotához tartozó kiskastélyt, a **Generalife-t** is fallal határolt kertek övezik (42. ábra). A magaslaton álló épület egy hosszú, téglalap alakú kert körül helyezkedik el, a kert maga az egész együttes központja. A **kert tengelyét** itt is egy hosszú, **csatornaszerű vízmedence** alkotja, két végén szökőkutakkal. A kapcsolódó, virágtáblás oldalkertekből szép kilátás nyílik a granadai tájra.

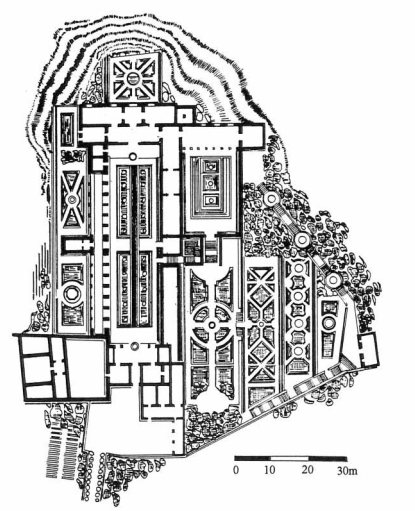

42. ábra. *Az Alhambra palotához tartozó kiskastély, a Generalife főudvara és kertjének alaprajza*

Az **oldalkertek** is szabályos téglalap formájú teraszokon épültek a hegyoldalban. Az egyes kerteket nyírott **növényfalak** határolták le, amelyekbe kapukat, **átlátásokat** nyitottak a szomszédos területek felé (43. ábra). Minden kert **körbejárható** és **szabályos, mértani alakzatokra** bontott, változatos kiültetésű **virágágyások** díszítik őket.

43. ábra. *Nyírott növényfalak a Generalife kertjében*

5. A reneszánsz kert

A **reneszánsz** (jelentése: újjászületés) az európai történelemnek, tudománynak és a művészeteknek a **15. századtól a 16. század végéig** terjedő időszaka. A középkor szellemi életét a 14. század végéig az egyház uralta, amely szerint a földi lét csupán a túlvilági életre való felkészülést szolgálta, mindent ennek rendelt alá. A gazdasági fejlődés, a közbiztonság megszilárdulása és ennek nyomán a kereskedelem felvirágzása eredményeképpen megerősödött **polgárság** jelentős gazdasági és politikai hatalomra tett szert. Társadalmi helyzetéből fakadóan az **egyházi hatalomtól egyre jobban függetlenné váló polgárság** az egyház teológiai megalapozottságú, hierarchikus, spirituális egyetemességet való felfogásával szemben teljesen új szemléletet képviselt. A megismerés forrásává a megfigyelés, a tudományos igénnyel rendszerező, racionális gondolkodás vált. Érdeklődése a fizikai világ és annak középpontjában álló **ember,** mint individuum felé fordult és vallotta, hogy az embernek joga van a földi léthez és a világban való boldoguláshoz, amelyre egyénisége teszi képessé. Az egyes ember képességei, ereje és tehetsége került az érdeklődés homlokterébe és létrejött a **humanizmusnak** nevezett szellemi irányzat, amely az antik görög és római irodalomban és művészetben fedezi fel saját gyökereit és ezekre a hagyományokra építve teljesen új művészetet teremtett.
A reneszánsz kor **több korszakra** osztható. A hagyományos felosztás szerint a **15. század** (olaszul: quattrocento=1400-as évek) a **korai reneszánsz** időszaka, ezt követi a **reneszánsz virágkora** (cinquecento=1500-as évek), **amely 1520-ig,** *Raffaelo* haláláig tart, majd a **késő reneszánsz időszak 1580-ig.**

5.1. A reneszánsz kertek Itáliában

A reneszánsz kibontakozásának az anyagi előfeltételei Európa két korakapitalista termelési struktúrájú területén, a **Németalföldön** és **Itáliában** jöttek létre legelőször. Az itáliai városok bankügyleteikkel a kor gazdasági hatalmaivá váltak és ennek birtokában Toscánában a **polgárság** már a 14. században magához ragadta a politikai uralmat. Gazdasági gyarapodásuk folytán sorra születnek a feudális hatalomtól független önálló városok.
A vagyonosodó polgárság életmódjában és körülményeiben is kifejezésre juttatta anyagi lehetőségeit és szemléletét. Minden tehetős polgárnak a **városi palotája** mellett volt **vidéki birtoka** is, amelyen **villákat** építtettek. **A reneszánsz kor kertművészetének kezdetei is a 15. században az itáliai villaépítésekhez kapcsolódnak.**

A reneszánsz kert egészére az építészeti megformáltság jellemző. A kertet, mint az épület tömege előtt elfekvő, ahhoz szorosan hozzátartozó síkfelületet

értelmezik, amelyre mintegy kivetül az épület tagozódása. A sík felületet egymást merőlegesen keresztező tengelyekkel, sétautakkal, elválasztó sávokkal osztják fel, szinte matematikai pontossággal. Így jön létre a kert fő eleme, a **virágtáblás parter,** amelynek négyzetes ágyásait sövények keretezik. Az építészeti alakítás jegyében minden **szabályos mértani formát** kap, s ehhez erre alkalmas, **jól nyírható, alakítható, zárt tömeget adó növényféleségekre** van szükség: buxusokra, gyertyánfélékre, tiszafákra. A kert és az épület közös tengelyrendszere, az építészeti formák átvitele a kertre és az épülettel formailag rokon kerti architektúra elemek, támfalak, lépcsők, medencék, szobrok gazdag alkalmazása **a kert és az épület szoros térkompozíciós egységét** hozza létre.

A szabályos mértani rendezettség és az építészeti rendszerbe foglalt, de önálló egységekből álló kert felel meg a reneszánsz tudományos gondolkodásának és módszertanának is, amely az elemző és rendszerező empirikus megismerést vallja és így látja a világot. **Szakít** ezért a **középkor zárkózott és misztikusan természetelvű szimbolikus kertalakításával,** és a plasztikus felületű virágos gyepek, szórt elrendezésű ültetvények helyett a sík gyepfelület, a pázsit és a mértani pontosságú rendben ültetett fák, szabályosan nyírt növénytömegek kapnak szerepet a racionalitás és az építészeti megformáltság jegyében.

A **kora reneszánsz** kertjeiről csak leírások maradtak fenn. Az első, már markáns stílusjegyeket viselő kertek Firenze közelében lévő birtokokon épültek. Ilyen a *Mediciek* megbízásából épített Villa Careggi és a később 1485-ben létesült Villa Laurentiana kertje. Ez utóbbi már valódi reneszánsz stílusjegyeket mutat. A kert még enyhén emelkedő lejtőn terül el, még nincs közel vízszintes földterasz.
Az **érett kertépítészeti alkotások** a 15. században, a reneszánsz virágkorában jöttek létre.
A kertalakítás elveit *Leon Battista Alberti*, firenzei építész foglalja össze. Az antik kertkultúra hagyományait ötvözik a kor építészeti, műszaki, kertészeti tudományával, és a reneszánsz felszabadult, életörömmel teli világának megfelelő, dekoratív környezetet nyújtó kerteket hoznak létre.
A kert és az épület egymást feltételező-kiegészítő részei az együttesnek. Az épület tömegformálásából, tagozódásából mintegy levezethető a kert struktúrája és viszont, a kert szerkezete, alaprajzi felosztása folytatást nyer az épület tömegeiben.
A kertnek elsősorban **díszítő** funkciója van, noha haszonnövények is jelentős szerepet kapnak benne. A díszítés főként az **alaprajzi formák, ritmus** és **tagoltság** változatosságában jut érvényre, a **téralakítás kevésbé** kap szerepet.

Magas, függőleges térfalakat, lezárásokat nem alkalmaznak, ennél sokkal fontosabb a kert egészének áttekinthetősége. Így a reneszánsz kert növényekből, burkolatrendszerekből, vízfelületekből kialakított **síkornamentika,** amely mint az épület elé terített hatalmas szőnyeg érvényesül.
Központi eleme a **parter,** szabályos síkfelület, amelyet **mértani pontossággal** osztanak fel az egyenes utak kisebb, geometrikus alapformákat ismétlő virágdíszes mezőkre. Az elrendezés **nem hierarchikus szerkesztésű,** hanem azonos súlyú elemek sorolásából épül fel. Az egyes partermezők változatos, egyedi belső díszítést kapnak, formailag zárt, önállóan is megálló elemek, amelyek akár felcserélhetők, vagy évről évre más kialakítást is kaphatnak, a kert egysége mégis megmarad.
Kedveltek az **alacsony, nyírott sövények,** amelyekkel a partermezőket keretezik, de alaprajzi mintázatot vagy bonyolult labirintusokat is formálnak nyírott sövényekből. A kertben **lugasok** és **pergolák, vízmedencék** és **szökőkutak,** hűs **barlangok** (grotta), szabályos ritmusban telepített **gyümölcsfák** és **virágos díszfák, edényes növények** kapnak helyet.
A kert alaprajzi ornamentikájának érvényesüléséhez áttekinthető síkfelületekre volt szükség, ezért a szép kilátás miatt általában **lejtős terepen** épült villák előtti területet **kiteraszozták,** ami támfalak, lépcsőrendszerek és a szintkülönbségeket kihasználó kaszkádok létesítését tette lehetővé.
A kora reneszánsz kertekben még nem voltak teraszok. Az épületet és a kertet már szoros kapcsolat, a kertet tagoló tengelyek kötik egymáshoz, de a kerten át az épülethez még lejtős felületen lehet feljutni. Csak később, a 15. század elején kezdik általánosan alkalmazni a kiterjedt sík teraszok építését, az antik római villa suburbana mintájára. Az ókori villaépítészet is használta a teraszokat, de az épülettől függetlenül, önálló kerti elemként. A reneszánsz kertek teraszai, teraszrendszerei azonban már az épület és a kert szoros összekapcsolását szolgálják, alaprajzi és formai értelemben egyaránt. A teraszrendszer és az épület egy közös tengelyre szervezett, a kialakított síkfelületek alaprajzi arányai, ritmusa következtében a **teraszsor az épület szerves folytatása.** A teraszokat megtámasztó támfalaknál az épülethomlokzaton is alkalmazott oszlopok, **ballusztrádok** jelennek meg, a terasz szintkülönbségét kihasználó **kerti grotta** az épület lépcsős feljárójánál is megismétlődik.

A **parter** kiképzése az idők során sokat változott. A kora reneszánsz egyszerű, geometrikus mintázatát, egyre bonyolultabb és részletgazdagabb rajzolatok követték. Az egyszerű geometriai formákat szabályos kiültetéssel, egységes, homogén növényalkalmazással is meg lehetett jeleníteni, sőt a forma annál markánsabb volt, minél egyöntetűbb az azt megjelenítő növényanyag. Az egy-

re bonyolultabb mintázatok kialakításához azonban már változatosabb, színes virágfelületeket, nyírott sövényeket használtak, sőt színes kavicsokkal borított sávokat, felületeket is az erősebb kontraszthatás érdekében. Az egyes partermezők rajzolatának azonban mindig arányban kellett állnia a partert keretező sövények magasságával, a fasorokkal, és a sétautak szélességével, az egységes összefüggő formarendszer benyomását keltve.
A késő időszakban már egyes partermezőket összevontak, és csak a széles főtengelyt képező sétautak maradtak tagoló elemekként, ezzel kívánták az épület és a kert még szorosabb képi egységét megteremteni. Az így létrejött nagyobb mezőket egyszerűbb mértani formák helyett már bonyolult kacskaringós arabeszkekkel lehetett díszíteni. Ezzel hasonló módon bántak, mint a kor hímzett ruhadíszeivel. Ezt a virágdíszes parterformát ezért nevezik **hímzéses parternek.**

A reneszánsz kert mindig **önmagában zárt egységet** képez. Bár a villák helyét úgy választották ki, hogy szép kilátás nyíljon a területéről a környező tájra, a kerti látvány nem kapcsolódik a tájhoz, a külső környezethez, a kerítésnél befejeződik.
A szabályos mértani formákat követő, dekoratív ültetések mellett fontos szerepet kap a reneszánsz kerteknél a **víz** alkalmazása. A víz minden formáját felhasználják a szökőkutaktól a csatornákon át a medencékig, gazdagon díszítve ezzel a kertet. A víz rendszerint keretező, az alaprajzi formákat kiemelő szerepű.
A **sorolásos, ismétlődésekre épülő** és **hierarchia nélküli** elrendezés annak a humanista társadalom-felfogásnak a tükröződése, hogy minden ember individuum, autonóm személyiség, s a társadalom a különböző szerepű és helyzetű, de egyaránt fontos egyének halmaza.

A **16. századi reneszánsz kertek** szép példája a **VILLA MEDICI** Rómában (44. ábra). A *Mediciek* számos villát építettek a hozzájuk tartozó kerttel, az elsőt Careggiben, majd Fiesolében és Rómában. Az 1544-ben létesített villa kertje már tipikus reneszánsz stílusjegyeket mutat. A **négyzet alaprajzú partert** nyírt **buxussövény** keretezi. A partert a sétautak hat egyforma nagyságú táblára osztják. Az egyes táblák díszítése, az alaprajzi mintázat cizelláltsága megfelel *Giacomo Lauro* 1536-ban megjelent mintakönyve parterterveinek. A parter kiosztása, az itt lévő obeliszk, kút és a partert keretező sövény elhelyezése is **összhangban** van az **épület homlokzati tagozódásával, tömegformálásával,** annak pontos leképezése az előtte lévő kerti síkra. A virágtáblás parter mellett oldalt **gyümölcsöskert** található, amelyben szabályos téglalap alakú ágyakban szabályos rendben telepített, alacsony törzsű gyü-

mölcsfák állnak. A nyolc ágy elrendezése követi a parter osztásrendjét, annak továbbfolytatása. Ettől északra ugyancsak táblás kiosztású **haszonkert** található, feltehetően zöldség- és fűszernövényekkel beültetve. Az ágyak kiosztása itt is a kert egészének az alaprajzi geometriájához igazodik.

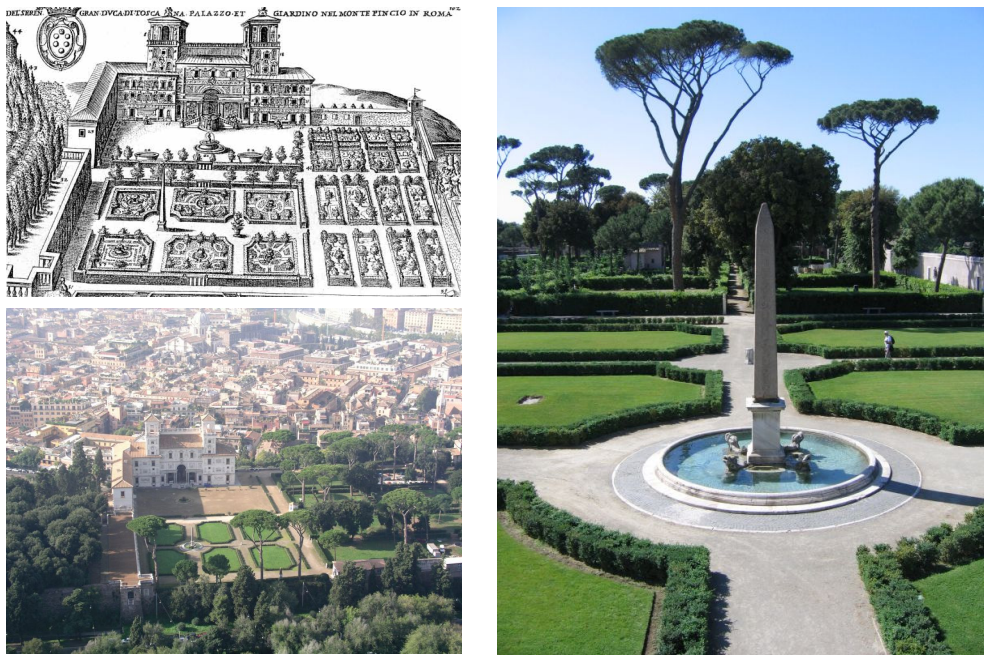

44. ábra. *Villa Medici, Róma*

A korszak legismertebb kertművészeti alkotása a **VILLA D'ESTE KERTJE** a Róma melletti Tivoliban, amely 1550–1572 között *Pirro Ligorio* tervei szerint épült (45. ábra).

A villa épület a Sabin hegy magaslatán áll, előtte meredek lejtőn és az alatta elterülő síkon épült meg a falakkal körülvett kert. Az ÉNy–DK-i hossztengelyű kert a villa erkélyétől és a falfülkével kialakított lépcsős feljárótól indul, és ez a motívum **grották** formájában a meredek lejtőn, az egyes teraszok támfalain megismétlődik egészen a központi parterig. A parter kialakításához az egész hegyoldalt át kellett alakítani, **nagy síkfelületet** létrehozva hatalmas **támfalak** segítségével. A **kert főtengelye** mint széles sétaút, a parter közepén vezet át, egészen a kert végében épített lugasokig.

A főtengelyt jobbról és balról két oldaltengely, két további **sétaút** kíséri. A tengelyek az épület tagozódásának megfelelő elrendezésűek, így az épület homlokzatát mintegy kivetítik a kert felületére. A hosszirányú sétautakat azokra merőlegesen vezetett **sétányok** keresztezik a kert teljes szélességében. A

sétautak a partert 4x4, összesen 16 szabályos négyzet alakú, azonos méretű mezőre osztják, valamint egy kereszttengelyt képező, keskenyebb mezősort is kijelölnek a parter közepén. A **kereszttengely** az egyik végén félköríves bástyával, másik végén barlangszerű kialakítású hűtőző teremmel zárul. Ezen az oldalon a kert parter alapsíkja tovább folytatódva szinte beékelődik, így a szintkülönbséget áthidaló **támfalakkal** keretezve külön hangsúlyt kap. A parter ismétlődő motívumai az alacsony, nyírott sövényekből alakított **labirintus** és a szabályos négyzetes rendben beültetett **fás mezők.**

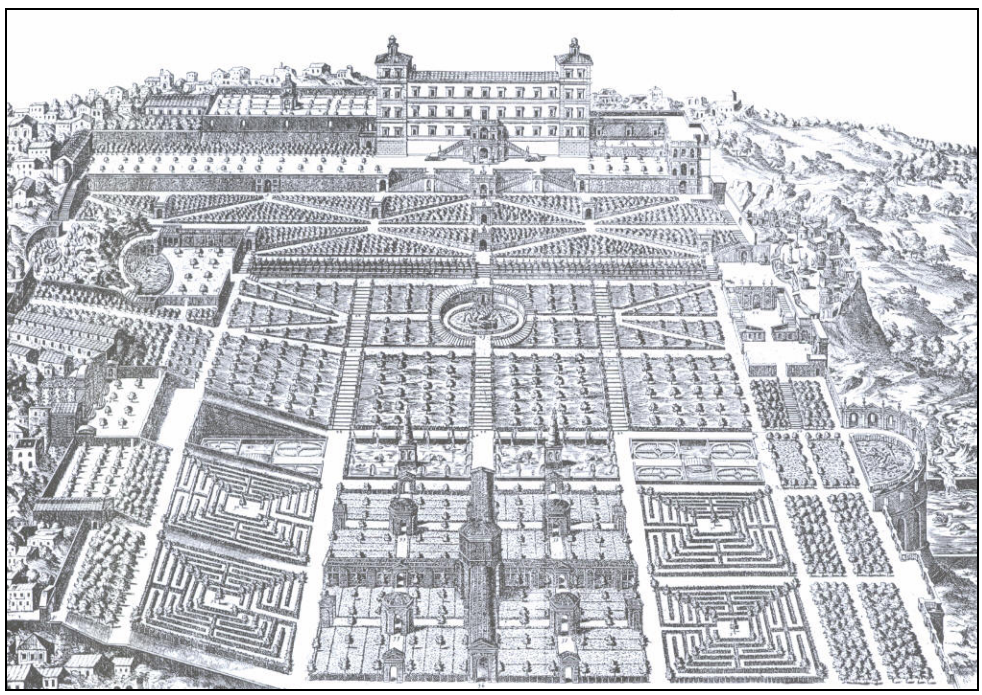

45. ábra. *Villa d'Este Tivoli (Terv: Pirro Ligorio; 1550, vízarchitektúra Tomasso de Siena) Dupérac metszete 1573*

A kereszttengelyes elrendezés és a szabályos, négyzetes mezőkre osztott parter a **középkor kolostorkertjeinek** vagy még inkább az eredeti, **ókori perzsa pairi-daeza** alapelrendezésének továbbélése, színpompás, díszített, világi formában. A grották és labirintusok az **antik görög kertkultúra** hagyományait elevenítik fel.
Híresek voltak a park **szökőkútjai** és az azokat működtető mechanikai-vízgépészeti berendezések. Egykor 360 szökőkút működött a kert területén.

Legfontosabb vízarchitektúra elemei a kert teljes szélességében a partert szegélyező 100 méter hosszú, egyenes vonalú vízköpő és kút-sor, a **„Száz kút galériája”,** a vízfüggönyös barlangok, kaszkádok és a vastag vízoszlopokat fellövellő szökőkutak a kert tengelyében (46–47. ábra).

46. ábra. *Villa d’ Este, Száz kút galériája*

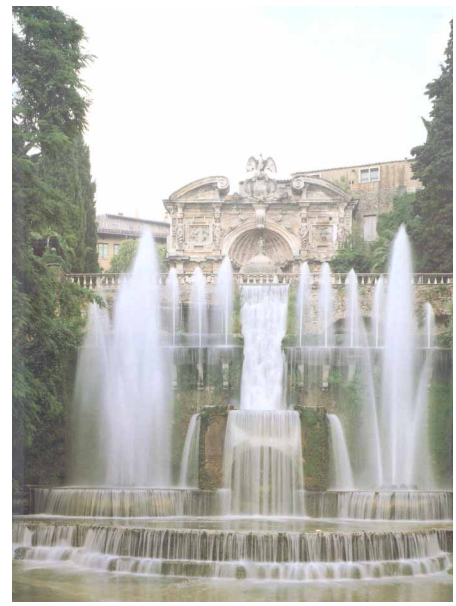

47. ábra. *Villa d’ Este, főtengely*

Bár méreteiben kisebb, de Villa d’ Estéhez hasonló értékű, késő reneszánsz kertművészeti alkotás a **VILLA LANTE** kertje. Az együttes két, hasonló kialakítású épületből és a közéjük zárt kertből áll. 1585 és 1590 között épült *Montalto kardinális* megbízásából *Vignola* tervei szerint, csak 1656-ban került a Lante család tulajdonába, akikről mai nevét kapta. A kert egy **hosszanti főtengelyre** szimmetrikusan szerkesztett alaprajzú. A villa főbejáratának kapuzata a főtengelyben egyenesen a parterre nyílik. A **parter** négyzetes osztású, összesen 4x4, azaz 16 egységre tagolt. Súlypontjában négy részre osztott, alacsony falakkal keretezett, nagyméretű **vízmedence** található, amelynek közepén kerek medencébe foglalt **szökőkút, a Mórok kútja** áll. Ezt a központi motívumot keretezik a szabályos négyzet alaprajzú **partermezők** rendkívül gazdag, mozgalmas díszítésekkel, amelyet alacsonyan nyírott buxussövényekkel és keskeny virágágyásokkal (48. ábra).

Minden egyes partermező mintázata zárt, önmagában megálló, befejezett forma. Az egyes mezők középpontjában **kör alaprajzot formáló nyírt sövény,** valamint a sarokpontoknál **szabályos négyzetes tömbbé formált buxusok** találhatók. Ez ad egységes képet és egyben szabályos ritmust a parter egészének (49. ábra).

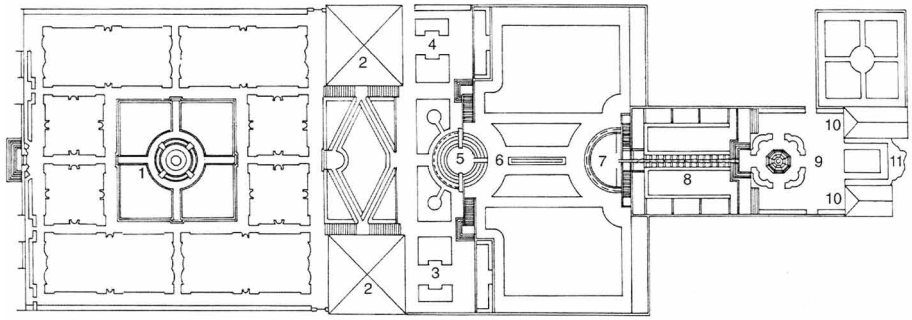

48. ábra. *A Villa Lante alaprajza, 1566 (Terv: Vignola)*
1. *Mórok kútja* ***2.*** *Villa-épületek* ***3.*** *Vénusz grotta* ***4.*** *Neptun grotta* ***5.*** *Vízfüggönyös grotta* ***6.*** *Kardinális asztala* ***7.*** *Gigászok kútja* ***8.*** *Kaszkád* ***9.*** *Delfinkút* ***10.*** *Pavilon* ***11.*** *Álmok kútja*

49. ábra. *Villa Lante, a parter és részletei*

A főtengelytől jobbra és balra két-két szélső **partermezőt összekapcsolták,** hogy az így létrejött téglalap alakú területen egy hosszanti mintázatot alakíthassanak ki. De az eredeti négyzetes felosztást itt is a középre és a sarkokra helyezett és a **fontos pontokat jelölő nyírott sövények** és **növénytömegek** jelzik.

A **kert főtengelye** a parter két sarkán szimmetrikusan elhelyezett két villaépület között folytatódik az emelkedő, teraszokra osztott területen. Az épületek a parter felé kétszintesek, a hátsó terasz felé egyszintesek. A szintkülönbséget a széleken, az épületek mentén épített **lépcsősorok** és a főtengelytől két irányban diagonálisan szét- és összefutó, sövényekkel kísért, **lejtős sétautak** kötik

össze. A tengelyben az egymás felett emelkedő teraszokon **vízfüggönyös grotta,** a szobrokkal díszített **Gigászok kútja, kerti étkezőhely:** a „kardinális asztala”, mozgalmas formai kiképzésű **kaszkád** és a **kerti vízrendszer** kiindulópontjaként a legmagasabb ponton a **Delfin-kút** kapott helyet. További két **vízjáték,** a lakóépületek mögött elhelyezett Venus-grotta és Neptun-grotta egészíti ki a gazdag vízarchitektúrát.
A kert egésze egyszerű és **áttekinthető alaprajzi geometriával** rendelkezik, amelynek **alapeleme a négyzet, szerkezetét** pedig a **kereszt-osztás** határozza meg. Ezt a tiszta geometriát, amely az **ókori perzsa kertekkel** rokon vonásokkal rendelkezik, a változatos vonalrajzú **sövénydíszítések,** a hangsúlyos **szobordíszek** és a gazdag **vízarchitektúra** teszi ünnepélyessé és attraktívvá.
A *Mediciek* is számos villakertet létesítettek, így a Pitti palotához tartozó Boboli kertet Firenzében *Tribolo* és *Ammanati* tervei és Rómában a Pincio hegyen fekvő villakertet *Annibale Lippi* tervei szerint.

5.2. A reneszánsz kert Franciaországban

A reneszánsz kertstílus gyorsan elterjedt Európában. **Franciaországban** az Anet kastély, Verneuil, Charleval és a párizsi Tuillerie kertjei a legérettebb alkotások. **Angliában** Hampton Court, **Ausztriában** Heidelberg, a salzburgi Mirabell kert és Hellbrunn parkja ma is látogatható.
Franciaországban **a villaépítészet nem honosodott meg,** hosszú ideig megmaradt a főúri épületek védelmi funkciója, erődített **várkastély jellege.** Az erődített várkastélyt övező, átlátható sík területeken azonban az itáliai villakertekhez képest **jóval nagyobb területű** reneszánsz kertek jöttek létre, kiterjedt, **négyzetes osztású parterekkel.**

Legérettebb példája **ANET KASTÉLYA,** amely *Philbert de Orbe* építőmester 1546-ban készített tervei szerint épült meg (50. ábra). Az együttes az épület és a kert újszerű kapcsolatát teremti meg. A kastélyt **vizesárok** veszi körül, amelynek már védelmi funkciója nincs, de attraktív keretet ad az együttesnek. A vizesárok a középvonalban a kert felőli részen félkör alakú **medencévé** szélesedik. A főbejárat **szobrokkal** díszített kapuzatához **felvonóhídon** át lehet bejutni. A kapuzat mögött a kastélyépület és két oldalszárnya által három oldalról körülépített **előudvarra** lehet jutni. A kastélyépület mögött található az **épülettel egy szimmetriatengelyre szerkesztett kert, a szabályos négyzetes osztású parter.** A partert a **sétautak,** a középtengelyre szimmetrikusan összesen 24 mezőre osztják. A kertet három oldalról árkádos, oszlopsoros **galéria** keretezi. Ennek tagolása, ritmusa szorosan kapcsolódik a partert tagoló sétautakhoz. Az épületből kétkarú, félhold-alakú **lépcső** vezet le a kertbe. Az egyes partermezők virágos címer mintázatokkal díszítettek, a tulajdonos (*Dia-*

na von Poiters, II. Heinrich német herceg kedvese) ősi családi címereinek felhasználásával.

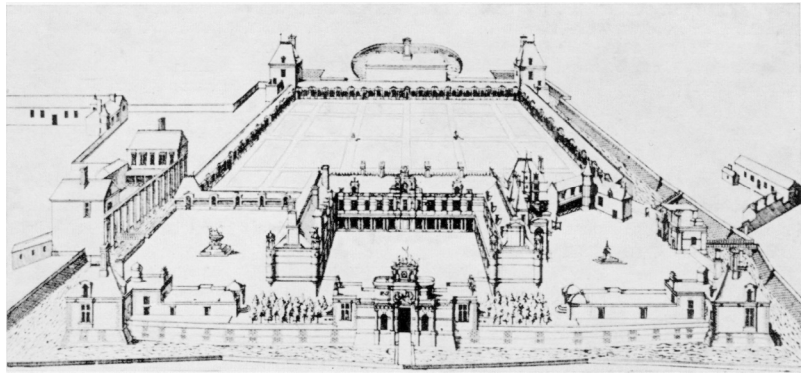

50. ábra. *Anet, a kastély és kertje (Terv: Philibert de L' Orme)*
Du Cerceau metszete

Sajátos adottságú és kialakítású **CHENONCEAUX** 1551–1555 között létesült reneszánsz kastélya. A Loire mellékfolyója, a Cher fölé épült a kastély, hídszerűen széles pilléreken állva, összeköti a két partot és a parton lévő kerteket egymással. Az épület déli oldalán **két kert** is található, keletre a **négyzetalakú** területen létesített **parter,** amelyet a folyóból ide vezetett **csatorna** keretez, így maga a **vízfelület teremt kapcsolatot** az épület és a kert között. A parter **szimmetrikusan,** keresztalakban és **ferde átlókkal felosztott,** így trapéz és háromszög alaprajzi formájú felületek jöttek létre. Ezeket aszimmetrikusan vezetett, levendulával kiültetett **szalag mintázatok** és keskeny kavics **sétautak** díszítik. A széleken, a **sarokpontoknál gömb** alakúra nyírt **buxusok** és **alacsony díszalmafák** találhatók. A parter közepén **körformájú pázsitfelület** és **vízmedence** állt. A másik **nyugati kert** kialakítása jóval egyszerűbb. Ezt nagyméretű, **köralakú vízmedence** díszíti, gyepfelületekkel és virágkiültetéssel övezve (51. ábra).

51. ábra. *Chenonceaux, két parter*

5.3. Reneszánsz kertek Magyarországon

Magyarországon híresek voltak **Mátyás visegrádi kertjei** és a **budavári palotakertek.** A visegrádi királyi palota építését a várhegy lábánál *Károly Róbert* (1301–1342) uralkodása alatt kezdték meg. *Nagy Lajos* (1342–1382), *Zsigmond* (1387–1437) és *Mátyás* (1458–1490) idejében tovább bővítették. A 16. századi leírás szerint 350 helyiséget foglalt magában. *Mátyás* korában a palota három részből állt. Középen a kapun belépőt tágas kertes udvar fogadta. Innen széles díszlépcső vezetett a felszín alatti pincerendszerre épített függőkerten át a legfelső teraszon álló kápolnához.

A **MÁTYÁS-PALOTA** két, egymás fölötti teraszon, udvarok körül rendeződött el. A **felső díszudvart** nyolcszögű pilléreken nyugvó csúcsíves árkádokkal boltozott **kerengő** vette körül, hátfalán ülőfülkék sorával. Az udvar közepén vörösmárvány reneszánsz **díszkút** állt. A **másik udvar** szabályos **négyzetes** formájú **virágtáblákkal** volt kialakítva (52. ábra). A palota mellett ugyancsak **négyzetes** elrendezésű **gyümölcsöskert** állt, közepén kúttal. A gyümölcsös felett **gyógy- és fűszernövények** táblái voltak, szabályos elrendezésben (53. ábra).

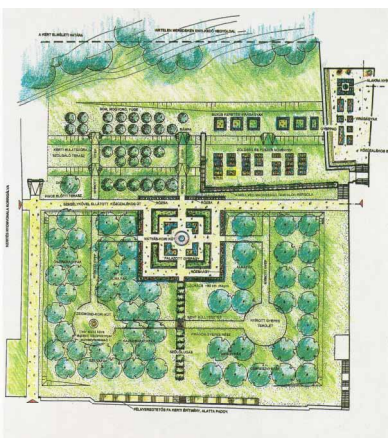

52. ábra. *A visegrádi palota gyümölcsöskertjének rekonstrukciós terve (Szikra Éva munkája)*

53. ábra. *A visegrádi palota udvarkertje*

Számos főúri család építtetett díszkerteket. A legismertebb **Lippay György esztergomi érsek kertje,** a **POZSONYI PRIMÁSKERT,** amelyről **Posoni kert** c. munkájában *Lippai János* részletes leírást ad.
A Pozsonyban létesített kert az egyik legismertebb **magyarországi késő-reneszánsz kertépítészeti alkotás.** A kert területét már 1620-ban az esztergomi

érsek birtokába adták, alapjait *Forgách Ferenc* bíboros vetette meg. A kertet fallal vette körül és a szomszédos forrás vizét a kertbe vezették. Halála után a kertet elhanyagolták, és csak *Lippay György* érseksége idején épült ki teljességében. A kert kialakítását *Bél Mátyás* írja le részletesen a „Notitia” első kötetében.
A Posoni kert **közel szabályos téglalap alakú** telekterületen fekszik, amelyet **épületek** és **zárt kerítésfalak** határolnak. A keleti oldalon található a prímás nyári rezidenciája, amelynek főhomlokzata a kertre néz. Az épület **főkapuja** a kert középső **kelet-nyugati irányú tengelyének** és sétányának a kiindulópontja. Ettől jobbra és balra további **3-3 kerti tengely** található **panorámafestményes lugasokkal** és **sétautakkal** kiképezve. **Keresztirányban három észak-dél irányú tengely** tagolja a kertet 24 szabályos négyzet alakú **virágtáblára** és téglalap alakú mezőkre, amelyeket **gyümölcstermő fákkal** ültettek ki, részben sorokba rendezve, részben ligetesen ültetve. Az épület északnyugati sarkánál ugyancsak négyzet alakú **halastó** létesült, amelynek közepén **Szent György lovas szobra** állt. Az épület délkeleti előterében, a kápolna mellett, **a halastó szimmetrikus kompozíciós párjaként** sövényekkel formált **kerti labirintus** készült. A főtengely jobb és bal oldalán az épület előterében **szökőkutak** épültek a lugasokkal keretezett parter mezőben. A kert északnyugati sarkában **remetelak** állt, annak szomszédságában pedig a **Hortus Italicus** sajátos, mediterrán növényekkel berendezett kertrész. A fagyérzékeny növényeket edényekbe ültették és télen a kertrészhez kapcsolódó **teleltetőházba** vitték. A kert délnyugati sarkában épült meg a **Parnasszus, zenélő istenszobrokkal.** A kert főtengelyének végében **vízjátékkal** kialakított **műbarlang** volt (54. ábra).

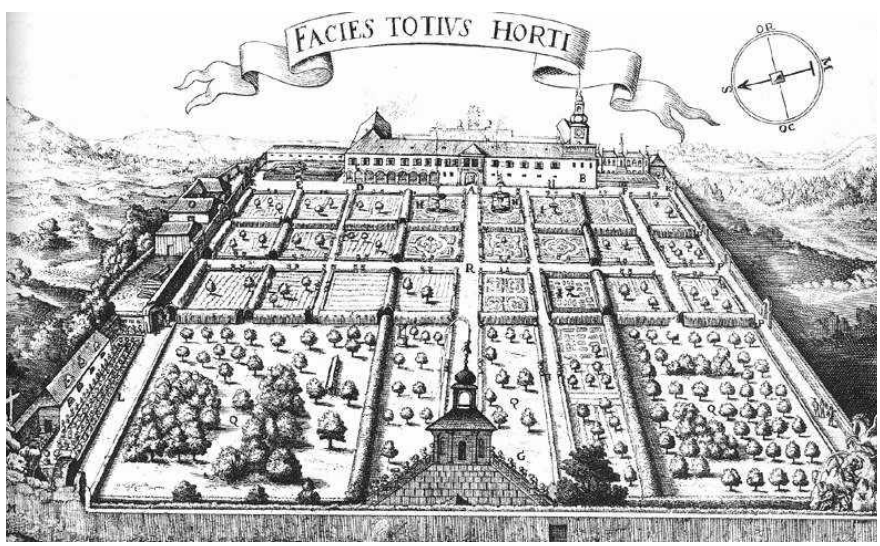

54. ábra. *A pozsonyi érsekkert az 1600-as évek közepén („Facies totius horti” Lang Mauritius rézmetszete; 1663)*

A pozsonyi érsekkertről számos ábrázolás maradt fenn. Leghitelesebb az *ifj. Lippay György* (az érsek unokaöccse) rajzai alapján készített *Lang-Maruitius-féle* rézmetszet sorozat (5 lap) (55. ábra). A kert 1660 körül már teljes pompájában állott. Az 1730-as években *Keresztély Ágost* hercegprímás a kertet barokk formában átalakíttatja és az itt rendezett szabadtéri hangversenyek miatt a köz számára is megnyitja. A pozsonyi érsekkert az **olasz reneszánsz alapelvekre épülő** és a **nyugat-európai késő reneszánsz hagyományokat követő,** de **magyar sajátosságokat is mutató** (pl. a lugasok kialakítása, a gyümölcsöskert elrendezése) kertművészeti alkotás.

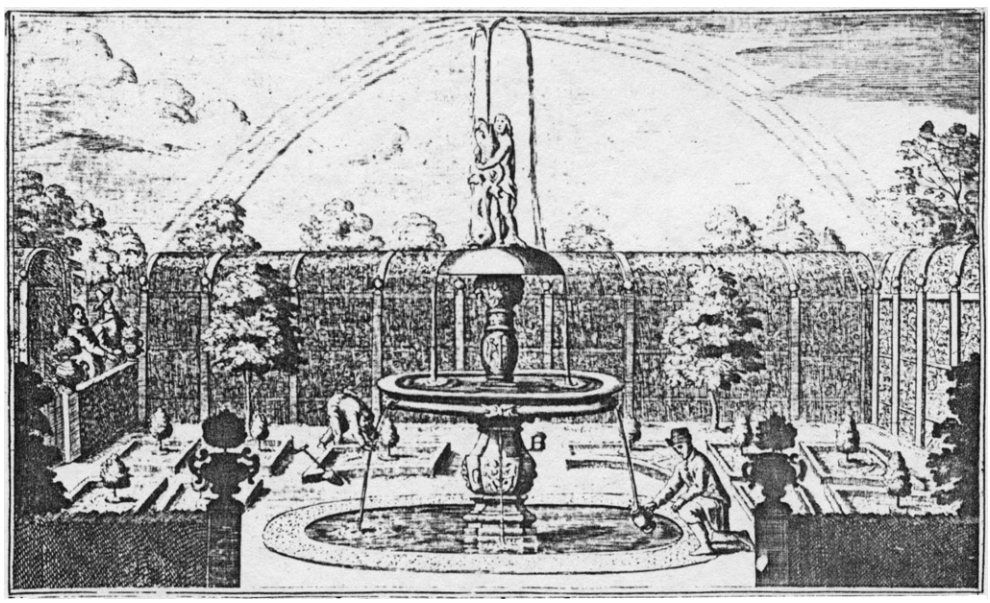

55. ábra. *A pozsonyi érsekkert szökőkútja (Lang M.)*

Lippay János **Posoni kert** címmel írt, metszetekkel illusztrált szakkönyve, az **első magyar nyelvű kertészeti szakmunka.** A termesztett növények és a kertészeti technológiák ismertetése mellett a pozsonyi érsekkert részletes leírását adja, egyben **a kor kertépítészeti elveinek, a kertek kialakítási módjának összefoglalása.** Első, Virágos kert c. kötete 1664-ben Nagyszombatban jelent meg, majd 1667-ben Bécsben került kiadásra a Veteményes kert és a Gyümölcsös kert c. kötet. A szerző egy negyedik, a narancsoskert, az ún. „Hortus Italicus” (56. ábra) növényeiről írt kötet megjelentetését is tervezte, de ez nem készült el.

Lippay János e munkájával a magyar kertészeti szaknyelv megteremtője és dokumentálója. A teljes munkát 1753-ban Győrben, *Streibig* nyomdájában újranyomtatták. Reprint kiadása ma is hozzáférhető.

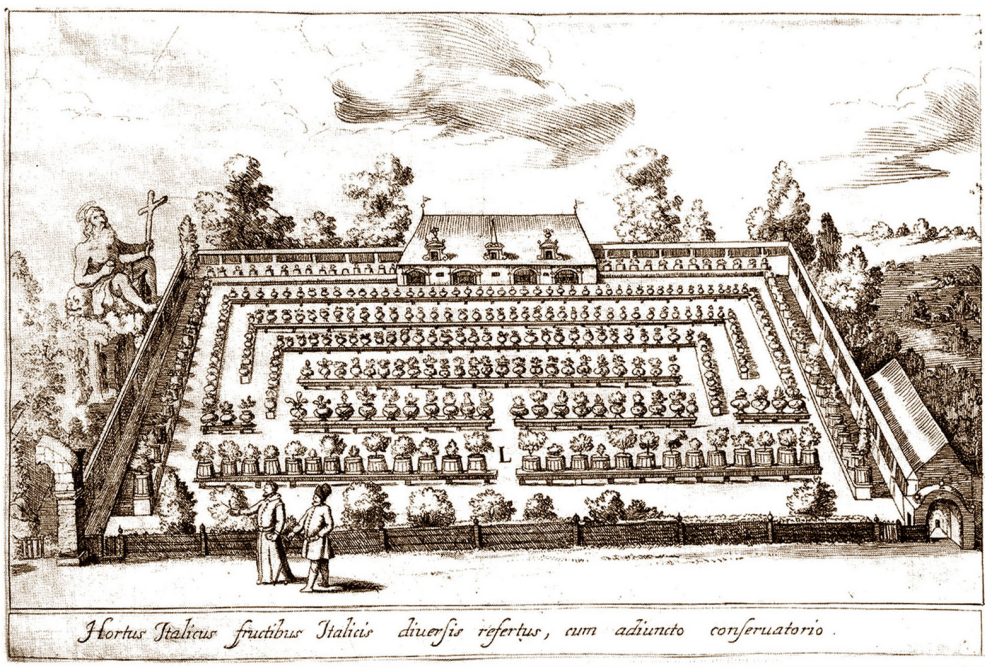

56. ábra. *A pozsonyi érsekkert narancsháza és narancskertje 1663-ban*

6. A barokk kor kertje

6.1. A barokk művészeti-építészeti stílus kialakulása és jellemzői

A barokk világkép és művészeti-építészeti stílus a 16. sz. második felében kibontakozó ellenreformációs és a politikai abszolutizmust megerősítő törekvések jegyében született, és a **17. századtól a 18. század közepéig tartó művészettörténeti korszak.** Történelmi hátterében a reformáció ellen erőteljesen fellépő katolikus egyház áll, amely az **ellenreformáció** segítségével óhajtotta visszaszerezni tekintélyét és hatalmát, szövetségben az abszolutisztikus államok nagybirtokos, vezető **arisztokrata** rétegével, amely átmenetileg visszaszerezte régi befolyását. Központjai ezért is főleg **Itália** (Róma), **Spanyolország, Portugália, Franciaország,** ahol a katolikus egyház befolyása és a központi hatalom a legerősebb.
A barokk művészet, építészet célja és szándéka a hatalmat, gazdagságot, pompát érzékeltetni; minél erőteljesebb hatást gyakorolni az emberekre, a hétköznapok valóságából kiemelni és elkápráztatni a halandót, ugyanakkor bizonyítani a katolikus egyház és az arisztokrácia korlátlan hatalmát. A **„barokk" kifejezés eredete** vitatott, egyesek a francia baroque-kal (excentrikus, bizarr), mások a portugál barrucával (szabálytalan formájú gyöngy) és az olasz baroccóval (szabálytalan, nyakatekert következtetés) hozzák összefüggésbe, de jelentéséhez mindig a **szabálytalan,** a **szokatlan,** a **bizarr,** a **meglepő** fogalmak társultak.
Három időszaka, a **kora barokk vagy manierizmus** (olasz *maniera*=mód, manír), a **barokk** és a **kései barokk vagy rokokó** egymástól időben nem határolható el pontosan, műfajonként és földrajzilag is más-más, eltérő időbeli fejlődést mutat.

Manierizmus

Az első korszak, a **manierizmus** (1530–1600), amelynek idején a középkori árutermelést fokozatosan felváltotta a tervszerű, célszerű, gazdálkodás. A kézműves-ipari jellegű városok kereskedelmi jellegűvé alakultak. Az áru értékét a piac kezdte meghatározni. A világkereskedelem tengelye áthelyeződött a Földközi-tengertől nyugatra. Ez az első modern gondolkodók, a természettudományos módszer megalapozóinak kora: *Machiavelli, Nicolaus Kopernikusz* (1473–1543) lengyel, *Johannes Kepler* (1571–1630) cseh, *Galileo Galilei* (1564–1642) olasz. *Giordano Bruno* (1548–1600) olasz szerzetes már a fizikusok és csillagászok tanait foglalta össze és próbálta egységes világnézetté átformálni. A művészet-kritika és esztétika mai értelemben ekkortájt születik. *Giovanni Paolo Lorenzo Traktátus a festészet, a szobrászat és az építészet művészetéről hét könyvben* (1570) a művészt az átlagos ember fölé emeli, iste-

ni teremtőképességet tulajdonít neki. Minden tanulás és tudomány szükséges a számára, de hiábavaló, ha nincsen (hozott) invenciója (ötletgazdagsága, leleményessége) és művészete grácia (kecsesség, báj, kellem) nélküli. *Giordano Bruno* szerint a furor (isteni lángész, zseni) az anyagi szépség fölötti, isteni szépség ismerője; *Francis Bacon* szerint pedig a költészet új és szép dolgok létrehozására irányuló, szabályoktól független, szabad teremtő tevékenység.
A manierizmus átmenet a reneszánszból a barokkba, amelyet a modorosság, mesterkéltség jellemez, ami annak megnyilvánulása, hogy a reneszánsz által felfedezett emberközpontú, harmonikus világ valójában sokkal problematikusabb. Ezért is a korszak egyik legfőbb jellemzője az **elidegenedés.** Még a reneszánsz talaján, annak eszmevilágára alapozva ugyan, de irracionális (az ésszel szembeforduló, vak, kiszámíthatatlan, tudattalan erőket hirdető), szeszélyes, szubjektív elemek jelentek meg a művészetben. Egyszerre volt jelen a spiritualizmus (lelki beállítottság), a realizmus (valóság gyakorlatias felfogása), az intellektualizmus (az értelmi tényezők hangsúlyozása) és az irracionalizmus. **A világ valójában meg- és kiismerhetetlen,** állították az alkotók és a gondolkodók. A manierizmus egyik **legnépszerűbb képeleme, szimbóluma a labirintus,** az útvesztő, amely a kertekben is kedvelt forma (még a hit is úgy tartja, hogy a világ Isten útvesztője).

Barokk

Míg a 17. század kezdetén a manierizmus még a reneszánsz eszmevilágán belül marad, a **barokk** már új formákat teremt, a reneszánsztól gyökeresen különböző tömeghatásra, látványos, dinamikus és agitatív megjelenésre törekszik az új abszolutisztikus világkép szolgálatában. E világképben az egyes ember már nem autonóm individuum, hanem egy bonyolult társadalmi-hatalmi hierarchia része. Ebből vezethető le a vallásos tömegpropaganda és a főnemesi udvarok fényűzési igényeit egyaránt szolgáló **barokk stílus látványossága** és **pompaszeretete.**
A barokk korszak a nagy felfedezések és filozófiai felismerések kora is. Még nem mond le az egységes világképről, a szintézisről, de a kétkedő, elemző gondolkodás már kezdi szétfeszíteni a világ változatlanságának képét. A művészet is nagy hangsúlyt helyez a tapasztalatra, a természet megfigyelésére. A természet alapjának a dinamizmust, a mozgást, az állandó változást tekintették, ugyanakkor fokozottan jelentkezett az állandóság, a rend, a rendszerezés, a szigorú alá-fölérendelés igénye. A művész egyaránt szólt az értelemhez és az érzelemhez, célja a meggyőzés. Szenvedélyesség, pátosz, teatralitás, misztikus és drámai témák jellemzik. Az egyes művészeti ágak gyakran átlépik határaikat, egyfajta összművészeti hatásra törekszenek.

A barokk forma ismérvei a monumentalitás, a zsúfoltság, a túlzások, a mozgalmasság, az egyenes vonalak hiánya, a túlfűtöttség, a külső-belső túldíszítettség. A barokk építészet jellemzője a dinamikus formálás, a lendületesen hajló, íves vonalak játéka, a fény-árnyék hatásokat kihasználó plaszticitás, a tengelyekre szervezett térkapcsolatok és az a törekvés, hogy minden egységet valamilyen tágabb, a környezete felé megnyíló nagyobb együttes részeként alakítson.

Rokokó

A barokk késői változata (1715–1750, a francia *XV. Lajos* uralkodása alatt, majd elterjedve a 18. sz. végéig): a **rokokó** (francia *rocaille* = kagyló) a „miniatűr barokk", amire a **festői, dekoratív, ornamentális, bensőségesebb, könnyedebb, játékosabb formák** és a rendkívül **finom, aprólékos megmunkálás** jellemző. A korszakhoz tartozik az 1760–1790 között elterjedt, protestáns barokknak is nevezett **copf** stílus, amelyre a nyugodt, egyszerű, világos áttekinthetőség volt a jellemző. Sajátos építészeti díszítő formája a meandermintás szalagdísz, leveles fűzér, az ablakkötény. Nevét a copfban végződő parókáról kapta. Magyarországon 1780–1800 között terjedt el.

A barokk kertépítészet

A barokk kor kertépítészetének elveit először *Ammanati* építész fogalmazza meg az 1550-es években: „a kertben a falazott dolgoknak kell vezetniük és uralkodniuk az ültetett dolgok felett". Ezzel **megszűnik az épület és a kert egymáshoz kapcsolódó, mellérendelt formai egysége** és a kertépítészeti térkompozícióban **megjelenik a hierarchia** az egymás fölé- és alárendelt elemek, fő- és mellékmotívumok bonyolult szövedéke.
A barokk kertépítészet legfontosabb eredményeit az **organikus térszervezésben** érte el a reneszánszban kiérlelt eszközök felhasználásával és megújításával, de új elemek alkalmazásával is. A külső kerti térrendszerrel mindig egybe szervezte a mozgalmas hatású, összetett belső tereket, sokszor egy tengelyre fűzve azokat. **A társadalmi hierarchiát kifejező,** az uralkodó és az alárendelt alattvalók környezete között feszített dinamikus megfeleltetés megjelenítésére épített, s ebben **állandó eszköze volt a tengely (axis), a hangsúlyok differenciálása** és a **képi feszültség keltése**. A térformát, méreteket, felületképzést, a tagozás és a díszítés módját a feltárulás, a látvány igényei szerint az emberhez viszonyítva választotta meg, mert a korabeli kertépítész a megfigyelés tapasztalataira támaszkodva számolt az érzékelés feltételeivel, és egyfajta látványtervezővé lett. A kert térstruktúrájában a **perspektíva,** a **távlatok,** a **kontrasztok,** a **dinamizmus** és a **kiemelések** különös figyelmet kaptak.

A barokk építészet és kertművészet a **16. század végén Itáliában alakult ki,** onnan terjedt át a következő század folyamán Európa többi országára. Kiteljesedésének nagy korszaka Itáliában a 17. század utolsó negyedéig, Franciaországban a 18. század kezdetéig tartott. Német területen, a Habsburg-monarchia országaiban és Oroszországban a stílus virágkora a 18. század első felére esik. Nem mindenütt tudott gyökeret ereszteni. **Anglia nem fogadta be,** ott a barokk idején is a klasszikus hangvételű palladiánus (*Andrea Palladio* olasz építész által létrehozott irányzat, amely a klasszikus római építészet hagyományait újítja meg) irányzat volt az uralkodó. Az Ibériai félsziget országaiban, valamint Közép- és Dél-Amerika spanyol ill. portugál fennhatóság alatt álló területein a stílus különleges, a díszítésben szinte tobzódó, sajátos helyi változatai alakultak ki.

A **16. század második felének itáliai kertjeiben** az egymás mellé sorolt, egyforma nagyságú, önállóan megformált, nyugalmat árasztó négyzetes táblák helyett a **közepet kiemelő,** nagyvonalú egységet létrehozó térkompozíció érvényesült. A markáns irányulások és a dinamikus látvány megteremtése érdekében a sík megformálása mellett **megjelent a valódi térstruktúra,** a horizont fölé magasodó térfalak mozgalmas rendszere, amely a kertnek **erős perspektivikus hatásokat** ad és **dinamikusan formált, látványos térkapcsolatok** kialakítására adott lehetőséget.

A reneszánszra jellemző egyetlen nagy síkfelületű terasz helyett a barokk kertben **a terep is dinamikus formát kap,** eltérő szintkülönbséggel egymás felett emelkedő **teraszok sorozata** keretezi az épületet, vagy vezet az épülethez. A **felszín** ezért, bár síkokból építkezik, erősen **plasztikus, hullámzó** lesz.

Az egyes kertrészek, motívumok már **nem önálló elemek,** hanem részei az egésznek, egy bonyolult alá- és fölérendeléssel kialakított hierarchikus struktúrának. **A kert főtengelye kiemelt szerepet kap,** az oldal- vagy keresztengelyek általában rövidebbek, keskenyebbek, másodlagos szerepűek. **Az alaprajzi formák** is kilépnek a reneszánsz tiszta és egyszerű négyzetes geometriájából, **bonyolult, mozgalmas, lendületes ívekkel megformált** alakot öltenek.

Az **íves vonal** nem csak az alapsíkon, de a **térben** is fokozott szerepet kap. A kerti képben **térbeli görbék** jelennek meg, a formákban egyfajta dinamizmus érvényesül, kitáguló, összehúzódó, kiöblösödő, előreugró, lesüllyedő, kiemelkedő terek, térformák bonyolult szövedéke.

A kert határai is kitágulnak. A reneszánsz kertet zárt falak határolták, nem volt szerves kapcsolata a környező tájjal. A barokk kert a táj távoli elemeit, látványát bekapcsolja a kerti képbe, mintegy részévé teszi azt és ezzel igen erős távlatot, nagyvonalú perspektívát ad az együttesnek.

Ennek egyik fő eszköze a **magas nyírott növényfalakkal kialakított látványtengelyek,** az ún. **vue-k** létesítése, amelyek egy-egy fő nézőpontból kiindulva,

sugaras rendszerben, több irányba vezetnek, olykor kilométereken át a távoli táj motívumának irányába. A nyírott fasorokkal, növényfalakkal kialakított látványtengely eredetije, előképe az erdőkben vagy vadaskertekben vadászati céllal kialakított több km hosszú, egyenes vonalú, keskeny irtásokból álló nyiladékrendszer, amely egy pontból sugaras elrendezéssel kialakítva lehetővé tette, hogy a vadász több irányba is belássa az erdőterületet és a nyiladékon áthajtott vadat lelőhesse. A vadászati célú nyiladékot felhasználva először a francia *Le Nôtre* alkalmazza a versailles-i park létesítésénél kertépítészeti eszközként, hogy a távoli táj látványát a kerti képbe bekapcsolja. A barokk kor kertépítészetének kedvelt eszközévé vált a **sugaras** elrendezésű vue-rendszer, amelynek **gyújtópontjában a kastélyépület állt.** A vue magas nyírott növényfalai által kialakított és hangsúlyozott, a végtelenbe futó látvány-kapcsolatot azzal is igyekeztek biztosítani, hogy a **park kerítésfalát** a vue-nél kialakított mély árokba **lesüllyesztették** (a megoldás közkeletű megnevezése: aha), így az a kerti képben nem jelent meg, a látványt nem korlátozta.

A parter tagolása és mintázata is ezt a **hierarchikus elrendezést** és a **látványosságot** szolgálja. Rendkívül dinamikus formák, mozgalmas és bonyolult rajzolatok díszítik a virágtáblákat, amelyek a főtengely mentén kétoldalt szimmetrikusan helyezkednek el, alaprajzi formájukkal és díszítményükkel is a főtengelyt, a kert gerincét kiemelve. Egy-egy virágtábla már nem önálló motívum, hanem része az egésznek és ez tükröződik a formai kialakításban is. Az alaprajzi forma és a díszítettség csak a tengely másik oldalán lévő virágtábla tükörképével együtt értelmezhető, így érvényesül.

A barokk kert létrehozásához a kompozíciós elvekből fakadóan is **nagy területre** van szükség, amely nagyszabású épületekhez, kastélyokhoz, palotákhoz kapcsolódik. A kastélyépület rendszerint a főbejárati kapuzat felé ’U’ alakot formáló oldalszárnyaival a burkolt fogadó teret, a **díszudvart (cour d’ honneur)** veszi körül, míg a túloldalán terül el a rendszerint igen kiterjedt kert vagy a több száz hektár nagyságú park.

Új elem a barokk kertépítészetben, hogy az **épület belső tereit összekapcsolják a külső kerti térrel.** Kilátócsarnokok, kerti teraszok, verandák, feljáró lépcsők építésével az épületet szinte átmenet nélkül, fokozatosan kapcsolják egybe a kerttel. A kert főtengelye áthalad az épület középvonalán, annak központi belső terén, sokszor teljes átláthatóságot teremtve az épület előudvara és a kert között a földszinti termeken keresztül.

A **legnagyobb változás** azonban a kert alaprajzi struktúrájában, **térbeli szerkesztési rendjében** történik. A reneszánsz ortogonális, egymást merőlegesen keresztező tengelyrendszere és az arra épülő négyzetes elrendezés helyett az egész kert és az egyes kertalkotó elemek elrendezése egy **hierarchikus (fölé- és alárendeltségű rendszer)** szerkezet szerint történik.

A kert gerincét mindenkor a kiemelt szerepű **főtengely** képezi, amelynek egyik végén a **kastélyépület** áll, másik vége a **végtelenbe** fut, s ezzel a távoli tájat, s mintegy a környező világot is az épülethez kapcsolja. A főtengelyre merőlegesen a kastélyépület előtt közvetlenül rendszerint egy hangsúlyos **keresztengely** is létesül, amely az **oldalkerteket** fűzi fel. Olykor több keresztengely is épül a kert nagyságának megfelelően. A kert egész területét a főtengely hangsúlyos pontjára vagy épp az épület homlokzatára irányulóan **sugaras elrendezésű látványtengelyek, vue-k** tárják fel, s ezek osztják fel a park területét különböző rendeltetésű és kialakítású kertrészekre. Valamennyi tengelyt, beleértve a főtengelyt is kétoldalt **magas, nyírott térfalak** kísérnek. A tengelyek képi megerősítésére **vertikális elemeket**, szobrokat, obeliszket, szökőkutat helyeznek el. Sokszor a látványtengelyeket a tágabb környezetben, a kert határán kívül fekvő épített elemek látványára futtatják ki.
A sugaras elrendezésű térfalakkal kísért sétányok, látványtengelyek a park területét **szabálytalan, háromszög alakú területrészekre** tagolják, amelyeket magas, zárt sövények, térfalak határolnak. Ezeket sokszor nagyságtól függően **erdőszerűen beültetik,** vagy **a belsőben kisebb díszkertet, kerti mulatóhelyet** alakítanak ki, amelyeknek zártságuknál és elkülönülésüknél fogva egyfajta intimitásuk van. Ezeknek a kisebb-nagyobb kerteket rejtő körülültetett területeknek a neve **boszke (erdőcske).**
A barokk kertek **a víz alkalmazásában is újat** hoznak. Míg a reneszánsz a mozgó vizet elsősorban kis kutak, vízsugarak formájában alkalmazza és elsősorban a térhatárok mentén ismétlődően, vonalszerűen vagy kiegészítő jelleggel, a barokkban a víz központi szerepet kap. **Hatalmas víztömegeket** mozgatnak meg, látványos vízképeket teremtve a **szökőkutak.** A vízarchitektúra a kerti tér berendezőjévé, központi témává válik. A szobordíszekkel kialakított vízmedencék a tér súlypontjába kerülnek, a szökőkutak víztömege szinte kitölti a tér közepét, amely nélkül a térkompozíció hiányossá válik.
A kutak mellett hatalmas méretű, dekoratív alaprajzú **vízmedencék** épülnek a kert hangsúlyos részein, rendszerint a tengelyek erősítésére. A széles vízfelületek tükröző hatása megnöveli a térérzetet és megkettőzi a térfalak képét, a hosszanti vízmedencék pedig a kert perspektíváját nyújtják meg.

6.2. Az itáliai barokk kertek

Itáliában a barokk korai szakasza a 16. század nyolcvanas éveiben kezdődött, s a 17. század első negyedével zárult. Egyik vezető mestere *Giacomo della Porta* (*Michelangelo* terveit kissé módosítva ő építette fel a San Pietro kupoláját, s Vignola temploma, a római Il Gesù elé ő tervezte a homlokzatot). Építészete még a késő reneszánsz szemléletmódját tükrözi.

Itáliában a manierizmus időszakában igen sok **villakert** épült az átalakulóban lévő új stílus jegyében. A legkorábbiak a Villa Falconieri (La Rufina, 1548), a Villa Lancelotti.

Kiemelkedő alkotás közöttük a **VILLA ALDOBRANDINI,** amely 1598 és 1603 között épült Aldobrandini bíboros megbízásából Frascatiban. **A tervező Giacomo della Porta**, aki *Giovanni Domenico Fontana* és *Orazio Olivieri* közreműködésével rendkívül nagyvonalú palotát és hozzá tartozó kertet hozott létre, a kor egyik legszebb, ma is látható alkotását (57–59. ábra).

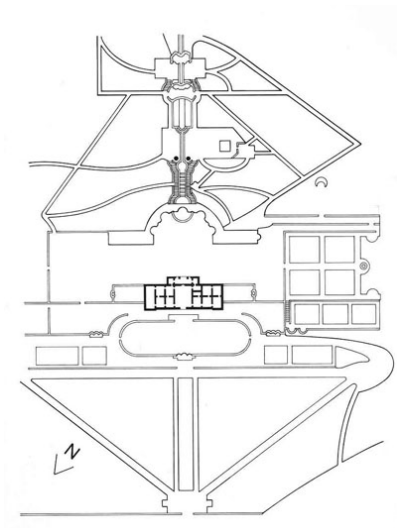

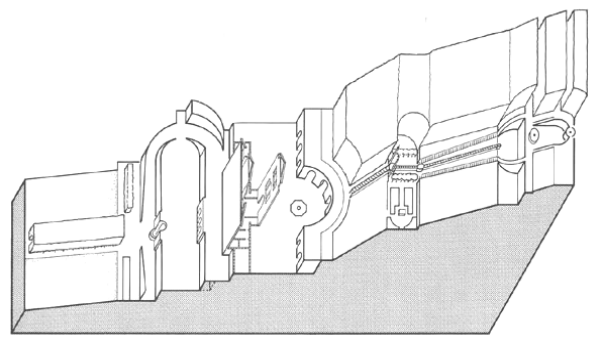

57. ábra. *A Villa Aldobrandini Frascatiban (az alaprajzi szerkezet, ill. a terepplasztika és a térstruktúra vázlata)*

A **kert és a villaépület** együttese **egyetlen összefüggő, a központi főtengelyre szervezett térrendszert** képez. A meredeken emelkedő területen egész **terasz-sor** létesült, amelynek középső harmadában állt a széles, szárnyakként széthúzott **támfalak** felett a villa épülete. A támfalak mögött kiszolgáló és gazdasági helyiségek találhatók. A kert főkapujától az épület középső bejáratáig két irányban, átlós rámpaként vezetett széles **kocsiutak** visznek fel, amelyeket **fasorral** és **lugasokkal** kertezett **gyalogos sétányok** kísérnek. A lugasok mögött sövényekkel határolva **gyümölcsöskertek** és **fűszernövénykertek** találhatók.

Az alsó kert középvonalában, a **széles gyepfelület mentén,** a széleken **kettős sétány** visz az első támfalig. A sétányt kétoldalt **nyírott fasorok** kísérik. A sétány a támfal grottájától két irányban, ívesen vezetett lépcsős úton vezet tovább fel az épület előtti nagyvonalú **széles teraszra,** ahonnan jó kilátás nyílik a Campagnára és magára a kertre. A villa belső, az épület teljes szélességét kitöltő **fogadóterme** erre a széles teraszra néz, a hegy felőli oldalon pedig sza-

badon rányílik az épület mögötti felső teraszra, **összekapcsolva az alsó és a felső kertet egymással.**
Az egymás mögött **kulisszaszerűen** emelkedő támfalakat falfülkék, grották és kutak díszítik, kiemelve a tengelyt és képileg összekapcsolva a kertet az épülettel. A támfalak peremére **kőbábos korlátokat (ballusztrád)** építettek és szabályos ritmusban telepített, **kicsiny koronájú fákat** ültettek.

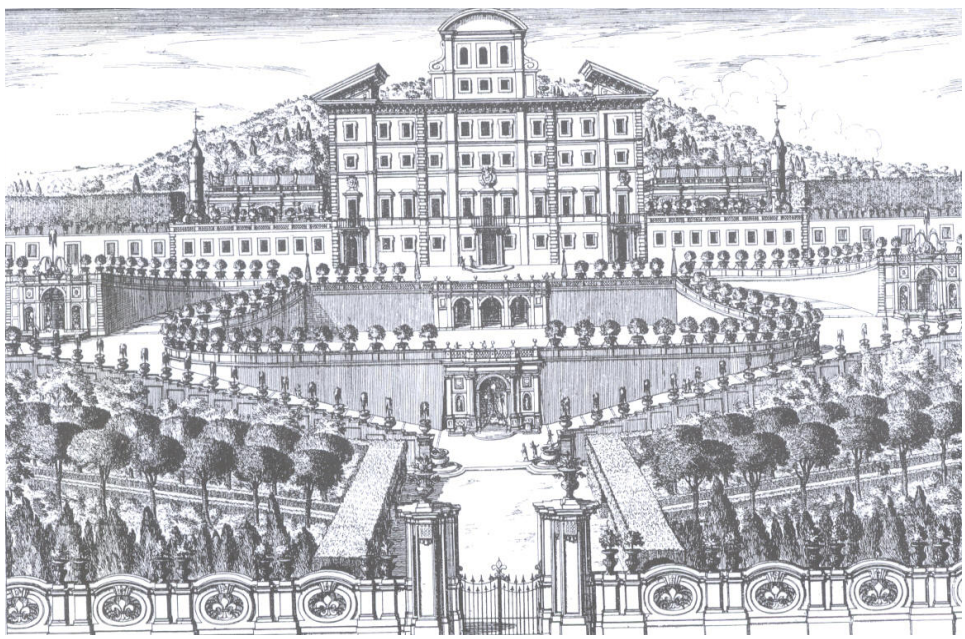

58. ábra. *Villa Aldobrandini, Frascati (épült: 1598-1603, terv: Giacomo della Porta, Domenico Fontana)*

A **villa mögötti teraszt** szinte belevágták a hegyoldalba. A fogadóterem előtt szabad teret nyitva a terasz kiszélesedik félköríves falfülkékkel, szobrokkal, kutakkal gazdagon díszített támfallal határolva. A fogadóteremből széles, átlátást biztosító megnyitás vezet közvetlenül a felső teraszra, a belső és külső teret egybekapcsolva, s ezzel mintegy megnövelve a téregyüttest. Az épület kerti homlokzata és a homlokzatszerű dekoratív megjelenésű kerti támfal közé épített széles kerti terasz felülete így rendezvények, fogadások számára is alkalmas, reprezentatív tér.
A **felső terasz** délnyugati végén szabályos **négyzetes osztású virágtáblás kert** található, amely még **reneszánsz jegyeket** őriz. A parter így sajátos módon oldalt kapott helyet, ami az eredeti lejtésviszonyokból fakadó megoldás és az épített, vonalas jellegű főtengelyt így nem szakítja meg.

A felső terasz támfala mögött **zárt, erdőszerű ültetvény** található, amely a középvonalban, a főtengelyt megjelenítve, nyiladékszerűen felnyitott és egy kétoldalt lépcsős feljáróval kísért nagyvonalú **kaszkádnak,** gazdagon formált **vízlépcsőnek** és **vízmedencék** egész sorának ad helyet. A főtengelyt a felső végén szimmetrikusan elhelyezett két **csavart oszlop** emeli ki. Az oszlopok tetején **szökőkút** található, amelynek vize az oszlopok törzsén a csavarvonal mentén végigfolyva a kaszkád medencéjébe jut. A kaszkádsor felső végén **barlangszerű forrásfoglalás** épült. A látványt egy **kerti pavilon** zárja le. A vízrendszer táplálásához 6 mérföld (csaknem 10 km) távolságból a **föld alatt épített csatornákban** vezették a vizet, amely a barlangszerű forrásfoglalástól **széles vízesés** formájában zúdult le a két oszloppal díszített teraszra, s onnan a kaszkádok, kutak és a medencék sorára.

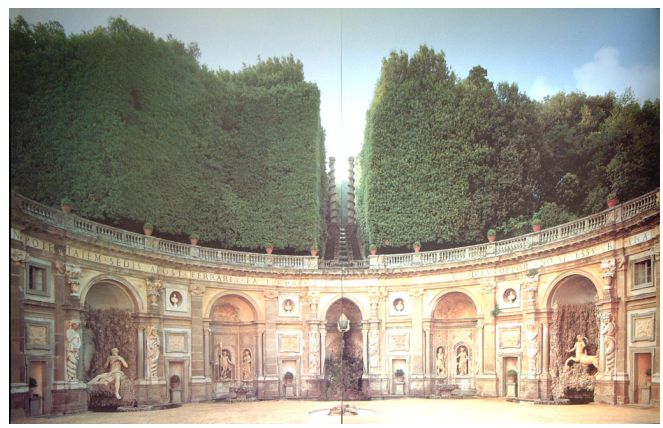

59. ábra. *Villa Aldobrandini (központi kerti tér és terasz)*

A meredeken emelkedő főtengelyt **keresztirányú kerti teraszok tagolják,** virágtáblákkal díszítve, kerti pavilonnal, mulatóházzal berendezve. A teraszokat és a főtengelyt keretező, zárt erdőszerű ültetvényen át zegzugosan vezetett **árnyas sétautak** és **ösvények** vezetnek összekötve a teraszokat és a villát egymással.

A **Villa Aldobrandini kertje** még **reneszánsz elveken felépülő**, s részben ilyen kertrészeket is tartalmazó térkompozíció, de a **főtengely egyértelmű kiemelése** és hangsúlyozása és a **hierarchikus szerkesztésmód** miatt már az új stílus, a **barokk előhírnökének** tekinthető, **manierista** kertépítészeti alkotás. A kert kompozíciós alkotó elemei itt már nem azonos súllyal, egymás mellé sorolva, önállóan jelennek meg, hanem egy **térbeli hierarchia** egységeiként. Egy elem vagy kertrész kiemelése és megváltoztatása már nem lehetséges az egész kompozíció sérülése nélkül. **A kert és az épület szorosan kap-**

csolódó, egy tengelyre szervezett, alá-fölé rendeltségi viszonyokat tükröző térstruktúra.
Itáliában még számos jeles értékű manierista és barokk kert létesült. Így Frascatiban a Villa Ludovisi (1621), a Villa Aldobrandini mintájára, azt kissé módosítva vagy a Villa Piccolomini-Lancelotti kertje. Hasonlóan jelentős barokk alkotás a Villa Muti, a Villa Borghese, vagy a Villa Doria-Pamphili (1650). Utóbbi, *Grimaldi* által tervezett és már elpusztult, ill. átalakított kertben először alkalmazták a virágokkal, nyírt buxusokkal kialakított, cirádákkal díszes **hímzéses partert,** amely azután a franciaországi barokk kertekben kap igazán főszerepet.

6.3. A francia barokk kertek és európai hatásuk

Franciaországban a barokk építészet a 15. század második negyedétől a 18. század közepéig, illetve ha a klasszicizáló késői korszakot is hozzá vesszük, a század utolsó negyedéig tartott.
Sajátossága, hogy a stílusra jellemző megoldások főként a tömegformálásban, az épület és környezet szerves kapcsolatát megteremtő kertművészetben és a belsőkben, a felületképzésre szorítkozó enteriőr-művészetben születtek.
A francia barokk **fénykorának stílusát** rendszerint **XIV. Lajos stílusának** nevezik. A 18. század második negyedében ezt a rövid átmeneti korszakot a szeszélyes gazdagsággal díszítő rokokó stílus váltotta fel, ami főként az enteriőr-művészetben érvényesült. A külső architektúrában már ekkor megjelent az a szigorúbb formálás, mely a század közepétől kezdve az építészet minden területén uralkodóvá vált.
A francia barokkban a fejlődést meghatározó nagy alkotások a **kastélyépítészet** terén keletkeznek. A mérvadó típus kialakításában a korai barokk idején *Francois Mansart,* a virágkorban *Louis Le Vau* játszott kiemelkedő szerepet. Mellettük a fénykor mesterei közül az építészetben *Jules Hardouin-Mansart* és *Claude Perrault,* az enteriőr-művészetben *Charles Le Brun* (a versailles-i kastély első emeletén a királyi lakosztály szalonsora és a kert felőli oldal hosszán végignyúló Tükörgaléria, francia nevén a Galérie des Glaces fűződik nevéhez), a **kerttervezésben André Le Nôtre** a jelentősek.

60. ábra. *André Le Nôtre arcképe (Carlo Maratta festménye; 1678)*

André Le Nôtre (1613–1700**) az érett barokk kertstílus megalkotója** és mestere (60. ábra). Festészetet és építészetet tanult. 1637-ben örökölte apja állását a Tuileriákban, 1646-ban kertészeti igazgató lett. Később *Gaston d" Orléans* szolgálatában állt Luxembourgban. 1656-ban csatlakozott *Louis Le Vau*-hoz és *Charles Le Brun*höz, hogy a Vaux-le-Vicomte-kastély tervezésénél ill. építésénél a kert megalkotásával közreműködjön. 1656–1661 között ezen a munkáján dolgozott. *Le Nôtre* itt **elsőként alakította ki az épület és a kert hierarchikusan szervezett alá-** és **fölérendeltségét és a barokkra jellemző látványtengelyeket.**

1659-ben *Le Nôtre* a királyi birtokok felügyelője lett. 1663–1686 között *Condé hercegének* szolgálatában állt Chantilly-ban. Ő volt a tervezője *Colbert* kertjeinek Sceaux-ban (1670–1677). 1675-től Dampierre parkját *Chevreuse herceg* megbízásából, 1681–1688 között pedig Anet parkját *Vendôme hercegének* szolgálatában tervezte. **Fő műve** *XIV. Lajos* megbízásából **Versailles kastélyparkjának** megalkotása, amelynek bővítésén élete végéig dolgozott. Ez egyben **a barokk kertépítészet legjelentősebb alkotása** és számos európai kert mintája lett. Nevéhez fűződik a **párizsi közutak,** a későbbi sugárutak **első fásítási terve (pl. Champs-Élysées)** is.

Le Nôtre első nagyszabású kertépítészeti munkája **VAUX-LE-VICOMTE,** a Loire völgyében fekvő, erdőkkel övezett területen épült. A birtok tulajdonosa *Nicolas Fouquet* pénzügyminiszter megbízásából 1665-ben *Louis Le Vau* építésszel, *Charles Le Brun* festő és látványtervezővel együttműködve egy nagyszabású barokk kastély-együttes parkjának tervezésébe kezdett, amely irányításával 1661-re el is készült (61–62. ábra).

61. ábra. *Vaux-le-Vicomte, 50 ha nagyságú park*
(Terv: André Le Nôtre; 1656–1661)

Fouquet három falu határát vásárolta meg, hogy a kastély felépítéséhez megfelelő nagyságú terület álljon rendelkezésre. A mintegy 125 hold (50 hektár) nagyságú együttes **gyújtópontjában a kastélyépület áll,** amelynek park felőli oldalán két szint belmagasságú, ovális alaprajzú **fogadóterem** létesült, **közvetlen kerti térkapcsolattal.** Ennek a **belső térnek a középvonalán** húzódik át az egész együttes közel 2 km hosszú **főtengelye,** s **egyben látványtengelye,** amelyre a park térszerkezete is **szimmetrikusan** illeszkedik. A kastélyépület egy téglalap alakú, hosszanti oldalán **virágtáblákkal szegélyezett szigeten** áll, csatornaszerű **vizesárokkal** keretezve. A kastély-szigethez északon négyzet alakú, még reneszánsz jegyeket mutató, négyzetes osztású, gyeptáblás **külső fogadótér** csatlakozik, középvonalában a külső főbejárattal, amelyet két oldalról, önálló, **belső kertekkel kialakított** vendégházak, gazdasági és kiszolgáló épületek határolnak.

A kastély-sziget két oldalán, nyugaton és keleten ugyancsak **virágtáblás oldalkertek** állnak, **szabályos formákra nyírott buxusbokrokkal** és a heraldikából (címerművészet) átvett nyírott sövénnyel formált és virággal kiültetett, bonyolult mintázatokkal díszítve.

Az épület déli homlokzata előtt terül el a park szimmetrikus kialakítású **hosszanti főpartere,** amelyhez a kastélyból a vizesárkon átvezető **hídon** és **kettős, íves lépcsősoron** át lehet lejutni.

A partert hosszanti **virágtáblák** díszítik. Az épület előtti **táblák alacsonyra nyírt buxussövény mintázattal** és azt kísérő **vörös kaviccsal** burkolt dekoratív sávokkal épültek. Az épülettől távolabb **pázsitos táblák** találhatók, közé-

pen ovális befoglaló formájú, köríves lekerekítésű **vízmedencékkel** és **szökőkutakkal.** Ez az épület közelében **részletgazdagabb,** a távolabbi tábláknál pedig **nagyvonalúbb,** a felületet érvényesítő elrendezés a látványtengelynek igen **erős perspektivikus hatást** kölcsönöz. A táblák alaprajzi formáját, az azokat keretező **fehérkavics-sávok** és **pázsitszegélyek** emelik ki. A partert a kastély előtt és a parter középén **egy-egy keresztengely** osztja meg, széles kavicsos **sétány** formájában. A középső keresztengelyt keskeny **csatorna** kíséri. A keresztengelyek a keleti oldalon díszes **grottával** és **lépcsős teraszokkal** keretezett **hűtőző termekkel** zárulnak, a nyugati oldalon az itt lévő **gyümölcsösökhöz, zöldség- és fűszerkertekhez** vezetnek.

62. ábra. *Vaux-le-Vicomte, parter és főtengely (kilátás a fogadóterem teraszáról)*

A **főtengely vonalában, a parter közepén** kör alakú, a végén szabályos négyzet alakú **vízmedence** található **szökőkúttal.** A tengelyt kétoldalt szimmetrikusan elrendezve **kerti vázák** és **alakra nyírt, szoborszerű vertikális növénytömegek** ritmusosan ismétlődő sora emeli ki, érzékeltetve a **hosszanti térmélységet.**

A parter végét kettős lesüllyesztett **kaszkádrendszer** zárja le, amely mind az épület felől, mind a park főtengelyének végéből visszatekintve a horizont alatt maradó, de **függőleges vízfüggönyt** képező attraktív és a **tér mélységérzetét fokozó látványt** ad. Itt található a **keresztirányú főcsatorna,** amely több mint 900 méter hosszú, a parter szintjéhez képest mélyebbre süllyesztett vízfelület, amely keleti végén kör alakú **vízmedencével** zárul.

A csatornán túl a főtengely egy enyhén emelkedő felületen, **magas növényi térfalakkal kísért vue-ben** folytatódik, amelynek felső harmadában áll a **Herkules szobor,** kijelölve a **fő látványirányt.**

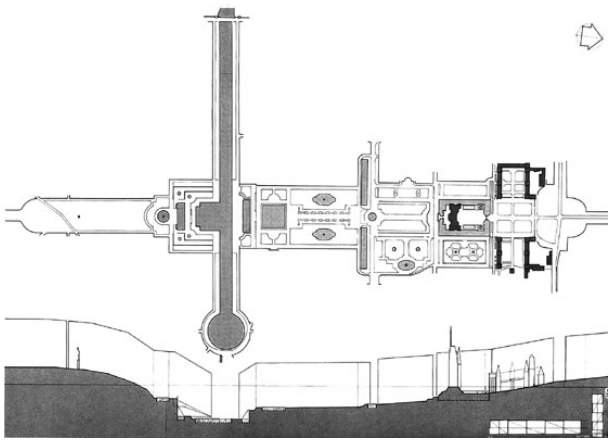

63. ábra. *Vaux-le-Vicomte, alaprajz és metszet*

A **térhatást előnyösen megnöveli,** hogy a park főtengelye mentén **a parter síkja enyhén lejt** a középrész felé, **a középrész** a kaszkádoknál a parter síkjához képest 2–3 méterrel **lesüllyesztett,** s ezt egy **fokozatosan emelkedő** felület követi. Ez a terepplasztika a főtengely hosszában végigtekintve egy **konkáv (homorú) felülethatást** ad és erősen **megnöveli a mélységérzetet** (63. ábra).

A park **belső térszerkezete alig tagolt,** inkább tágas, áttekinthető felületekkel rendelkezik, ami a **korai barokk kertek egyik sajátja** és még **reneszánsz örökségnek** tekinthető. A **térformákat** azonban a széleken a horizont fölé nyúló, 2–3 méteres függőleges fallá nyírt **gyertyán térfalak** határolják és keretezik, zárják az alaprajzi térformákat. A nyírt sövények felett pedig az azokkal határos erdő zárt és laza, **természetes lombtömege** jelenik meg és keretezi a látványt. A **térfalak** ilyen **kettős kiképzése, alul** a függőleges síkká nyírt **sövény, felette** az azon áthajló, magasba törő **laza lombtömeg** rendkívül dekoratív, jó arányokat ad és azt az illúziót kelti, hogy **a park** szinte **belemetsződik a természetes erdőbe.**

A park egész területen a növényfelületek (a virágmintás és a gyepes táblák, a térfalak), a vízfelületek (medencék, csatornák), valamint az épített elemek, (maga kastély, a burkolatok, támfalak, szegélyek, szobrok) együttesei önmagukban is szorosan összefüggő és a park területén arányosan szétosztott hierarchikus rendszert képeznek. Ezek pedig képileg összegződve, egymást kiemelve és ellenpontozva együttesen adják a barokk park bonyolult alá- és fölérendeltségi viszonyokat tükröző, hierarchikus szerkesztésű struktúráját.

Le Nôtre fő munkája, amelyen élete végéig dolgozott **VERSAILLES,** *XIV. Lajos,* a *Napkirály* megbízásából készített park, amely mintául szolgált később egész Európában.

Versailles Észak-Franciaországban, a Párizsi-medencében, Párizstól DNy-ra fekszik. *XIII. Lajos* az itt vásárolt erdőbirtokon 1631-ben vadászházat emeltetett. A település *XIV. Lajos* korában vált faluból királyi várossá, majd 1682–1789 között a királyság székhelye és a királyok állandó lakhelye volt.
XIV. Lajos 1662-ben nagyarányú építtetésbe kezdett. Az apja által szerény vadászkunyhónak nevezett Versailles-i palotát átalakítva az udvartartás, bálok és fogadások céljára alkalmas hatalmas kastélyt épített óriási parkkal. Versailles átalakításának kezdeti lendületét a *Nicolas Fouquet* pénzügyminiszter számára épült *Vaux-le-Vicomte* magánkastélya adta. Az újonnan befejezett létesítményt 1661 augusztusában a király számára rendezett fényűző fesztivál nyitotta meg, a minisztert azonban (feltehetően a pazarló költekezést jelentő építkezés és a költséges ünnepségek hatására) hűtlen kezeléssel vádolták meg, és életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. A pártfogásában álló művészek, *Le Brun*, *Le Vau*, *Le Nôtre* valamint *La Fontaine* és *Moliére* átkerültek Versailles-ba, a király szolgálatába, hogy az uralkodói központot felépítsék.
XIV. Lajos gyermekként lett uralkodó és fiatalkorában sokat szenvedett a polgári és parlamenti zavargásoktól. Versailles-ba költözve távol tudta tartani magát a fővárosban rá leselkedő veszélyektől, s egyúttal rajta tudta tartani a szemét a nemesek ügyein és ki tudta őket játszani egymás ellen. A nemesi viszályokat az ott tartott hivatalos tárgyalások és megbeszélések útján, helyben kezelték. Szigorú etikettet vezettek be, kevés volt a magánélet. A király szigorú napi programot követett, egy szava vagy pillantása pályafutásokat teremtett vagy semmisített meg.
A király kezében uralkodásának csúcspontján gyakorlatilag korlátlan gazdasági és politikai hatalom koncentrálódott, az országban mindennek az ura volt, politikai befolyása pedig messze túlnyúlt az országhatárokon. Elhíresült mondása, „L’ Etat c’ est moi.” (ejtsd: létá sze moá): „Az állam én vagyok.” jól kifejezi az abszolitisztikus monarchia hierarchikus felépítését, ahol minden a központi hatalom szolgálatában áll. Versailles és az ott létesült királyi kastély így szimbolikus hatalmi és politikai központtá lett, amelyhez a barokk építészet és kertművészet formált méltó keretet.

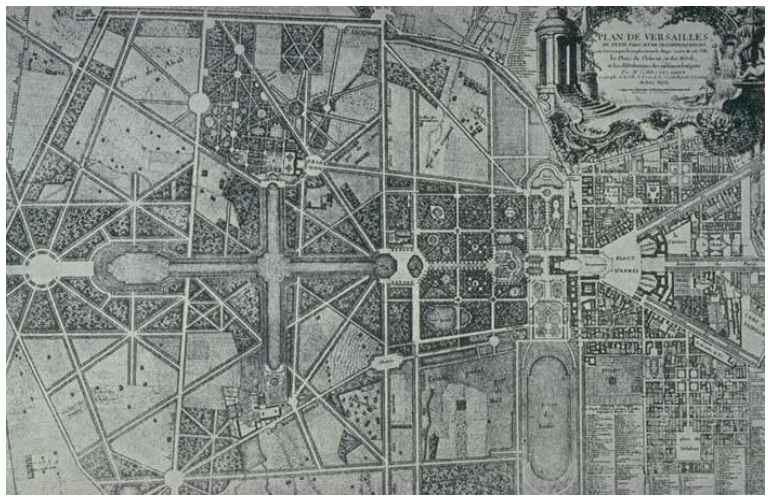

64. ábra. *Versailles (Terv: André Le Nôtre)*

A *Le Nôtre* által tervezett park, a versailles-i palota körüli mintegy 100 ha nagyságú, dimbes-dombos, részben mocsarasodó területen létesült. Fő szerkezete 1668-ban elkészült, majd a parkot folyamatosan bővítették, fejlesztették, amelyen *Le Nôtre* halálig dolgozott (64. ábra). A park **főtengelye a középső allé,** áthaladva a kastély fogadótermének középvonalán **térben átfogja** az egyik oldalon elfekvő várost és a másik, a kerti oldalon feltáruló és a végtelenbe nyúló, határtalan tájat. Erre a gerincvonalra mintegy **felfűzi a világ egészét,** és jelképesen **közvetíti** azt a fogadóterem középpontjában álló trónszék lábaihoz. **Szimbolikus kertépítészeti eszköz** és gondolat ez, amely a látványtengely segítségével a végtelen királyi hatalom és a birodalmi központ megjelenítését célozza. Mind a kertben, mind a város szerkezetében erre a tengelyre futnak össze a **sugárirányú vuek, sétányok** és **forgalmi utak,** mint egy, a világot átfogó, **centrális koordináta-rendszer** fővonalai. A park egésze és részletei is ennek a **hierarchikus struktúrának** alárendelt (65. ábra).

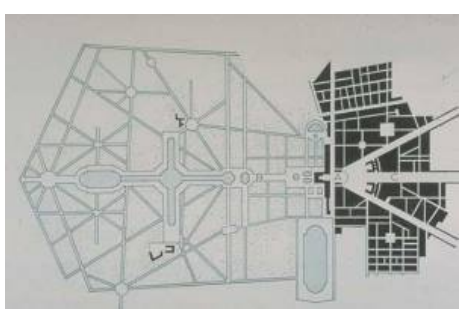

65. ábra. *A Versailles-i kastély térszerkezeti rajza*

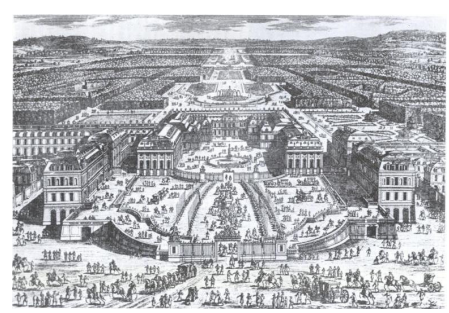

66. ábra. *A kastély főtengelye és a díszudvar a város felől*

A kastély épülete a város felé két előreugró oldalszárnnyal tágas **díszudvart** (cour d' honneur) képez (66. ábra). Erre a fogadótérre futnak össze a **városi sugárutak,** ide érkezik a vendégsereg hintókkal, kísérőkkel, szolganéppel, amelyek elhelyezéséről is gondoskodni kell. Ez a fogadótér az együttes **egyik fókusza. A másik** a parkban található, a középső tengelyen, a parter alatt a csatorna kezdetének kör alaprajzú, kiszélesedő **medencéjének középpontjában.** Erre a pontra futnak össze a **park vue-i,** a szabad tájra kifutó, nyírott növényfalakkal kiképzett, sugárirányú látványtengelyek. Ennek előterében, az itt lévő kereszttengelyre illesztve kapott helyet az **Apolló kutat** befogadó ovális vízmedence. Nem véletlen, hogy Apolló, a napisten szobra mint a Napkirály allegorikus alakja került e helyre, jelképes megjelenítőjeként *XIV. Lajosnak*. A **két fókuszpont között** feszül maga a **kastély** széttárt karú épülettömege és az előtte elfekvő, áttekinthető, **virágdíszes, vízmedencés, teraszos parter,** amelyet széles **lépcsősor** kapcsol az épülethez (65. ábra).

67. ábra. *Versailles, Apolló kút*

68. ábra. *Versailles, A királyok alléja*

A kastély épületének a park felőli, 415 m széles, a középrészen kiugró homlokzata előtt ugyanis két vízmedencével díszített **kerti terasz, ún. víziparter** (Parterre d' eau) épült (69. ábra). A parterről széles, kétkarú lépcső vezet az alsó teraszra, amelyet a tengelyébe helyezett **vízmedence** és **szökőkút** díszít **(Latona- [Létó-] medence)**. Innen indul a 335 m hosszú **királyi allé (Allée Royal)** (68. ábra), a magas, **nyírott sövényfalak** között, mindkét oldalon **fehér szoborsorral** és márványból készült **kerti vázákkal** kísérve. Az allét másik végén az Apolló szobrával díszített **szökőkút** zárja le (67. ábra).

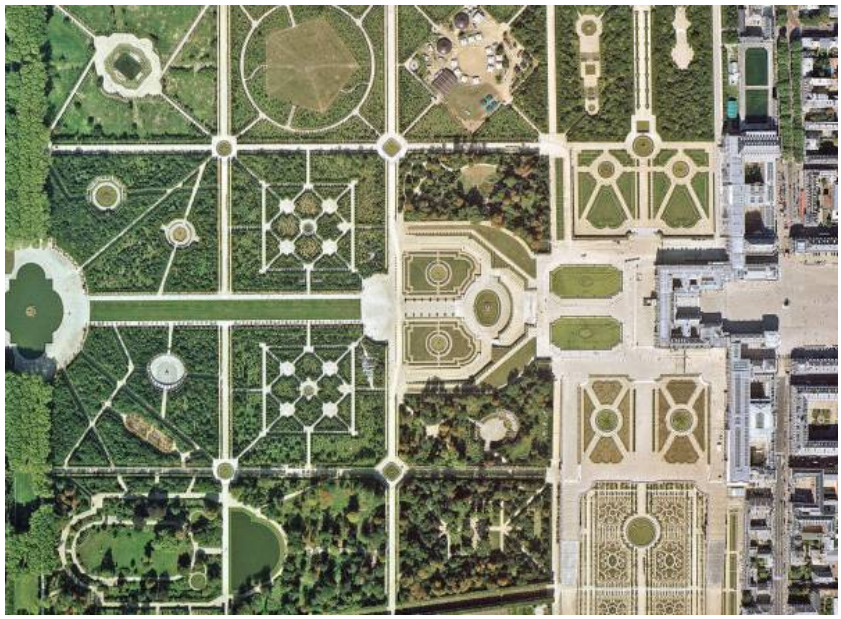

69. ábra. *Versailles, parter és az azokat keretező boszkék a kastély és az Apolló kút között (légi felvétel)*

A kút mögött kezdődik az 1800 m hosszú és 120 m széles **nagy csatorna,** amely a főtengelynek erős perspektivikus hatást ad, s eredetileg a mocsaras terület lecsapolását is szolgálta (70. ábra).

70. ábra. *Versailles, főtengely*

A csatornát a középső szakaszán **merőlegesen** egy **másik csatorna** keresztezi, egy kiszélesedő, kör alaprajzú medencét formálva itt, amely így keresztformát rajzol a tájban, és markáns **súlyponttá** válik. A csatorna végét egy ovális alapformájú, **széles vízmedence** zárja le. A csatorna vízfelületén az udvari ünnepségeken egész hajóhadat vonultattak fel hadihajók, velencei gályák kicsinyített másaival és gondolák tömegével.

A park **főtengelyét** és az ehhez sugarasan csatlakozó **melléktengelyeket** magas **fákból** és **cserjékből nyírott térfalak határolják**. A parkban változatos

belső kerti terek, ún. boszkék találhatók, ezek önálló térkompozíciók. Mindegyik egyedi karakterű. Nevezetes közülük a **Zöld terem (Salle de Verdure);** a **Zöld szoba (Cabinetdo Verdure),** az **oszlopcsarnok (Bosquet de la Colonnade, 1685)** 32 oszlopon nyugvó boltívvel, 32 szökőkúttal, középen szoborcsoporttal (71. ábra) és a későbbi (1871) **Bosquet de Bains d' Apollon,** Apollót, nimfákat és a napisten lovait ábrázoló szoborcsoportokkal, sziklabarlangban, természetet utánzó növénycsoportok között.

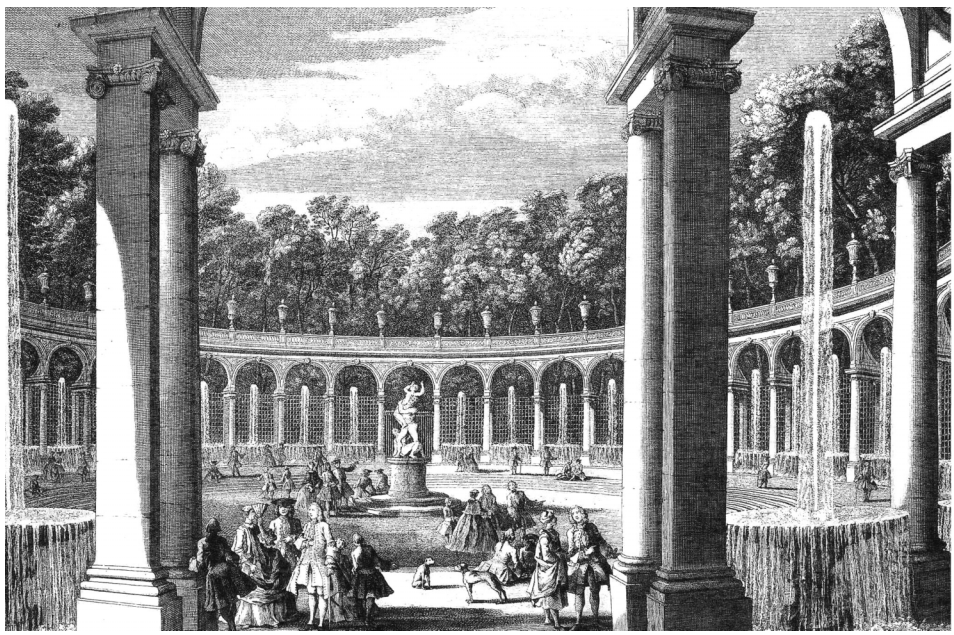

71. ábra. *Versailles, az oszlopcsarnokos boszke (Bosquet de la Colonnade)*

A palotahomlokzat előtt a víziparterttől északra és délre **két virágos partert** alakítottak ki **(Parterre du nord és Parterre du midi)**. Díszítésükre mintegy 150 ezer virágos növényt, évelőt, egynyárit ültettek ki. A parterek középvonalában észak felé Diana nimfáinak fürdője mellett a lombtömegekkel keresztezett **vízifasor (Allée d' eau)** található. Ez bronz gyermekalakokkal díszített szökőkutak kettős sora, amely a kisebb sárkánymedencéhez, majd e mögött a nagy **Neptun-medencéhez** (1685-ben készült el) vezet, amely lezárja az északi tengelyt. A homlokzat közepétől dél felé, a déli parteren túl a mélyebben fekvő **narancsház (Orangerie,** 1684–1686 között létesült) önálló partere következik, ahova két oldalon vezetnek le íves lépcsőkarok. Ez a kertrész szolgált a narancsfák, és más citrusfélék kihelyezésére a fagymentes időszakban. Ezt a kereszttengelyt a **svájciak tavának (Lac des Suisses,** 1678) 700 m hosszú, 220 m széles hosszan elnyúló, ovális alaprajzi formájú vízfelülete zárja le (72. ábra).

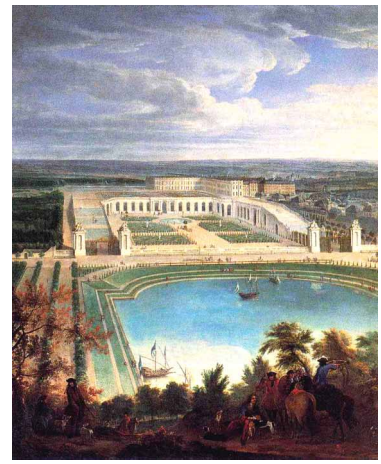

72. ábra. *Versailles, az orangeria és a svájciak tava*

A nagy csatorna keresztágának északi végénél áll a **Nagy-Trianon (Grand Trianon)** épülete, amely földszintes, közvetlenül a kertre nyíló, virágos parterrel épített kisebb kastély (1687–1688), ezen túl a **Kis-Trianon (Petit Trianon),** amelyet részben késő barokk rokokó stílusú architektonikus kert, részben a későbbi átépítések során létesült tájképi kert övez. A parkban a **vízarchitektúra** különösen fontos szerepet játszik. A változatos, hatalmas víztömegeket megmozgató, összesen 1500 vízsugárral működő szökőkutak uralják a kerti tereket. A gazdag vízképű szökőkutak a tengelyekbe, a térközépre helyezve mintegy berendezik, felöltöztetik a kerti tereket, a terek arányai, méretei ennek megfelelőek és a mozgó víztömegekkel együtt érvényesülnek igazán. A szökőkutak működtetéséhez szükséges napi 5000 m^3 víz biztosítására külön csatornát ástak, hogy a Szajna vizét Versailles-hoz vezessék.
Háborús sikereivel és Versailles dicsőségével *XIV. Lajos* bizonyos fokig az európai hatalmi ízlés irányítójává is vált, kastélyát és az illemtant más európai udvarokban is egyszerűen lemásolták.
XIV. Lajos halála után a későbbi királyok a kastélyt folyamatosan bővítették, átépítették (többek közt *J. Hardouin-Mansart, R. de Cotte* építészekkel). 1789. októberében, a francia forradalom idején innen vitték el a királyt. 1919. június 28-án a kastély tükörtermében írták alá az antant országok Németországgal az I. világháborút lezáró békeszerződést, majd 1920. június 4-én a Grand Trianonban (Nagy-Trianon) a trianoni békeszerződést. A versailles-i királyi kastély és az azt övező barokk park ma a **világörökség része.**
Versailles és a francia udvar kisugárzásának hatására számos barokk park létesült Európa más országaiban, így Németországban is. 1655 és 1707 között Hannoverben épült fel versailles-i mintára **HERRENHAUSEN,** amelyet később tovább bővítettek. A tervezők: *Perronet* és *Charbonier*, mindketten *Le*

Nôtre tanítványok. Herrenhausen rendkívül **feszes geometriájú, szabályos szimmetriát követ.** A park területe egy kiterjedt téglalap alaprajzú síkon négyzetes rendben bonyolult és változatos díszítésű, attraktív virágtáblák egész rendszerét építették ki, az azokat tagoló sétányokkal, szobrokkal és szökőkutakkal. A kert területét széles csatorna veszi körül. A kert egyik súlypontjában kaszkádot formáló teraszépítmény áll, amelyről jó rálátás kínálkozik a parter egészére. A partert a széleken nyírott gyertyánsövényekből formált térfalak szegélyezik átlátásokkal, térkapcsolatokkal, megnyitásokkal.

Hasonlóan nagyszabású barokk alkotás **NYMPHENBURG,** München mellett (73–75. ábra). A mintegy 200 ha nagyságú kastélypark 1702 és 1777 között épült *Carbonet* és *Francois Girard* tervei szerint. A park kiterjedt sík területen létesült. **Főtengelyét** a várost szinte átszelő széles **csatorna** képezi, amely a kastély város felőli előterében kettéágazik, és mintegy keretbe foglalja az épületet és a mögötte elterülő díszes partert. A parter mögött ismét összezárul a kettős meder, és széles csatornában folytatódik, amelyet a park végében nagy vízmedence és egy mesterséges vízesés zár le. A nagyvonalú vízrendszer így szinte keretbe foglalja a parkot és annak főtengelyét képezi, összekötve a várost, a kastélyt és a környező tájat egy kompozíciós téregyüttesben.
A kastély város felé eső **díszudvarát** és **fogadóterét** félkörben lakópavilonok övezik. A díszudvart is egy központi vízmedence díszíti szökőkúttal.
A parkot **legyező alakban** szétfutó **látványtengelyek (vue-k)** szelik át, magasra nyírt növényfalakkal, sétányokkal kiképezve. A park nagy részét 1844-ben *Ludvig Sckell* tervei szerint romantikus tájképi kertté alakították, de a park központi fő tengelye, a parter és a vue-rendszer változatlanul fennmaradt.

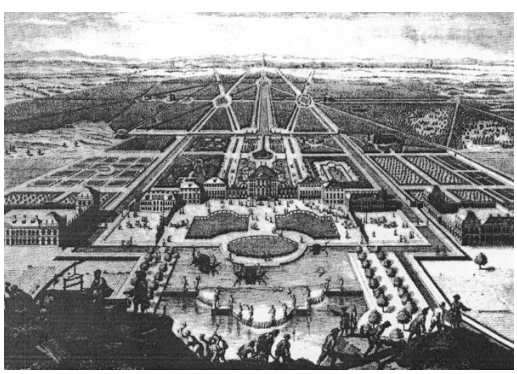

73. ábra. *Nymphenburg (Johannes Rogalla von Bierberstein rajza)*

74. ábra. *Nymphenburg, főtengely*

75. ábra. *Nymphenburg, főtengely (légi felvétel)*

Különös adottságú a Potsdam mellett fekvő **SANSSOUCI PARKJA,** amely a kastélyhoz képest keresztirányban húzódik, részben a terepadottságok miatt, de a fokozatos fejlesztések eredményeként is. A barokk park nevének jelentése: „gond nélkül”, *I. Frigyes* porosz uralkodó alapította nyári rezidenciául. Területe 290 ha nagyságú. 1715 és 1908 között kisebb megszakításokkal, de folyamatosan épült és bővült. 1744-ben *II. Frigyes* **hat, parabola ívű lendületes alaprajzi formákkal kiképzett teraszból álló, 250 m széles szőlőhegyet építtetett a területén,** ahol a teraszok támfalai elé ültetett növényeket **üvegfelületekkel** védték a fagyok ellen (76-78. ábra).

A szőlőhegy tetején lugasokkal keretezett kastély, lábánál **barokk parter** létesült *Knobelsdorf* tervei szerint. A szőlősorok és az azokat télen fedő, elbontható üvegfelületek alapterület-igénye és magassága határozta meg a teraszok arányát és ritmusát, aminek következtében sajátos képi átmetsződések jöttek létre. A középen felvezető lépcsősoron felhaladva az épület látványát a teraszok koronavonalai hol az alsó harmadában, hol derékban metszik. A kastélytól a teraszokon és a parteren átvezető igen rövid főtengely két kertészház között folytatódik és lugassal zárul. A szőlőhegy előtt létesült jóval hosszabb kereszttengely lényegében a park valódi főtengelye, amelyet a Nyári Palota zár le. A tengely központi alléja mentén virágos díszkertek, Neptun barlang vízjátékokkal, szobrokkal díszített sétányok, változatos kialakítású boszkék, kínai teaház (1754–1757), antik templomok létesültek.

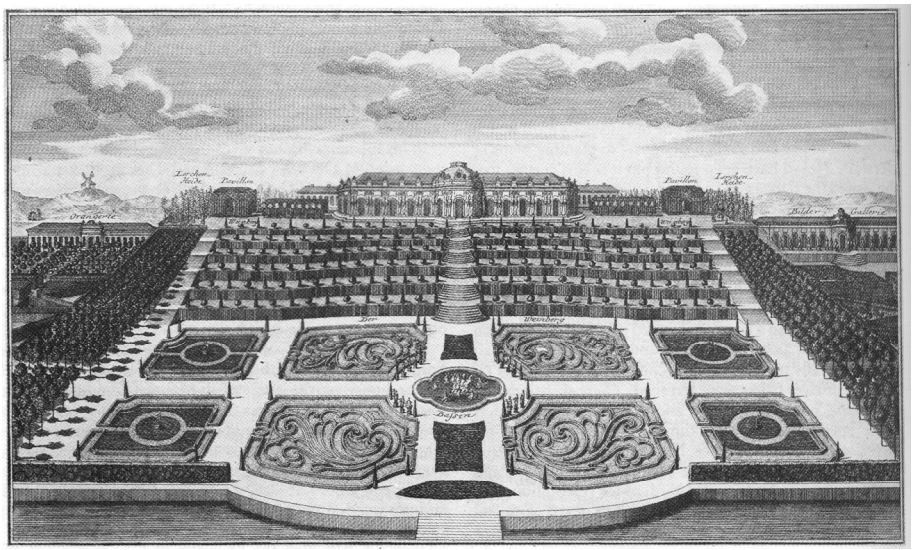

76. ábra. *Sanssouci Potsdam mellett (J. F. Schleuen metszete; 1755)*

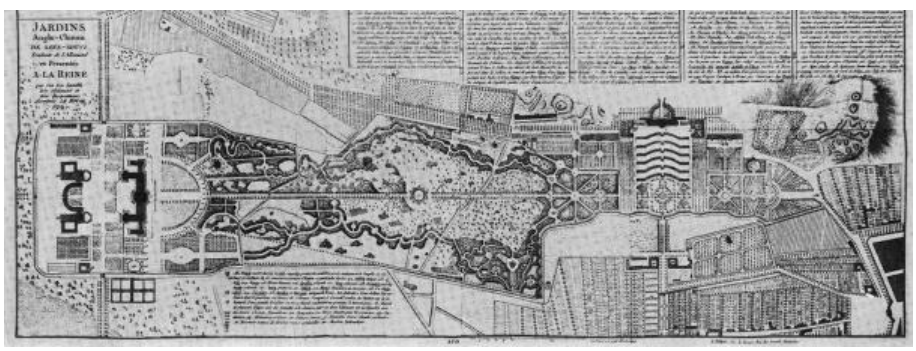

77. ábra. *Sanssouci, alaprajz az eredeti barokk térszerkezet és a Lenné-féle tájképi átalakítás ábrázolásával*

78. ábra. *Sanssouci, szőlőhegy a kastéllyal*

1826–1860 között a barokk együttes jelentős részét *Lenné* tervei szerint **romantikus tájképi jelleggel** átalakították, és a park területét jelentősen bővítették. Ekkor létesült a Charlottenhof kastély a hozzátartozó parkkal, a római fürdő, az olasz villa, a szicíliai kert (1857) és a télikert (orangéria) (1860). 1902–1908 között a télikerttől nyugatra további 25 hektár területen tájképi kerttel egészült ki. A park ma is látogatható közkert.

6.4. A magyar barokk kertek

Magyarországon a barokk kertművészet a **török uralom megszűnése** után virágzott fel. A nyugati országrészeken, a magyar királyság területén jóval korábban, a török hódoltság területén a 18. század elején jelennek meg a barokk kertek, többek közt Versailles példája nyomán. Az első ismert barokk kertterv a **ráckevei Savoyai-kastély kertje,** amelynek tervezője a neves építész **Lucas von Hildebrandt.** A kert építését 1702-ben tervezik megkezdeni, de teljes megvalósulásáról nincs adat.
A legkorábbi kertek között tartjuk számon a **pozsonyi érsekkert barokk stílusú átépítését.** 1724-ben **Féltorony** (ma az ausztriai Halbturn) kastélyához *Anton Zinner* tervei szerint virágtáblás barokk parter és allék épültek. *Zinner* **Kismartonban** (1728) és **Süttörön** (később Eszterháza) is dolgozott a barokk kert tervein. A század közepére általánosan elterjedt a barokk kertek létesítése. Legjelentősebbek az **Esterházy-kastély,** az **edelényi L' Huillier-Coburg kastély,** a **nagytétényi Száraz-Rudnyányszki kastély,** a **cseklészi,** a **csákvári,** a **gödöllői** kastély barokk kertje.
A magyarországi barokk kertek többsége **szerény alapterületen** épült, **haszonkerttel vegyes díszkert.** A kis alapterület miatt rendszerint csak **virágtáblás parter létesült sövényekkel keretezve,** nagyvonalú allék, vue-k és az ezekhez tartozó boszkék, kamarakertek csak igen ritkán. A kertek túlnyomó része nem maradt fenn, mert a század végén általánosan elterjedt tájképi stílusban átépítették azokat.

A **GÖDÖLLŐI KASTÉLY** építése, a település mezővárosi rangra való emelése **I. Grassalkovich Antal** nevéhez fűződik. 1735-ben *Mayerhoffer András* vezetésével láttak hozzá a kastély építéséhez az erdőkkel borított, lankás tájon. Az emeletes, U alakú, saroktornyokkal és középrizalittal tagolt kastély a kertet két külön részre, Felső és Alsó kertre osztotta. Gödöllő érdekessége a **„fordított” beépítési mód,** mert a **díszudvar** (cour d’ honneur) nem a kastély előtere, hanem az U alakú kastélytömb öblében a Felső kert felé fordul. A főhomlokzat előtt a Rákos-patak völgyére kifutó fogadótér reprezentatív megjelenést kölcsönzött az épületnek.

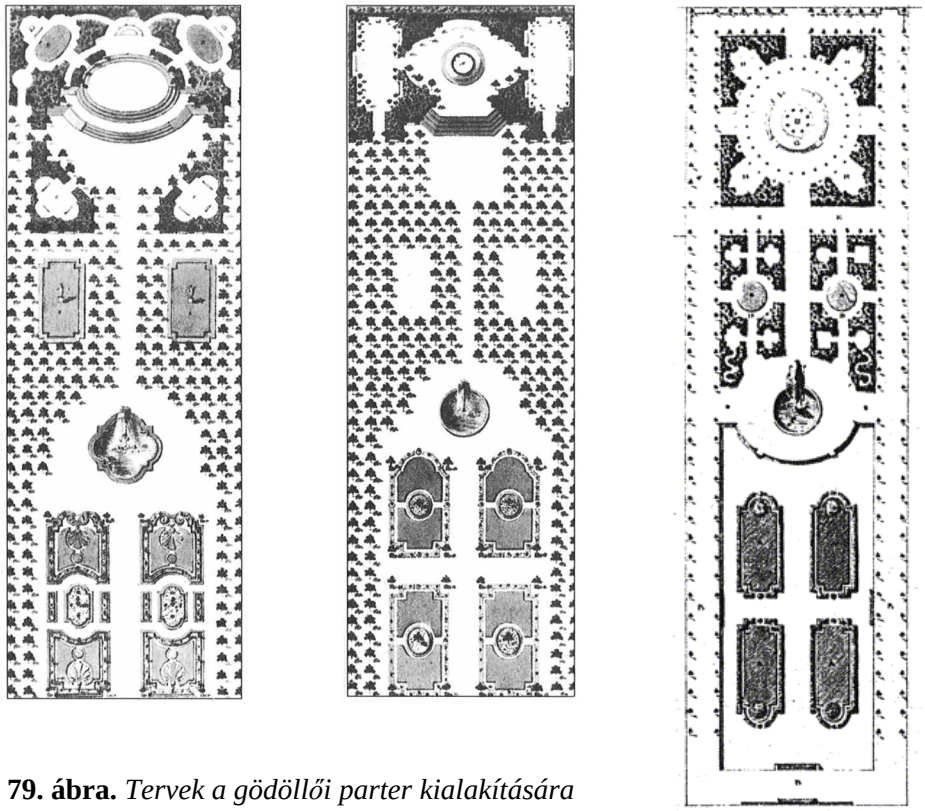

79. ábra. *Tervek a gödöllői parter kialakítására*

A dimbes-dombos gödöllői táj nem igazán kedvezett a nagy távlatokat megnyitó vue-k, allék építésének, a táj-léptékű parképítésnek. A nagy valószínűséggel Gödöllőre készült parterterv-változatokon a díszudvart lezáró, **támfalszerű kőkorlátot** és **lépcsőt** látjuk, valamint a hosszanti oldalakat lezáró **kettős fasorokat,** amelyek az udvari épületszárnyak meghosszabbításai. A **délkeleti kettős fasor** eredetileg térelválasztó, takaró szerepet tölthetett be a barokk kert és a lovardaként is használt majorsági udvar között. A szimmetria szabályai értelmében nélkülözhetetlen **északnyugati fasornak** nincs ilyen egyértelmű szerepe, bár a Kerepesi országút felőli lezárást kétségkívül ez az allé adja.

A **kertterv érdekessége,** hogy a kastély dísztermében indított hosszanti szimmetriatengelyt átvezeti a parteren és kinyitja a kert felé is, s ezzel a barokk szerkesztés fontos elemeként a **végtelen perspektívát** hozza be a kerti térbe. Az 1783. évi katonai felmérés a **Felső kertet** egyszerű, **középtengelyes allé rendszerrel** mutatja, a hossztengelyre merőlegesen két keresztengely látszik, s a négy parter közül kettőben kerti építmények láthatók. A kertet sarokbástyás, a hossztengelyben félköríves kerítés határolja, de a középtengelyben a

látvány szabadon tárul fel délkelet felé. Az oldaltengelyt lezáró királydombi pavilont a magyar királyok festményei díszítették (79. ábra).
A kastély **fogadóterének** eleganciáját a kapu előtt két oldalt álló narancsfák és kővázás oszlopos, kovácsoltvas kapuk adták. A kastély előterén túl a **virágoskert,** attól jobbra a **zöldségeskert** kapott helyet, majd a **vadaskert** és a **fácános kert** következett.

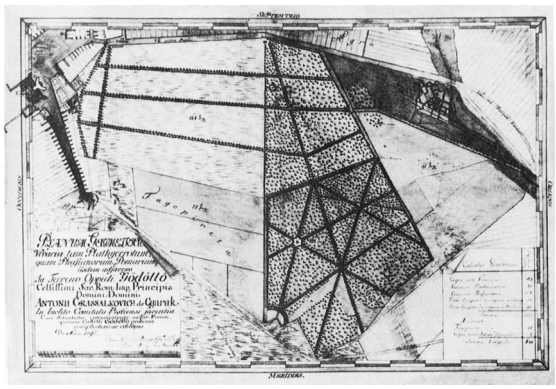

80. ábra. *A gödöllői Grassalkovich-kastély alsó kertjének allé-rendszere*

A fogadótéren túl alakították ki a majorsági, kertészeti, vadgazdálkodási célokra használt **Alsó kertet.**
Az Alsó kert nem díszes előkert volt, hanem **több funkciós térrendszer,** melyet három allé tagolt és keretezett. A Gödöllőidombságot borító dús erdőkben jó helye volt a vadaskertnek és a fácánosnak, csak körbe kellett keríteni, s nyiladékokkal feltárni a meglévő sűrűséget (80. ábra).

Jelentős nagyságú volt az edelényi **L' HUILLIER-COBURG KASTÉLY** kertje. Az 1763–1764 között készíttetett birtokfelmérés során készült rajzok tanúsága szerint a kastélyépületet egy közel 20 ha nagyságú barokk park övezte a Bódva folyó és a Holt Bódva medre által határolt szigeten. A lotharingiai származású *L' Huillier Ferenc*, aki 1728-ban Eger várparancsnoka volt, 1727-ben véglegesen királyi adományt nyert az edelényi birtokra, valószínűleg ez után kezdték el az építkezést. Az építkezés befejezését 1730-ra tehetjük.
A kastélyépület sajátossága, hogy mindkét oldalán **'U' alakot képező díszudvar** helyezkedett el. A park felé eső udvar nyitott volt, átlátást engedve a **parterre,** a főbejárat felől a kor divatjának megfelelően az udvart kétoldalt ívesen keretező **kiszolgáló épületek,** a **tengelyben** pedig **díszes kovácsoltvas kerítés** és **kapuzat** határolták.

A **partert** az eredeti tervek és régészeti feltárások alapján hatos-osztatú szabályos téglalap alakú **virágtáblák** díszítették, a tengelybe helyezett **szökőkúttal** és **díszmedencével** és a partert keretező, azt térben lehatároló **pergola rendszerrel** és **sétautakkal.** A nagyvonalú virágtáblás díszkert, a parter mellett a parkhoz **kerti labirintusok, grotta, halastavak, orangéria üvegházakkal, gyümölcsöskert** és **lovarda** is tartozott. A park szerkezetébe illesztve **barokk kápolna,** valamint számos **gazdasági épület** helyezkedett el, hintó- és kocsiszínek, lóistállók, fa és széntartók, gyümölcskamrák, pincék, sütőház, mészárszék, sörház, jégverem, kertész és majorosi lakások, és fürdőház többek között (81. ábra).

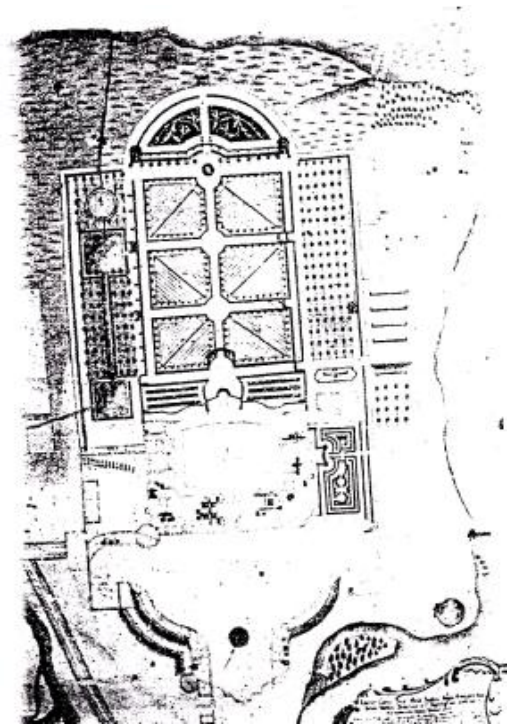

81. ábra. *Az edelényi L' Huillier-Coburg kastély barokk parterje*

Jelenleg a park megmaradt, mintegy 15 hektár nagyságú területén csak a később létesült tájképi kert nyomai lelhetők fel egy kis területrészen. A barokk park terveinek egy része azonban fellelhető és az épületegyüttes új funkciójához illeszkedően a park rekonstruálható.

A magyarországi barokk kertművészet egyik legérettebb, legnagyobb szabású alkotása Eszterháza. Az **ESTERHÁZY-KASTÉLY** a Fertő-tó közelében, a mai Fertőd település területén fekszik. Eredetileg ez a térség a *Kanizsaiak* birtoka volt, a települést pedig Süttörnek nevezték, ahol egy kiterjedt **vadászerdőt** tartottak fenn, amelybe a kor szokásának megfelelően, **sugaras elrendezésben nyiladékokat** vágtak. A **központi nyiladék** észak-déli irányú volt. Ennek az északi végén, ahol a nyiladékok sugarasan összefutnak **vadászlakot** építettek, a nyiladék másik végén pedig a ma is látható fertőszentmiklósi **gótikus templom tornya** állt, mintegy kijelölve a tájat átszelő tengely két végét.

82. ábra. *A Lés erdő nyiladékrendszere*

A *Kanizsai család* fiúágon kihalt, és így 1532-től a beházasodott *Nádasdyak* birtokolták a területet és a vadászerdőt is, amelyet ekkor már 'Lés' (les)-nek neveztek, és amit tovább fejlesztettek (82. ábra). Az ábrán látható **nyiladékrendszer** a *Nádasdyak* idejében már biztos létezett, akik a **vadász-lakot kastéllyá** bővítették. Ez a nyiladékrendszer lett a későbbi barokk park szerkezeti alapja.

Süttör és az itt épült vadászkastély külön érdekessége, hogy már a 16. század első felében bizonyított módon egy, a jóval később megjelenő barokk kertművészet térszervező szándékaival egyező módon az épület a nyiladékrendszer gyújtópontjában (point de vue-jében) létesült (82. ábra).

1671-ben *Nádasdy Ferencet* felségárulásért kivégezték, s ekkor került a birtok az **Esterházy család tulajdonába,** akik itt a nyiladékrendszert megtartva és felhasználva egy **barokk együttes építésébe** kezdtek. A park szerkezeti alapja még az *Esterházy József* megbízásából tervezett kisebb barokk kert volt, amely feltételezhetően *Zinner Ferenc* korábbi tervei szerint épült. Az **épületegyüttes** itt még három szabadon álló épületből áll, az emelettel bővített **kastélyból,** amelynek magját a *Nádasdyak* vadászháza képezte és **két kiszolgáló épületből,** amelyben szálláshelyek, valamint kocsiszínek és istállók kaptak helyet. A három épület azonban már ekkor egy **'U' alakú díszudvart** fogott közre, amelyet az északi oldalán **díszes áttört kerítés** zárt.

A park lényegében a vadászerdő és a kastély közé épített **barokk parter,** amely a három nyiladék mentén kiképzett **sugaras látványtengelyekre** (ún. lúdláb) épült, és amelyet kezdetben **szőlőlugasokkal kísért sétány** határolt (83. ábra). A parter két oldalán **gyümölcsös- és zöldségeskertek** voltak, s az ezeket ellátó **vízmű** és **gazdasági épületek.**

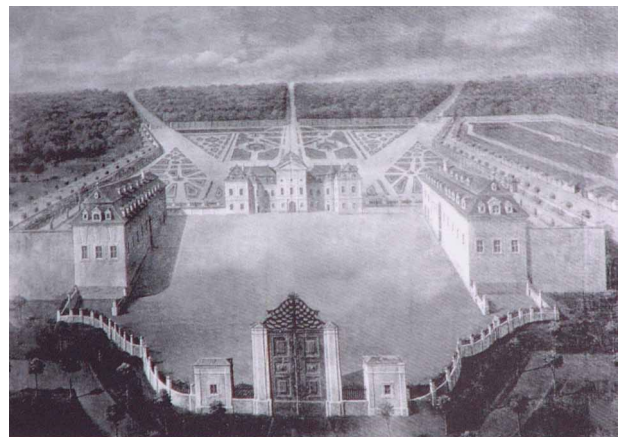

83. ábra. *A süttöri kastély és parkjának első ismert ábrázolása 1731–1732 körül*

A **parter** az épülettől távolabb **trapézszerűen kiszélesedik,** és a főtengelynél **félkörívesen záródik.** Ennek oka, hogy a három nyiladék adott volt és azok egészen a kastély kerti homlokzatáig futottak. A parter végét záró térfalat pedig az épülettől arányos távolságban kellett kialakítani. A szélső nyiladékok a sugaras elrendezés miatt a parter felső harmadában túlfutottak volna már a parter szegélyvonalán, ami itt ezért megtörik és a nyiladék mentén halad tovább, hogy azt a parterhez kapcsolja.

A kastély épületét és a parkot később **Esterházy Miklós,** a pompakedvelő (Fényes) több ütemben bővítette és fejlesztette *Nicolaus Jacoby* tervei szerint. Így jött létre **1760 táján** a ma látható **rokokó kastélyépület a díszudvarral** (cour d' honneur) és előtte a déli oldalon elterülő, hatalmas **barokk park,** amely azonban ma már csak nyomaiban van meg. Ekkor kapta a kastély és a település a családról az Eszterháza (eredetileg: Esterház) nevet.

A park szerkezeti vázát az itt már a 16. századtól meglévő nyiladékrendszer adta, amelyre mintegy ráépült a barokk térkompozíció. A **park főtengelye** a kastély díszterminek (Tükörterem) központja és a szentmiklósi templom tornya közötti egyenes lett, s meghatározó **kereszttengelye** az erre merőleges, a széplaki templom és a kerti homlokzat által kijelölt egyenes. Ezek mentén széles allék, fásított sétautak létesültek.

A park kialakítását és használati funkcióit illetően három **különböző karakterű egységre tagozódott:** a **virágos díszkertre (parter)**, a **mulatókertre**, és a **vadaskertre**.

Az épület D-i homlokzata előtt a főtengelyre szimmetrikus elrendezéssel **190 m széles** és **300 m hosszú partert** alakítottak ki, szökőkutakkal, szobrokkal,

kővázákkal díszítve (vázás parter). A parter díszítése és növényültetési rendje többször változott (84. ábra).

84. ábra. *Eszterháza, a parter látképe (G. Pesci olajképe; 1780)*

A **félköríves lezárást** először **gömb alakúra nyírt hársfák** díszítették, majd 1784-től a főtengelyre szimmetrikus elrendezésben két **íves kaszkád** (lépcsős vízesés) létesült **víztornyokkal, vízmedencékkel** és **kilátóterasszal** záró motívumként és azért, hogy magasabbról jobb rálátás adódjon a parter mintázatára.
A virágoskert után a **mulatókert** következett, amely a vue-k által felosztott területen további felosztásokkal **boszkék** és **sétányok** együtteséből állt. A sétányokat **nyírt fasorok** és **szőlőlugasok** kísérték, a boszkékban pedig a zárt növényi térfalak mögött különböző látványosságok, **kerti építmények, szórakoztató** és **játékeszközök** fogadták a látogatókat.
A harmadik egység, a **vadaskert** valóban vadászatra szolgált, s ennek megfelelően nyiladékokkal tagolt erdős terület volt. Legmarkánsabb eleme a **vaddisznóskert,** a park délkeleti sarkában helyezkedett el, ahol egy pontba szervezett és a szélrózsa minden irányában kialakított nyiladékok sugaras rendszere kiváló lehetőséget biztosított a felzavart vad kilövésére.
A kastélyépület kerti homlokzata előtt, azzal párhuzamosan vezetett, fákkal kísért **kereszttengely sétányai mentén** a parter egyik oldalán **bábszínház,** vele szemben a túloldalon eredetileg **operaház, kínai táncszínház, lovarda** és a **zenészek háza** épült. A **kereszttengelyben** annak nyugati végén **Fertőszéplak temploma** állt, a keleti oldalon is és a főtengely északi végén is tervezték egy-egy a tengelyt kiemelő építészeti motívum elhelyezését, ezek azonban már nem épültek meg (85. ábra).

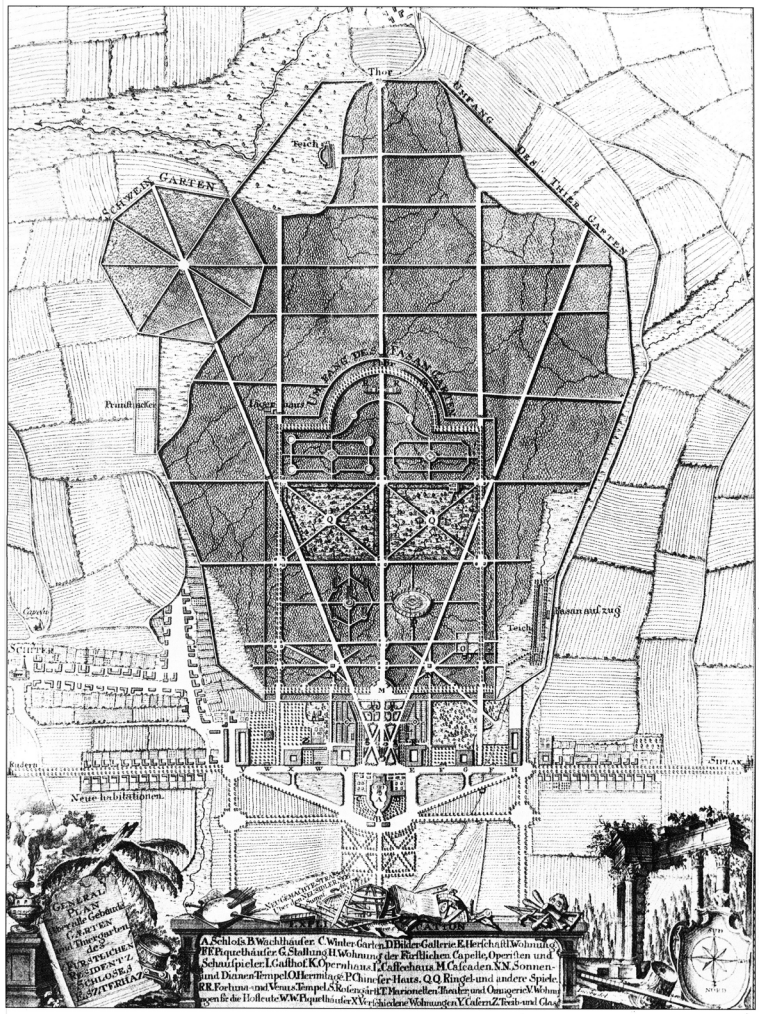

85. ábra. *Az eszterházai műegyüttes alaprajza a Beschreibung-ból; 1784 (Jacoby után Weinemann rajza)*

A barokk formálás azonban **túlnyúlt a park határain** is. Már a *Nádasdyak* idejében létezett a röjtökmuzsaji dombok lábánál egy másik vadászház, amelyet **Lesvárnak** neveztek, s amelyhez szintén nyiladékok tartoztak.
Ezen a változatos és szeszélyes domborzatú területen más vadra és más módon lehetett vadászni, mint a süttöri lapályon. Ez indokolta e két különálló központ létrehozását. *Esterházy Miklós* ezt a másik, lesvári vadászházat térben egybekapcsoltatta a kastéllyal, valamint az uradalmi központtal, a göbösi majorral.

A terv szerint széles, nyílegyenes fasorok vezettek átszelve a tájat **a két,** nyiladékokat összefogó **fókuszpontot,** a **kastélyt** és a **Lesvárat** egymással és a tájjal egybekapcsolva, amelyeknek nagyobb része el is készült. Az első katonai felmérés topográfiai rajzán jól láthatók a kastélyparkot, és a Lesvárat (amit ekkor az *Esterházyak* már Monbijou-nak (ejtsd: monbizsu) neveznek és kedvelt kirándulóhelyük) összekötő, a tájat átfogó **allérendszer,** amelyen hintókkal lehetett közlekedni (86. ábra).
Esterházy Miklós halála után a park romlásnak indult, több épülete összedőlt, a medencék, a virágágyak díszei elpusztultak. Az 1900-as évek elején *II. Miklós herceg* ideköltözött, és a díszudvarban szecessziós díszkertet, a virágágyrendszer helyén a századforduló modorában szecessziós hangulatú pihenőhelyet, valamint a park egy részén tájképi kertet épített. A mai kert ennek nyomait mutatja. Az eredeti barokk parknak, amely stílusjegyeit tekintve az európai barokk kertművészet egyik legtisztább kompozíciója és **a világ egyetlen kétfókuszos barokk tájrendszere volt,** ma már csak főbb vonalai és egyes elemei lelhetők fel.

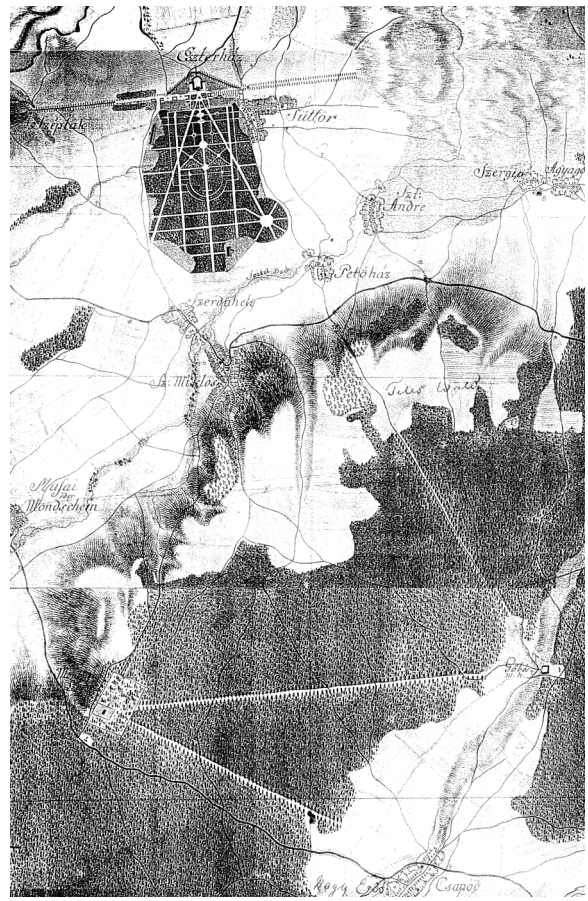

86. ábra. *Eszterháza térsége az első katonai felmérés, 1784 idején*

7. A tájképi kert

A **17. század vége** a gazdasági-politikai viszonyokhoz, a társadalom átalakult világképéhez hasonlóan a kertművészetben is markáns változásokat hozott. Mindazt, ami a kertművészetben addig történt, a korszellem elvetette és a régi tagadásaként valami egészen újat hozott létre. Az új megszületése nem ment máról holnapra. Az útkeresés évtizedeket vett igénybe, amíg megszületett és többé-kevésbé állandósult az új stílus és kifejezésmód, ami azután **tájképi kertekben** öltött testet szerte Európában. A szellemi előkészítők esztéták, költők, festők és természetesen építészek, akik a késő-barokk hagyományokkal szakítva a kertművészet feladatának a **szabad természet** és az **eszményi táj megjelenítését** tekintették.

Joseph Addison költő és esztéta (1672–1719) a század elején született esszéiben – a késő-barokk bonyolult kliséivel szemben – **a tájat természetnek,** a **kertet** pedig **művészi tájnak** írja le, a **kert látványa** szerinte **nem más, mint művészi tájkép**.

Alexander Pope költő saját villájának (**TWICKENHAM,** 1719) kertjét rendezi be az új elvek szerint. A kert kialakításához a természetből, a környező tájból merít példákat. Kertje **szabad alaprajzi formálású.** Az épület előtt a hagyományos díszes **barokk parter helyett plasztikus gyepfelületet** létesít. A **nyírott sövények helyett szabadon vagy csoportokban álló, a természetes habitusukat kifejlesztő fák adnak térhatárt** (87. ábra). A kert, bár nem képezett kiforrott kompozíciós egységet, mégis jól megjelenítette *Pope* következő **kertalakítási elveit:**

- a kerti képben erős színkontrasztok, plasztikus fény- és árnyékhatások érvényesülnek,
- az elrendezés aszimmetrikus, spontán, véletlenszerű, sehol sincs szabályos geometria,
- a kert választóvonal nélkül kapcsolódik a környező tájhoz.

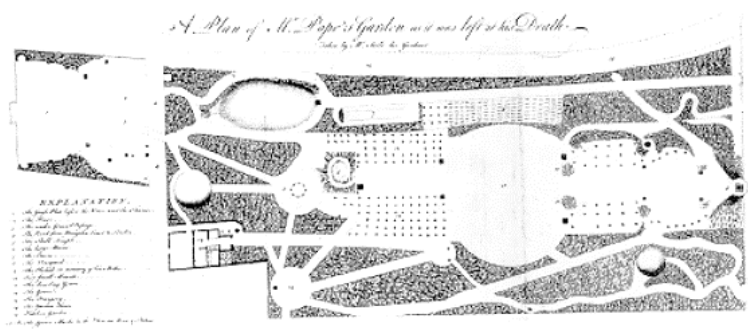

87. ábra. *Alexander Pope kertje Twickenham-ben a költő halála idején (J. Serle rajza; 1725)*

Pope vallotta, hogy **a kertművészet** lényegét tekintve **tájképfestészet.** Kertalakítási elvei összhangban voltak az elmúlt században kialakult és kanonizált tájkép-piktúra képszerkesztési szabályaival, az ideális táj művészi ábrázolásának technikájával.

Az **építészetben** ez a korszak a **klasszicizmus** és a **romantika** időszaka. A **klasszicizmus** az új építészeti útkeresés jegyében az **antik görög-római korszak** alkotásait veszi mintául, és ezeket használja fel egy letisztultabb és a kor szemléletmódjának jobban megfelelő, azt kifejezni akaró építészet létrehozásához. **Kezdetei a 18. század közepén,** az abszolút monarchiával szembeforduló írók, művészek és építészek tevékenysége nyomán bontakoznak ki, majd a francia forradalom után a stílus kibontakozik és elterjed egész Európában és egészen a **19. század közepéig,** a historizáló építészeti irányzatok megjelenéséig uralkodó építészeti stílus. A klasszicizmussal szinte párhuzamosan születik meg a **romantika** építészeti irányzata. A romantika az antik építészeti minták helyett **a nemzeti múlt, azaz a középkor építészetéből** merítkezik, hogy ezzel új, nemzeti stílust hozzon létre, s a klasszicizmus hanyatlása idején éli virágkorát, s tart egészen a **19. század végéig.**
A **kertművészet** a megújulásban és az új eszméknek megfelelő kerti kompozíciók létrehozásában ekkor jóval megelőzi az építészetet. Az **első klasszicista tájképi kertek** már a **18. század kezdetén** megjelennek, míg a barokkot tagadó új építészeti irányzatok csak a század végén formálódnak ki. A 18. század elején ugyan a klasszicizáló kései barokk, a német copf stílus magyar megfelelője az épületek zártabb tömegalkotásával, kevésbé megbontott felületeivel síkszerű tagozás rendjével és mértéktartó díszítésével már a klasszicizmusra utal, de még őrzi a barokk formálásmód lényegi jegyeit és sok sajátosságát.
Ezért a kertépítészeti stíluskorszakok a 18. században **nem kapcsolódnak** közvetlenül az építészet uralkodó stílusaihoz, hanem a saját útjukat járják. A kertművészet korszakolása is időben és megnevezéseiben is eltér az építészeti stíluskorszakoktól.
A **18. század tájképi kertjei három,** különböző kompozíciós alapelveken nyugvó kertépítészeti **stíluskorszakra** oszthatók:
- klasszicista festői kertekre,
- szentimentális kertekre és
- romantikus kertekre.

7.1. A klasszicista festői kert

A **18. század 20-as éveitől** jelentek meg az első, kiforrottnak tekinthető tájképi kompozíciós elvekre épített kertművészeti alkotások, az ún. **festői kertek.**
Az új kertművészeti eszme és alkotási cél az **idealizált természet megjelenítése, Árkádia** (Görögország egyik vidéke, az ókori szerzőknél a pásztoridill, az ártatlan paradicsomi életmód jelképe) **létrehozása, az antik világ megidézése** és a mindezek mögött meghúzódó gondolati tartalom indirekt megfogalmazása hasonlóan a 17. század végének tájképfestészetéhez és irodalmához.
A kor **festészetének** sem célja a konkrét táj, az egyedi természeti kép pontos, realisztikus visszaadása. **Ideális, eszményi tájat** ábrázol, **amelyben sűrítve egybegyűjti valós tájak jellemző és attraktív elemeit,** hogy méltó színpadot teremtsen a kép történésének. Ehhez tanulmányozza a táj természeti alkotóelemeit, s a több helyszínről kiválasztott részleteket végül is egy a valóságban nem létező, idealizált együttesbe foglalja a kép témájának megfelelő válogatásban. E festészet jeles, mértékadó képviselői a 17. század második felében: *Nicolaus Poussin* (1594–1665), *Salvatore Rosa* (1615–1673) és *Claude Lorrain* (1600–1682).

88. ábra. *Claude Lorrain: Menekülés Egyiptomba (részlet); 1666*

Az eszményi táj ábrázolásának **technikai jellemzői** a kiegyensúlyozott, tökéletes képi harmónia, az erőteljes fény-árnyék effektusok, visszafogott színdinamika és a végtelenbe szökő perspektíva. E tájban a természet, mint keret, mint a múlandó emberi alkotások és történések örök befogadója jelenik meg.
A **természeti elemek:** a hatalmas, terebélyes fák, facsoportok, erdőfoltok, békés, szelíd rétek, vadállatok vagy legelésző bárányok, drámai szikla-alakzatok, szeszélyes patak-medrek és vízfelületek, tengeröblök és mindezek hátterében a végtelen égbolt áttetsző kékje a tájkép tartalmi mondanivalójától függően más-más együttesben, de hasonló térstruktúrában jelennek meg (88. ábra).

89. ábra. *Claude Lorrain: Mózes megtalálása; 1637–1639*

Az **egyetlen, perspektivikus látványtengelyre** felépített képek **szerkezeti felépítése** évszázadokig az akadémiákon tanított **szabályoknak** megfelelő volt.

Így a festmények síkján **három, egymással kapcsolódó térréteg:** az **előtér,** a **középtér** és a **háttér** önálló formaegységként jelenik meg. A kép **jobb és bal oldalát,** a kompozíciót keretező, lezáró és a tekintetet hátrafelé irányító – **rendszerint sötétebb – tömegek** alkotják. Ezt a térstruktúrát, az ideális tájat ábrázoló képen a **természeti elemek szabadon csoportosított együttese** jeleníti meg, amelyet szórtan, a széleken vagy a tér mélységét tagoló, érzékeltető módon elhelyezve **építészeti elemek:** antik épülettorzók, városi vagy falusi (rurális) építmények, hidak, artisztikus romok rendeznek be (89. ábra).

A **korai 18. századi angol kertek** az egyén és a természet harmonikus kapcsolatának megélésére kívánnak lehetőséget adni, mintegy színpadot teremteni a **passzív szemlélet,** a nem cselekvő létezés szintjén. E kertek látogatója a **magányos ember,** aki a természet része, társa és szemlélője. A kertek a passzív szemlélő gondolatait igyekeznek felkelteni és terelgetni olyan eszközökkel, mint **antik templomok, építészeti törmelékek, szobrok, kőbe faragott jelmondatok.** Ezeket keretbe foglalják **a szabad természet elemei:** hullámzó rétek, magányos fák, facsoportok, szelíd vízfelületek, színek, plasztikus fények és árnyékok és maga a perspektivikus tér, mint egy színpadi jelenet alkotói. Minden kerti kép mögött idillikus, érzelmi-gondolati tartalom húzódik.

Ennek a stíluskorszaknak kezdeményező és meghatározó alkotója **William Kent,** aki maga is festőként az akadémiai tájképfestészet, az ideális táj ábrázolásának szabályain nevelkedett. *Pope*-hoz hasonlóan vallja, hogy a kertlétesítés művészi tájkép megalkotását jelenti. A kerti térkompozíció célja a festett tájképhez hasonlóan, a szép természet, az ideális táj képi megteremtése.

Kent leghíresebb, nagyléptékű munkája **STOWE,** ahol a park bővítésén és egyes parkrészek átalakításán 1734–1748 között dolgozott. A park területe mintegy 400 angol hold, azaz körülbelül 162 ha. Történetében és formai kialakításában három egymást váltó korszak különböztethető meg. Az utolsó, a park egészének festői kertté alakítása *Kent* nevéhez fűződik (90. ábra).
Az eredetileg **késő barokk geometriai formákat őrző** park területén a tulajdonos, *Lord Cobham* megbízásából *Kent* először az **Elíziumi mezők** nevű új kertrészt hozta létre. Az új kertrész bejárata a park egyik – a kastélyhoz viszonyítva keresztirányú – nyílegyenes sétányáról nyílik, amely mögött egy másik, egy idillikus világ található. A **tájképfestészet kompozíciós szabályainak megfelelően** kialakított **fő látványtengely** a kastély kerti homlokzatától a kert határán kívül, a szomszédos legelőn épített antik dór diadalívig húzódik. A kerti képet **kulisszaszerűen telepített lombtömegek** keretezik és tagolják mélységében. A **térszerkezetet** a **középtéren** kialakított szabad formálású, keresztben fekvő, hosszan elnyúló, kiszélesített folyómeder vízfelülete tagolja **három** egységre, ahogy ez *Claude Lorrain* tájképein is alkalmazott megoldás.
A **széleken,** a látványtengelyt szegélyező zárt növény-együttesekből képezett térfal mentén **attraktív architektúraként** jelenik meg **két kultikus épület** és a **Palladió-híd** (92. ábra) archaizáló tömege. Ez a kompozíció a **klasszikus angol tájképi, festői kert első letisztult megjelenése,** amelyet azután számos további követ *Kent* követőinek munkája nyomán.
Kent a Stowe-i park további részeit is átalakította egy átfogó, a terület egészére kiterjedő koncepció fokozatos végrehajtásának részeiként. Nem egyedül, társakkal dolgozott. Legfőbb partnere az építész *James Gibbs*, aki számos kerti épület, architektúra-elem terveit készítette el, valamint *Lancelot Brown* főkertész, aki *Kent* elképzeléseinek végrehajtója, majd halála után munkája folytatója. Stowe befejezése rámarad, amely *Kent* instrukciói szerint végül *Brown* irányításával 1754-re készül el (90–92. ábra).

90 ábra. *Stowe, festői kert (Terv: William Kent és James Gibbs 1738-tól 1748-ig, majd Lancelot Brown)*

91. ábra. *Stowe (légi felvétel, a park és környéke a korintoszi diadalívvel a mezőn)*

92. ábra. *Stowe, a fő látványtengely és a Palladió-híd a parkban*

A kész festői park, Stowe páratlan alkotása a maga nemében. Teljes területe a kertet átszelő **látványtengelyek együttese,** amely mégis arányos térstruktúrájú, jól tagolt szerkezetű, nagyvonalú térkompozíció.
A **zárt térfalakat** adó és **átlátásokat feltáró erdőfoltokat, facsoportokat** a fő látványtengelyek mentén kétoldalt, a széleken szabálytalan elrendezésben dús lombtömegek közé rejtett, szoborszerűen megjelenő, **dekoratív architektúra-elemek** egészítik ki. Közel **félszáz kerti építmény:** templomok, szentélyek, hidak, emlékművek, szobrok ékesítik a kerti tereket, térfalakat. A tudatos látványszerkesztő elrendezésnek köszönhetően azonban **nincs képi zsúfoltság** vagy túldíszítettség, **az uralkodó tömeget a gazdag növényzet adja. Az elrendezés spontán és aszimmetrikus, nincs hierarchia.** Minden részlet fontos és az egészhez szervesen kapcsolódó, szerves képalkotó. **Nincsenek uralkodó képi súlypontok,** csak a végtelen, játékos perspektíva.
A **feltáró úthálózat** elsősorban a kert peremterületein, ill. a kerti térfalak mentén lendületes nyomvonalon vezetett sétányokból épül fel. Innen tárulnak fel a leghosszabb távlatok, átlátások és a legelőnyösebb perspektíva. A **kert belső területrészei** is gazdag és cizellált térstruktúrával rendelkeznek. A **kerti terek** arányosak és változatosak, vadregényes, költői hangulatot árasztanak. A kert lényegében változatos hangulatú, nagyvonalú és intim zártságú **térsorozatok együttese,** amelyek között attraktív, az építészeti elemek, motívumok által is irányított **térkapcsolatok** létesültek.

A Stowe **építményei** azonban **nem csak látványelemek.** A kert egésze és részletei, minden templom, szentély, emlékmű, szobor **szimbolikus eszmei, gondolati-érzelmi tartalommal** bír. E gondolatiság részben az ókori természetszemlélet és filozófia újrafogalmazása, részben a modern, a 18. század új társadalmi berendezkedése, a polgári lét eszmei alapjainak jelképes megjelenítése. Ez a magyarázata a természetelvű formálásnak, a klasszikus architektúra-elemek megválasztásának és formai megoldásának, a látványokra épülő komponálásnak, a szimbolikus képi-formai megfogalmazások bőségének.

Stowe „befejezője" és *Kent* kertművészeti munkájának folytatója **Lancelot Brown,** királyi főkertész. Státusza révén nagyon sok munkához jutott. Mintegy másfélszáz kertje ismert. *Kent* tanítványaként és elvei szerint dolgozott. Főbb művei: **BLENHEIM PARK,** Harewood, Hampton Court, Petworth House, mind nagykiterjedésű, több száz hektár nagyságú, nagyszabású és érdekes parkok, amelyeknél az egész birtok rendezése és fenntarthatósága is kiemelt szerepet kapott.
Brown a **„szépségvonal"** híve és alkalmazója. Kertjeiben nemcsak a **sétányok vonalvezetése íves lendületű,** de a **terepfelszín** is **enyhén hullámos** kialakítást kapott. Kompozícióiban kiemelt szerephez jut a **magányos, szoliter fa,** ami szabad térállásban plasztikus, szoborszerű hatású.
A **kert határán körülfutó útvonal** – ami *Kentnél* praktikus, a látványtengelyekhez vezető feltáró sétány – *Brown* munkáiban a kerti kép **sablonos formai elemévé** válik, amelyet szeszélyes kanyarokkal alakít ki, hogy minél nagyobbnak tűnjön a terület. A széleken futó utakról tárul fel a legnagyobb térmélység és perspektíva, amelyet a térstruktúra kialakításánál nagymértékben figyelembe is vesz ill. kihasznál. Ezért a *Brown-féle* kertek főleg a **szélekről élvezhető látványok sorozatai, belső térszerkezetük ennek alárendelt,** s így a **belső, érzékeny tagoltság hiányzik.** E tekergő, perifériku s útvezetés miatt nevezi némelyik kertművészeti korszakolással foglalkozó munka *Brown* alkotásait ill. a hasonló kortárs kompozíciókat **„szerpentin-kerteknek"** (93. ábra).

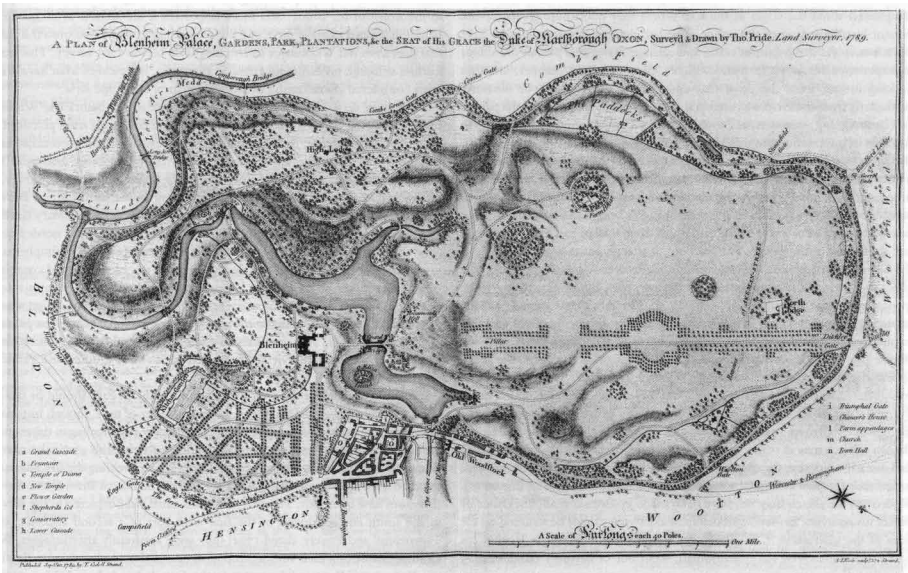

93. ábra. *Blenheim, festői kert (Terv: Lancelot Brown)*
(Teo Pride felmérési rajza; 1789)

Stowe-hoz hasonló értékű, a festői kert minden jellegzetességét mutató alkotás **STOURHEAD,** *Henry Hoare* munkája, amely az Árkádia-teremtés szándékával *Vergilius* Aeneas-a helyszíneinek illuzórikus látványait építi fel a zárt erdőkkel keretezett park területén. A kert létesítéséhez szolgáló minta többek közt *Claude Lorrain*: Aeneas Deloszban című festménye (94. ábra).

94. ábra. *Claude Lorrain: Aeneas Deloszban; 1671–1672*

Az itt ábrázolt ideális táj hangulata és a képen megjelenő antik épületek adják a kerti kompozíció alapját. A kert fő látványtengelye itt is hármas tagozódású. Az előteret plasztikusan formált terepfelszínű legelő, a középteret tágas vízfelület és a felette átívelő római híd alkotja. A kerti kép hátterében a római Pantheon kicsinyített mása jelenik meg (95. ábra).

95. ábra. *Stourhead, festői kert (látványtengely)*

A század második felében **1757 és 1772 között** jelennek meg **Chambers könyvei Kína művészetéről** és a **kínai kertekről.** Divattá válik az egzotikus kínai művészet, az építészeti formák és motívumok, a használati tárgyak megjelennek az európai környezetben. A formailag kifáradt, mechanikus megoldásokat ismétlő **festői kertet is a kínai kertek sokszínűségének,** változatosságának az átvételével és alkalmazásával próbálják **megújítani.**
Hegyeket, tavakat, folyókat és vízeséseket létesítenek a kertben, kínai mintára sűrítve és sokszor kicsinyítve, egymásra halmozva.

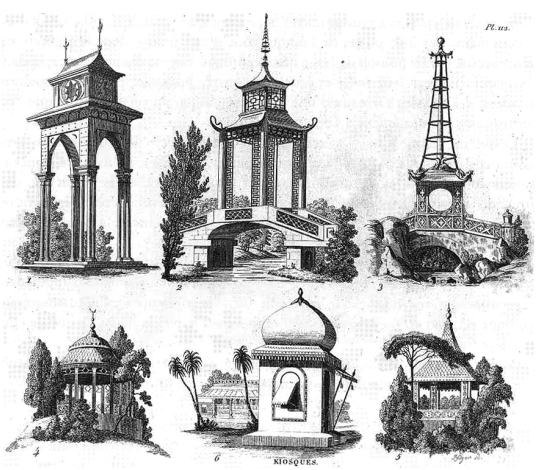

96. ábra. *Egzotikus kerti pavilonok*

97. ábra. *Kew Garden, kínai pagoda*

Arra törekszenek, hogy minden útkanyar után más-más **meglepő látvány** fogadja a kertben sétáló látogatót. A hatás fokozására **egzotikus építmények,** kínai pagodák, teaházak jelennek meg a kertben, de **más korok és tájak különleges építményeit** is felhasználják, görög színház, török fürdő, arab mecset épül a kertben a térfalak mentén a kép gazdagítására és érdekessé tételére (96–97. ábra).
Az **európai kontinensre** végül is csak **nyomokban** került át az **angol festői kert.** *Pückler* munkái: *Branitz* és főleg *Wörlitz* mutatnak például ilyen karaktert, de Franciaországban is megjelennek rokon szellemű alkotások. Ekkorra azonban már az irodalomban, a zenében és a képzőművészetben hódít a szentimentalizmus. A **festői kertek helyett megjelennek** az érzelemmel átitatott, a természet drámaiságát felvonultató, erős emóciókat kiváltó **szentimentális kertek.**

7.2. A szentimentális kert

Az angol **sensibility (érzékenység)** szóval megjelölt művészeti irányzat, a szentimentalizmus először a **18. század második felében,** az **irodalomban** született meg. Az ész mindenek előtt valóságát hirdető felvilágosodás kori doktrína ellenpontjaként alakult ki és az **egyéni érzelmek**, a **lelki élet** és az **ösztönök** fontosságát hangsúlyozta és állította a műalkotások középpontjába.
Részben a klasszicizmus hagyományait folytatva az irodalomban elterjedt a pásztori költészet, az elégia, az óda. E mellett létrejöttek új műfajok, a vallomásregény, a napló, a levélregény, amely az egyén belső érzelmi életéről ad képet.
A festői kert formai kiüresedése következtében a **kertművészet** is más kifejezésmódokat keresett és ehhez a kor irodalma kiváló támpontul szolgált. A **18. század közepén** kialakult **szentimentalista kertépítészeti stílusirányzat** tartalmi lényege, hogy a kertnek elsősorban **az egyén érzelmeire** kell hatnia. A térkompozíciós megoldás, a látvány, az egyes kerti motívumok egyaránt az erős emocionális késztetést szolgálják. Eszmei alapjai *Home* esztétikájában és *Hirschfeld* kertművészet-elméleti munkáiban fedezhetők fel: „a kertnek a lelket kell megmozgatnia, hasson meg és emeljen fel”. **A szentimentális kert ezért különböző hangulatú kertrészek, idilli, lenyűgöző, zord, vagy derűs hangulatú látványok együttese.**

A szentimentális kertben elsősorban a **természet drámaisága** jelenik meg. Ezért **mesterségesen** hoznak létre megragadó **természeti látványokat,** hatalmas sziklafalakat, vízeséssel, barlangokkal, a szirteken magasodó, villámsújtott fákkal, vadregényes erdőrészleteket szeszélyesen kanyargó ösvényekkel, patakmederrel.

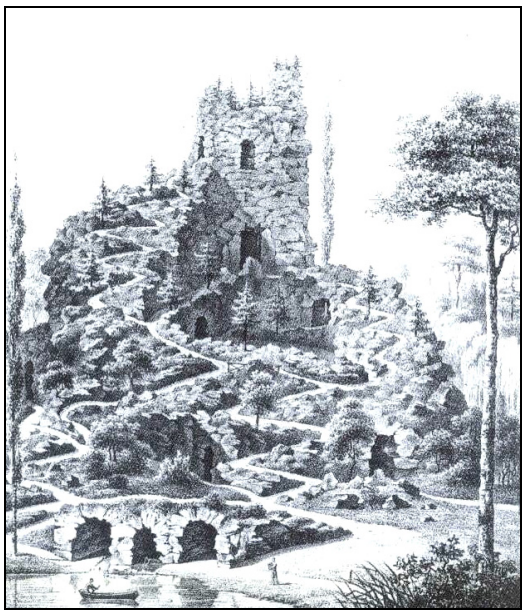

98. ábra. *Szentimentális kert, római őrtorony-műrom (Artre, Belgium; 1735)*

A kert a **természet uralmát** hirdeti az épített dolgok felett. A **múlandóság hangulatát** és letűnt korok idézetét szolgálják a kertben épített (a leggyakrabban az antik építészetet utánzó vagy gotizáló) **műromok.** Kedvelt motívum a titokzatosságot sugárzó **műbarlang.** A romok mellett sajátos, **melankolikus hangulatú építmények** is megjelennek a kertben, remetelak, parasztház, ódon kastély, őrtorony (98. ábra).

Ezeknek rendszerint **praktikus funkciót** is adnak, a kívülről elhagyatottnak látszó épület a kor színvonalán luxussal berendezett tartózkodási hely, fürdő, pihenőház, étkezőhely, rendezvényterem is lehessen.

A **hősiesség megjelenítésére** történelmi személyiségek szobrait, síremlékmásolatait helyezik el a kertben. Az **idillről plasztikus** terepfelszínnel formált **virágos rétek, szigetekkel** tagolt kanyargós partvonalú **tó,** változatos **facsoportok** gondoskodnak.

Az új tájképi kertek alkotói és megrendelői között sokan voltak **szabadkőművesek.** Ez a 18. sz. elején szintén Angliában született, az egyetemes emberi összetartozást, az emberek testvériségét hirdető etikai, liberális világpolgár mozgalom, amely külsőségeiben a középkori kőművesek templomépítő céheinek hagyományaira épült, elítéli a vallási kényszert és a felvilágosodás liberális politika elveit vallja. A szentimentális kert gyakran helyt ad a szabadkőműves mozgalom szimbólumainak, vagy a kert egésze a szabadkőműves eszmék kifejeződése.

A **18. sz. végén,** a kertművészet szentimentális korszakában kialakult és **panel-szerűen** alkalmazott kerti kompozíciós formaelem az ún. **Rousseau sziget.** Lényege egy nyugvó vízfelület, pl. természetes vagy mesterséges tó közepén vagy hangsúlyos pontján épített, közel ovális alaprajzi formájú, természetes partalakulattal és enyhén domborodó felszínnel kiképzett kicsiny sziget, amelynek közepén egyszerű síremlék áll, amely körül rendszerint négy oszlopos termetű nyárfát ültetnek egy szabályos négyszög sarokpontjaira. A sziget

megközelíthetetlen és szerepe a kertben járó látogatóban az elhunyt filozófus eszméinek és az elmúlás hangulatának felidézése (99. ábra).
Hasonlóan **panelszerűen** jelennek meg a szentimentális kertben a különböző **szimbolikus építmények:** piramisok, tornyok, archaizáló kapuzatok, obeliszkek, a szabadkőművesség jelképei.

99. ábra. *Rousseau sziget Ermenonville parkjában*

Szentimentális kert Versailles-ban a **kis Trianon tájképi kertrésze** (1774, *Richard* terve), a **párizsi Monceau park** (1780, *Carmontelle*), a **Désert de Retz,** a Dessau melletti **Wörlitz parkja** (1769–73, *Eyserbeck*), a *tatai Esterházy (Tóvárosi) park* (1783, *Moreau* és *Mikoviny*) vagy *Petri Bernard* több magyarországi munkája.
Ebből a korszakból származik az 1774–1789 között, *de Monville* báró által létesített **DÉSERT DE RETZ**, a Párizs melletti Marly erdő mélyén rejlő, szentimentális tájképi kert. A Désert de Retz a 18. század felvilágosult emberének az egyetemes ismeretek megszerzésére való törekvését szimbolizálja, ahol *de Monville*, a zenész, építész és esztéta az univerzális harmónia jelképét óhajtotta megteremteni. E néhány hektáron létesített kertjében szándéka szerint **jelen van a civilizált világ és a természet, amely harmonikus együttest alkot, és a földi paradicsom idillikus, elérhető de mindig befejezetlen képét idézi.** A világ minden tájáról származó növényekkel beültetett park és 17 kerti **építménye a nagyvilág és a távoli civilizációk felé való nyitottságot,** az **antik világ újraértékelését, Rousseau etikáját** és az **enciklopédisták ideológiáját** jelképezik.

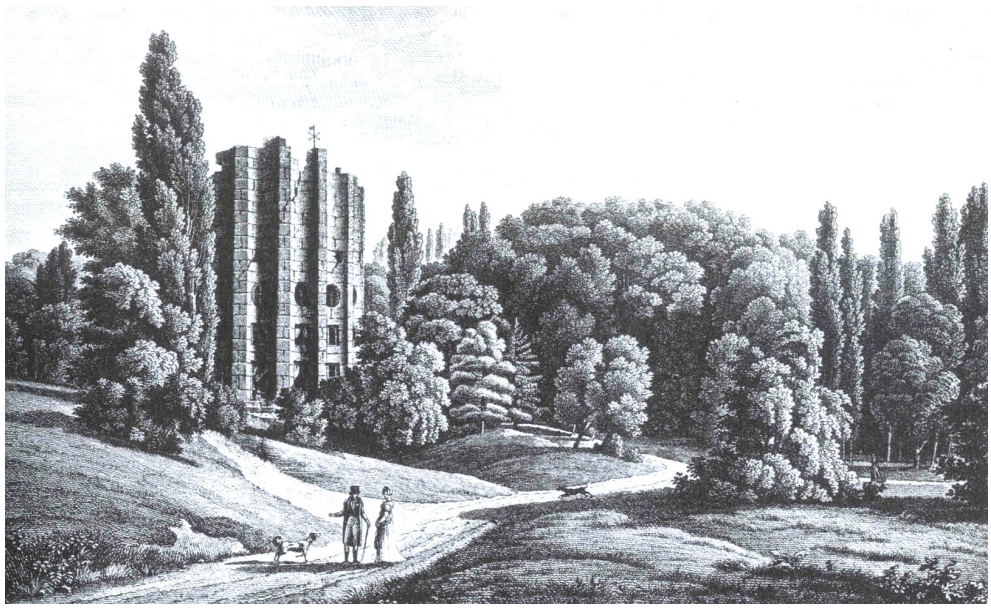

100. ábra. *Désert de Retz, szentimentális kert*

A kert **fő építménye, a csonkolt oszlop** a korszak ún. látvány építészetének egyik kiemelkedő alkotása. A park súlypontját képező toszkán oszlopmaradványt, amely 15 méteres átmérője alapján egy 120 m magas oszlopkolosszus torzójának felel meg, *de Monville* lakhelyül választotta, ahonnan minden irányba szemlélheti a környező világot. Az oszlop-torzó ugyanakkor az ember hatalmának, képességeinek, lehetőségeinek határait is szimbolizálja (100. ábra).

A további **kerti építmények** a **nagy történelmi civilizációkra** utalnak; a kínai ház és kert a keleti bölcsességre, a piramis és az obeliszk az egyiptomi kultúrára, Pán temploma a görögök Árkádiájára, a fogadalmi oltár és a síremlék az antik Rómára. A szimbolikus jelentésű kerti építmények pedig egy **látszólag elvadult, zegzugos térstruktúrájú, egzotikus növénytömegbe** ágyazottan jelennek meg, ami szinte egy rontott erdő vagy akár egy boszorkányerdő képét nyújtja. A **látszólagos elhanyagoltság szándékos,** a természet rendjét, örökkévaló karakterét és uralmát az ember alkotta dolgok felett hivatott szimbolizálni.

101. ábra. *Szimbolikus piramis Désert de Retz kertjében*

A Désert de Retz szentimentális és jelképeket is hordozó tájképi kert. *De Monville* szabadkőműves volta, a különleges építmények, egy szűkebb kör: a beavatottak részére létesített kertről tanúskodnak. A kert lényegének koncepcionális megértéséhez szükség van e titkos társaság történetének, filozófiájának, céljainak, jelképeinek ismeretére (101–102. ábra).

Újabb kutatások azt vizsgálják, hogy a park alaprajzának kitűzése, az építmények térben való elhelyezése a **számok és geometriai összefüggések szimbolizmusán** alapszik. A park a természet és az univerzális rendjének és az ezen nyugvó esztétikai szabályok (pl. az aranymetszés) hordozója.

De Monville a kert elrendezésénél a **pitagoraszi elméletet** vette alapul, ami szerint minden a számok szerint rendezett. Felhasználta a **számszimbolikát** és az ebből eredő **mértani formákat,** amelyekkel a kert topográfiájában, az építmények elhelyezésénél találkozhatunk. Azt vallotta, hogy ezek kombinációja adja a természetben megfigyelhető élettelen és élő elemek, valamint a különböző korszakok művészetében ránk maradt, harmóniát sugárzó alkotások elfogadott esztétikai rendjét.

102. ábra. *Barlangbejárat és templom Désert de Retz kertjében*

7.3. Tájképi kertek Magyarországon

A **tájképi kert Magyarországon** csak némi késéssel jelent meg. A **festői kert** irányzatának nem voltak hazai követői, maga a stílus nem is igen jutott el honi földre. A **szentimentális kertkorszak** azonban már hazai alkotásokat is létrehozott. Először meglévő barokk kertek egy-egy részének átalakításával kísérleteztek.

Az első kert, amelyik hamísítatlan szentimentális tájképi jegyeket mutat, **Tatán, a TÓVÁROSI ANGOLPARK.** Az Esterházy uradalomban működött **Mikoviny Sámuel**, aki birtokrendezéssel és meliorációs munkákkal foglalkozott. Tevékenysége nyomán a vízjárta mocsaras területeket lecsapolták és rendezett vízfelületeket hoztak létre, többek között az Öreg tavat és a Cseke-tavat. A mintegy 6 ha nagyságú Cseke-tó körül pedig kiterjedt tájképi szentimentális kert létesült a tulajdonos Esterházy Ferenc megbízásából. (103. ábra.)

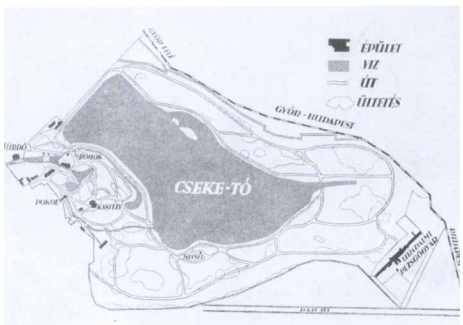

103. ábra. *Tata, szentimentális kert (alaprajz, műrom és tisztás)*

A **tervezők Böhm Ferenc és Charles Moreau,** akik 1783-ban elkészítik a terveket, és még abban az évben megkezdődik az építkezés. A park folyondárszerűen kígyózó útrendszere különböző hangulatú, nagyvonalú tereket fűz fel. A hangulatkeltés érdekében számos **kerti építmény** kapott itt helyet: török fürdő, antik hangulatot sugárzó műrom, Pokolnak nevezett műbarlang és grotta. Megformált **forrás-foglalásokból,** kisebb-nagyobb **tavakból, csator-**

nákból, zúgókból kialakított bonyolult vízrendszer szövi át a park tereit, más-más hangulatot teremtve az egyes kertrészeken.

A kertrészeket **ligetesen telepített facsoportok, szoliterek, cserjefelületek** tagolják. Itt, a tatai park növényanyagában jelent meg Magyarországon először a **jegenyenyár** és a **szomorúfűz.**
A korszak jelentős hazai kertépítész tervezője, alkotója **Petri Bernard,** aki 1793-ban érkezett Magyarországra és számos kert létesítésében vett részt. Tervei szerint és irányításával készült **Vedrőd, Hédervár, Ráró parkja** és Pesten az **Orczy-kert.**
Jeles szentimentális kert övezte **Bonchida kastélyát.** Az itt lévő kertet *Hermann Sámuel* és *László János* alakította át szentimentális kertté, amelyben halászkunyhót, remetelakot, gloriettet (dombra épült ház), Pán templomát építettek a természetes társulásokhoz hasonló növény-együttesek kontrasztjaként, hangulatkeltési céllal.

7.4. A romantikus kert

A romantika megjelenésének az építészetben és a kertművészetben a célja, hogy a klasszicizmus görög-római múlt csodálata helyett a **nemzeti múlt** történeti formáinak, új, szabad kompozíciókban való felidézésével az építészetben **új, nemzeti stílust alakítson ki.** Ez a stílustörekvés már a **18. század végén megjelenik**, a klasszicizmus hanyatlásakor bontakozik ki igazán és a **19. század végéig tart.**
A **kertművészetben** a romantika előhírnöke **Hirschfeld,** aki ötkötetes munkájában a „Geschichte der Gartenkunst”-ban a kerttörténeti korszakok elemzése után a kertművészet kortárs feladatairól és tervezési elveiről is ír. Ebben megfogalmazza, hogy a nagyobb városokban szükség van a **köz-, a polgárok számára népkertek** (Volksgarten) létrehozására, amik hozzájárulhatnak a nemzetté fejlődés és a polgárosodás folyamatának felgyorsításához. Ezek a nyilvános kertek lehetővé teszik a város lakosainak felüdülését, de a kötetlen találkozásokat is és ünnepségek, népgyűlések helyszíneként is szolgálhatnak. A **népkertek** eszerint egyfajta városi szalon, rendezvényterület szerepét tölthetik be. **Nagy tömegek** befogadására kell alkalmassá tenni őket és ennek megfelelően **nagy területigényűek.** A népkerteket a környező tájra jellemző módon, **honos növények** együtteseivel kell kialakítani, ahol **tágas tisztások** és **vízfelületek** fogadják az érkezőket. A kertet **sétautakkal** kell feltárni és **pihenőhelyekkel** és a **testedzést** szolgáló létesítményekkel kell berendezni. A sétányok mentén pedig a **nemzeti múlt nagy alakjainak szobrai** álljanak, hogy a látogatókat a történelmi múltra emlékeztessék.
A század végére a **biológia területén** is új eredmények születnek. *Haeckel* kifejti nézeteit, hogy az élő szervezetek csak a környezetükkel való kölcsönha-

tásukban vizsgálhatók és csak ebben az összefüggés-rendben érthető meg a fejlődéstörténet. Ezzel megalapozza az **ökológia** tudományát, amit a biológia speciális ágának tekint. A **kertművészet** vonatkozásában ez azzal a következménnyel jár, hogy a kertek növény-együtteseit ezután **nem csupán formai-esztétikai szempontok** szerint alakítják ki, hanem **elsősorban a táji-ökológiai adottságok** és **növénytársulástani összefüggések** figyelembe vételével. Mindez összhangban van azzal a törekvéssel, hogy **helyi és nemzeti karaktert** adjanak a kerteknek, parkoknak, a honi táj elemeinek, jellegzetességeinek és növény-együtteseinek alkalmazásával. A klasszicista festői kertek naiv természetutánzása és a szentimentális kertek drámai, affektált képei helyett most először, természettudományos alapossággal válogatott, a hely ökológiai adottságainak és a tájra jellemző növénytársulások jelennek meg.
A 19. sz. elejének jellemző kertművészeti irányzata tehát az alkotáshoz a forrást nem az ideális, hanem a **valós, élő természetben,** a tájban keresi és véli megtalálni. A park a táj mikrokozmosza, sűrített módon a szép természet megmutatása. A romantikus kert ennek megfelelően **tájképi típusú,** bár az **épület közvetlen környezetét,** amit a lakás folytatásának tekintenek, az épülettel szoros kapcsolatban álló önálló virágdíszes, az épülethez igazodó, **architektonikus jellegű** kertrészként alakítják ki. A park **távolabbi,** tágasabb területrészein megőrzik és kihasználják a **meglévő terepadottságokat,** és **nagyvonalú térstruktúrát** hoznak létre **növények tömeges ültetésével** (104. ábra).

104. ábra. *Romantikus tájképi park Muskauban (Terv: H. Pückler; 1816)*

A stílus előfutárai az angol **Humphry Repton** (1752–1818) és a német **Hermann Pückler** herceg (1785–1871) földbirtokos és tájépítész.
Repton szembefordul a korszak festői kert felfogásával és kimutatja, hogy a kert nem tájfestmény, hanem **emberek tartózkodására szolgáló tér,** amit más és más nézőpontból szemlélünk, ahogy végighaladunk rajta, amit saját műfaji törvényei szerint kell kialakítani. A terepet a **saját** tulajdonságainak megfelelően kell formálni, elvetette az önkényes, durva beavatkozásokat. A park és az épület között kényelmesen használható **virágos kerti terasz (pleasure grund)** létesítését javasolta, a korábban szokásosan az épületekig húzódó gyepfelüle-

tek helyett (105. ábra). *Repton* követője *Ludwig Sckell* (1750–1823), aki alkotásaihoz a mintaképet a természetben kereste, de feladatának tekintette, hogy a kertben a természet „ünnepi köntösben” jelenjen meg.
Repton elveit **Pückler** fejlesztette tovább. Angliai tanulmányútjai nyomán kezdetben a festői kert híve és elterjesztője Németországban. 1816-ban létesített **parkja Muskau-ban** részben még ilyen hatásokat mutat, de *Repton* romantikus kertalakítási elveit is tükrözi. Később azonban a romantikus kertstílus kimunkálásában vesz részt, és 1846 és 1871 között épített 70 hektár nagyságú **Branitz-i parkja** már egyértelműen ilyen stílusjegyekkel létesül. *Pückler* **megkülönböztette a kertet a parktól.** „Ha a park az idealizált természet, akkor a kert a lakás folytatása” írja. Szerinte a **kertet** az épülettel összhangban, geometrikus formákkal kell kialakítani, ahogy a reneszánsz mesterek tették. A **park** pedig a táj és az éghajlat jellegét viselje magán, s csak a tájra jellemző növénytársulások alapján, azok felhasználásával alakítható ki. Az exotáknak csak a kertben az épület melletti mértani jellegű dekoratív területén lehet szerepük (105. ábra).

105. ábra. *Pleasure ground, Mellerstain House parkjának részlete a skóciai Berwickshire-ben*

Pückler elvei szerint dolgozott **Peter Josef Lenné** (1789–1866) is, aki porosz királyi kertigazgatóként számos parkot tervezett **növény-társulástani és tájökológiai szempontok** alapján és azok érvényesítésével. Hozzá kötődik többek közt a potsdami **Sanssousi park tájképi kertté** alakítása, a **berlini Tiergarten** és **Pflaueninsel** terveinek elkészítése. (106. ábra.)

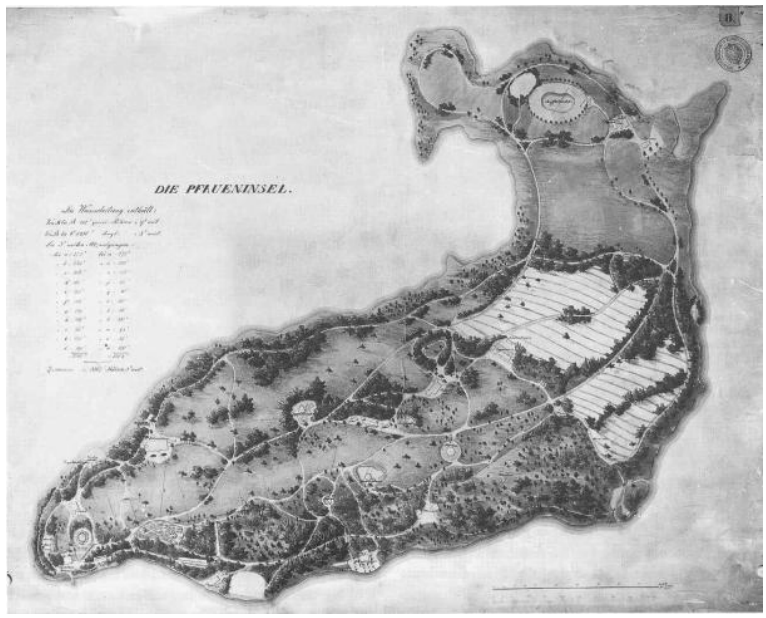

106. ábra. *A Pfaueninsel Berlinben, romantikus stílusú népkert (Terv: Lenné; 1834)*

A romantikus kertben, parkban csak **honos fák** alkalmazását javasolják, természetszerű, laza, kevert, nagyvonalú együtteseket képezve. Egy-egy uralkodó fafaj egyedeiből azonban kisebb zárt és homogén csoportokat is kialakítanak. A **cserjéket** és **évelőket** tiszta, homogén foltokba telepítik. Az azonos faj egyedeit egy nagyobb tömegben ültetik ki, mert így hatásosabbnak tartják a képi megjelenést, mint a kevert ültetésnél. A stíluskorszak egybeesik az első nagy **városi közkertek, közparkok** létrejöttével, így ezek jórészt tájképi-romantikus kialakításúak. A korszak jeles kertépítész tervezői is alkottak közparkokat, így *Sckell, Ludwig* (**Englischer Garten,** München), *Lenné, Peter Josef* (potsdami és berlini parkok, **Laxenburg,** Bécs), *Nebbien, Heinrich* (**Városliget,** Pest) *Olmstedt* (**Central Park,** New York).

Az **első népkert, azaz közpark,** amely nem egy meglévő főúri park megnyitásával és a nyilvános használatra történő átadásával, hanem új területen, erre a célra a Hirschfeld-féle elvek szerint tervezett módon jött létre a müncheni **ENGLISCHER GARTEN.** A parkot a bajor király megbízásából az uralkodó birtokának területén létesítették, amikor a királyi székhely Münchenbe települt. A **tervező Sckell** a Versailles-nál három és félszer nagyobb, 370 hektár nagyságú területen **erdőfoltokkal, ligetes facsoportokkal, szabadon formált vízfelületekkel** egy nagyvonalú, tömegek befogadására alkalmas parkot hozott létre, amelyet **bonyolult sétányrendszer** tár fel. A park térszerkezetét képező

széles, **tágas rétek** és intim hangulatú **tisztások** váltakoznak egymással és a **vízfelületekkel** együtt **bonyolult** és **egymást átható, egymással kapcsolódó terek** egész sorát adják. A parkot **kerti építmények** rendezik be, antik templom, kínai pagoda, majorság és zenepavilon épült a kertben (107–109. ábra).

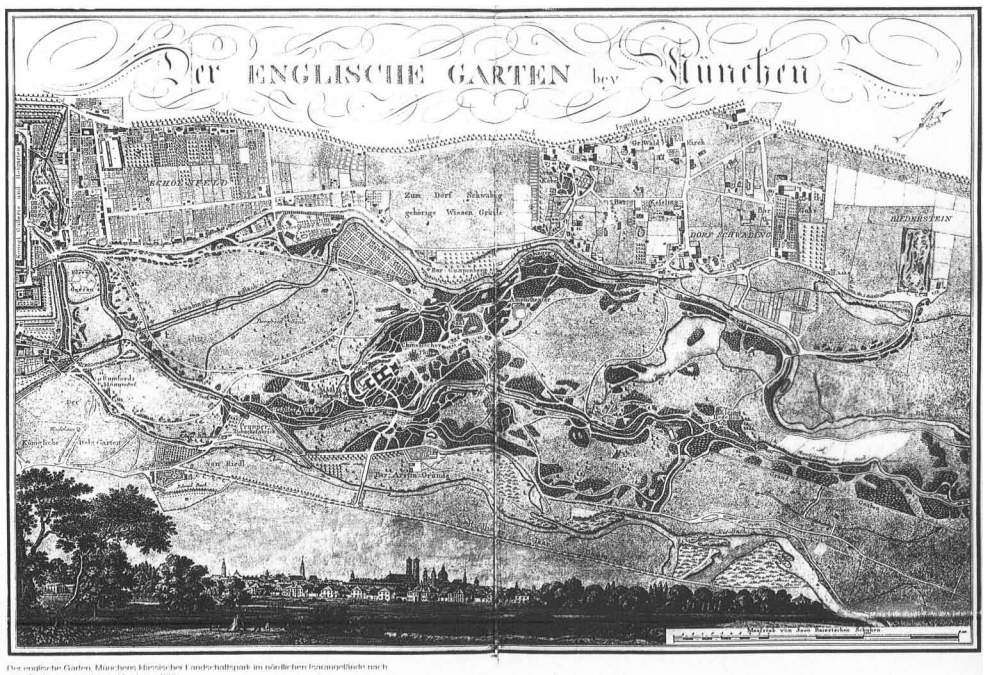

107. ábra. *Az Englischer Garten alaprajza, München (Terv: L. Sckell; 1789)*

108. ábra. *Englischer Garten, München (napozó rét, háttérben a Gloriettel)*

109. ábra. *Englischer Garten, München (a park vízrendszerének részlete, patak, zúgóval)*

7.5. Magyar romantikus kertek

A **18. század végén Magyarországon** is az egykori főúri barokk és rokokó kerteket lépésről lépésre kezdik angol minták nyomán, tájképi romantikus stílusban **átépíteni**. **GÖDÖLLŐN** *II. Grassalkovich Antal* feleségének megbízására az **1810-es** években láttak hozzá a munkához. A **klasszikus angolkert** megőrizte a **korábbi barokk kert** néhány elemét, a királydombot a pavilonnal, a lövőházat, valamint a majorudvart elválasztó gesztenye allét. A **fasor** majd 400 méteres egyenes vonala azonban túl merev szerkezeti elem lett volna egy tájképi kertben, ezért a **lágyan ívelt sétaút** és a fasor között telepített **dús növényzettel** oldották az allé architektonikus jellegét. Az egykori vue, **a középtengely továbbra is nyitott maradt,** széles átlátással, a szegélyen többségében örökzöldekkel, melyek változatossá, gazdaggá tették a kert fő nézetét. Az **úthálózat lágyan ívelt** vonalban tárta fel a tágas kertet. A kastély főhomlokzata előtt két oldalt **örökzöldekkel gazdagon beültetett kerteket** alakítottak ki. Az **Alsó kertben** két **kis tavat** létesítettek a Rákos-patak felduzzasztásával. A nagyobbik tóban kicsiny **szigetet** hagytak meg, ahol a hercegné **kerti pavilonja** állt.

A gödöllői birtokot **1867-től** kezdve több periódusban a királyi család nyaralókastélyaként építették át. A **főhomlokzat előtti előkertet** két karakteresen különböző, intim hangulatú kert formájában építették át. Az északnyugati szárny alatt a király kertje, a délkeleti szárny alatt a királyné kertje kapott helyet. Mindkettőben **dús lombozatú növényzet** takarta az épületet, hogy kíváncsi tekintetek ne zavarhassák az uralkodói párt. A fák közt igen **sok** volt az **örökzöld.** A két kert úthálózatának szerkesztése hasonló, de a növényalkalmazás révén mégis két különböző karakterű kert jött létre. A **királyi előkert** – *Ferenc Józsefhez* méltóan – „szikár”, egyszerű, összefüggő, nagyobb facsoportokkal tagolt kert. A **királynői kert** azonban gazdagon díszített, az épület előtt kör alakú virágoskert, az utak mentén növénygruppok, örökzöldek. A dús vegetáció romantikus karaktert adott a kastélynak is. Az **Alsó kertet** díszítő hattyús tavak helyén nagy tisztásokat alakítottak ki. A Rákos-patakon több helyen ívelt át kis **kerti híd,** mely a kerítéshez hasonlóan fehérre festett fából készült.
A **Felső kert** ligetes térszerkezete, lágyan ívelt útvonalvezetése **jellegzetes romantikus tájképi kert** képét adja, ahol az angolkerti korszakból megmaradt idős, lombos fák és újonnan telepített fenyők adtak jó keretet a tágas kerti tereknek (110. ábra). A fák között sok különleges, **távoli** földről érkezett egyed is díszlett, például tulipánfa, vörös tölgy, mamutfenyő, páfrányfenyő. A dús lombú fákkal, árnyékos utakkal, tisztásokkal kialakított parkban a barokk kertből megmaradt királydombi pavilon, a gesztenyesor, a lövőház és az 1885-ben épült kerti pavilon adta a fő látványt.

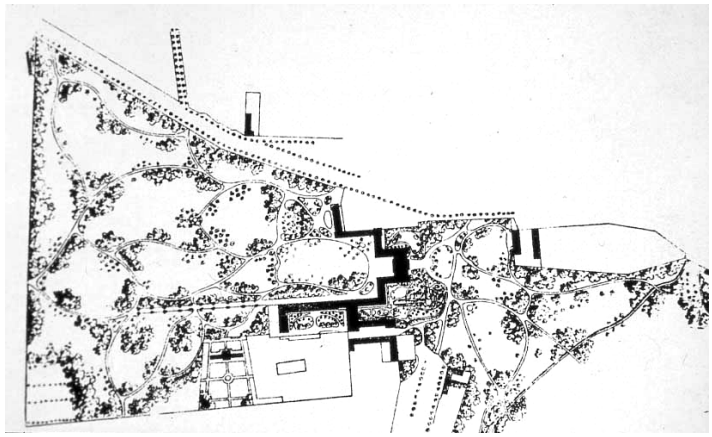

110. ábra. *Gödöllő (a Felső és az Alsó kert átalakítási terve, 1870 körül)*

Jellegzetes és érett romantikus kert volt a pesti **VÁROSLIGET az 1800-as évek közepén.** A pesti Városliget – akkori német nevén Stadtwäldchen – területe eredetileg fátlan legelő, kietlen, részben mélyfekvésű, mocsaras terület volt.
Az eredetileg erdősült vidéket *IV. Béla* a Domonkos-rendi apácáknak adományozta, majd *I. (Hunyadi) Mátyás* még vadaskertnek használta, de a török idők alatt a pesti határ elnéptelenedett, eltűntek az aprófalvak és a lakóik által művelt erdők, szőlők és gyümölcsöskertek.
A területet, amit ekkor még Ochsenflurnak, azaz Ökördűlőnek neveztek később *I. Lipót* adta a városnak, hogy a tervek szerint fűzfa-, majd akác- és szederfaligetet létesítsenek ezen a helyen. 1799-ben *Batthyány József* hercegprímás 24 évre bérbe vette, halála után *Batthyány Tivadar* örökölte, de Pest város tanácsa saját kezelésébe vonta. 1813-ban a Szépítő Bizottmány *József nádor* kezdeményezésére a Pest határában fekvő Ochsenflur rendezésére tervpályázatot írt ki közhasználatú népkert létesítésére, amelyet **Heinrich Nebbien** (1779–1841) nyert meg (111. ábra). **Világszerte** ez volt az **első olyan közpark,** amelyet **városi tulajdonban lévő területen** és a **város költségvetéséből közjóléti céllal** hoztak létre. Területének nagysága a létesítéskor 116 hektár volt.
Nebbien terve **nagyvonalú térstruktúrát** ábrázol, amelyet a pesti síkon, a homokot hordó **szél** elleni védelemül is, **széles keretültetéssel** és **zárt erdőfoltok, facsoportok** telepítésével hoz létre. A park **három nagy téregységből áll,** amelynek közepén csaknem 15 hektár nagyságú **mesterséges tavat** alakított ki, amely a mély fekvésű terület felszíni vizeinek a levezetésére is szolgált. A tavat a Rákos-patak itt kígyózó vonalban átvezetett medre táplálta. A víz egy előülepítő medencén keresztül jutott a tóba.

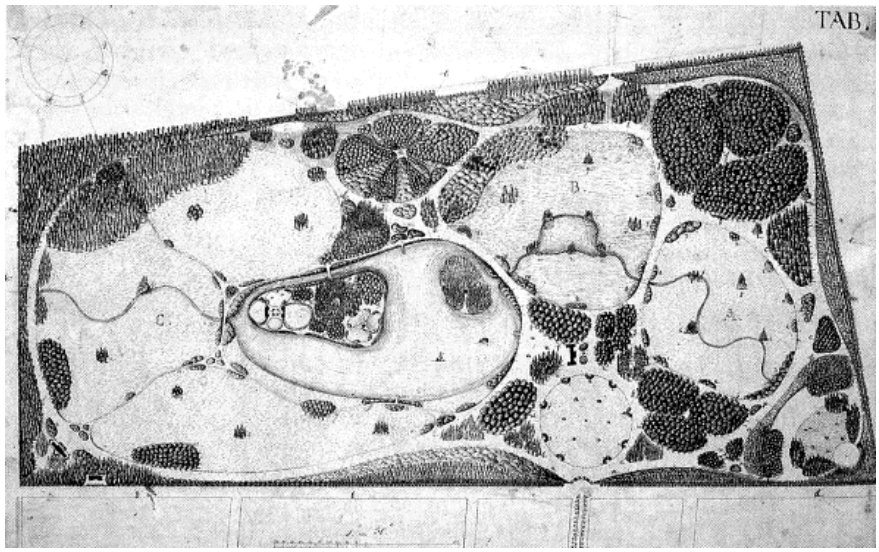

111. ábra. *A pesti Volksgarten terve*
(Nebbien díjnyertes munkája, alaprajz; 1813)

A liget fogadóterét egy szabályos kör formájú, platánokkal és nyárakkal körülültetett **sétatér** képezte, az ún. **rondó. Klasszicizáló, íves portikusz** (oszlopokkal tartott, rendszerint timpanonnal, háromszög alakú homlokfelülettel záródó építmény a főbejárat előtt) képezte a főbejáratot, ahová a városból a **kettős fasor** vezetett ki. A liget területét íves vonalvezetésű **sétányok** hálózták be. A tavon két **sziget** létesült, az egyiken rusztikus majorsági épülettel. A park facsoportokkal és erdőfoltokkal tagolt terültén ligettel övezett táncterem, amfiteátrumszerű, sportrendezvényekre alkalmas küzdőtér, szobrok, szökőkutak épületek.

A pesti városligetet a kor európai kertművészeti irányzatának, a **romantikus tájképi formáknak** megfelelően, a **természeti-táji adottságokat figyelembe véve,** természetközeli társulásokat alkalmazva alakították ki. Térszerkezete, növény-együttesei, a tó és a sétányok az 1830-as évekre készültek el (112. ábra).

112. ábra. *Életkép a Városligetben*
(Alt Rudolf rajza; 1845)

8. A századforduló kertépítészete

A **19–20. század fordulóján** az **építészetet** két egymástól lényegesen eltérő törekvésű stílusirányzat jellemzi: az **eklekticizmus** és a **szecesszió** (jugendstiel).
A 19. század utolsó évtizedeiben az építészetben az **eklekticizmus** hódított. Az eklektika megnevezése a görög, „válogatás” jelentésű szóból származik és lényegében **szabad stíluskeveredést** jelent. Az eklektikus építészet főleg a reneszánsz stíluselemeket újította fel, de azt gyakran barokk vagy más elemekkel is keverte. Az építész ezzel mintegy „válogatott” a régi stílusok formakészletéből, de nem vette át az azokhoz kapcsolódó szerkezeti, strukturális megoldásokat, hanem a kor építéstechnológiáját, szerkezeteit, anyagait használta. Így az építészeti forma sokszor talmi díszítő-modorrá változott. Az eredeti reneszánsz és barokk palotákon a kőből faragott díszítőelemek egyben tartóelemek voltak, vagy az épület szerkezetileg fontos pontjait hangsúlyozták, tehát szervesen illeszkedtek az épülethez. Ezzel szemben a neoreneszánsz és neobarokk épületeknél, bérházaknál a gipszből és habarcsból készült díszek csupán rátétek, nincs szerves kapcsolatuk a szerkezettel.
A **szecesszió** a régi stílusok utánzása ellen lépett fel a századforduló idején. Elvetette a korábbi historizmust, az antik eredetű díszítést (oszlopok, tümpanonok, antik párkány stb.) és az eklektika modorát és főleg **növényi elemekből sajátos ornamentikát alakított ki.** Ez az eredeti és újszerű, nem a múltból átvett elemekkel formáló díszítőkedv nyomja rá a bélyegét az épületekre, de nemcsak **formailag,** hanem a **szerkezetekkel** összefüggésben is. A párkány pl. többé nem vízszintes, mint a régebbi épületeken, hanem hullámzó vonalú. A nyílászárók is dinamikus formájú kereteket kapnak. De a terek megformálásánál is egy dekoratív **dinamizmus** érvényesül, s ehhez felhasználja a kor új anyagait és építéstechnológiáját. A szecesszió egyik jellemző vonása, hogy **kedveli a mozgalmas, a hullámzó, kanyargós vonalakat,** s **kerüli a merev párhuzamosságot.** A szecesszió egyben **komplexitásra,** teljességre törekedett. Nemcsak a terek, a homlokzatok megformálása, de a belsőépítészeti kialakítás, a bútorzat, a berendezési tárgyak, mind azonos szellemben, egymás hatását felerősítve vagy ellenpontozva készültek, egyfajta összművészeti alkotásként.
A szecessziós stílus a **90-es évektől az első világháborúig uralkodott,** jelentős értéke, hogy szakított az addigi, hagyományos neoreneszánsz és neobarokk formákkal, fellépett az eklektikus stílusegyveleg ellen és az épület és berendezés egybehangolt, azonos stílusban való megtervezésére törekedett. Ezzel utat nyitott az építészetben a modern felé. A szecesszió kimagasló képviselői (mint pl. *Velde*, *Olbrich*, nálunk *Lechner Ödön* stb.) ezért a modern előhírnökeinek is tekinthetők.

A **kertépítészetben** is megjelentek az építészeti **eklektikához hasonló, historizáló törekvések,** a kerttörténeti múlt forma-elemeiből építkező kertek. Elsősorban a barokk és annak kései, erősen díszített változata, a rokokó kínált alkalmasnak látszó formákat, mintákat, így még a kisebb területű kertekben is sokszor neobarokk szerkesztési móddal és mintázatokkal alakítanak ki partert, virágágyat, útrendszert és térfalakat is (113–114. ábra).

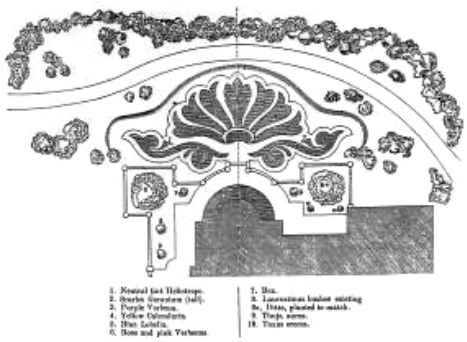

113. ábra. *Neobarokk hímzéses parter a villa épülete előtt*

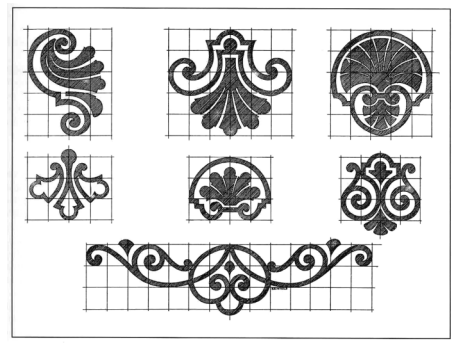

114. ábra. *Rokokó ihletésű kiültetés-minták*

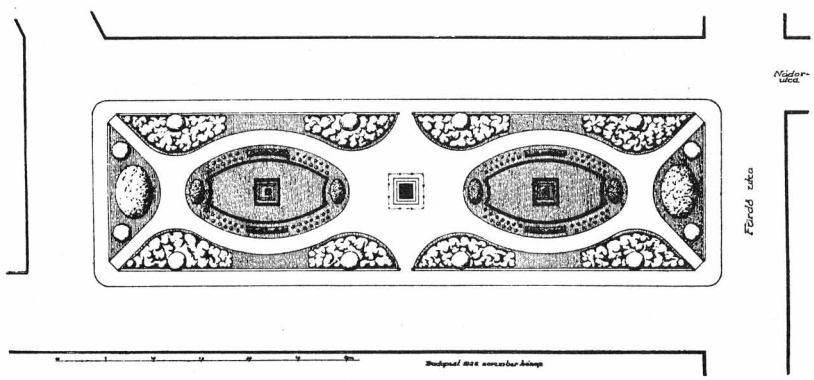

115. ábra. *A József tér historizáló, empire modorú kertépítészeti terve (Räde Károly rajza)*

A **századforduló kertépítészetére** azonban rányomja a bélyegét a **növénygyűjtés** széles körökben elterjedt divatja. A megbízók, kerttulajdonosok, de a kertészek is minél nagyobb számban igyekeznek érdekes, attraktív növényeket a kert területén összegyűjteni és ezzel egyfajta változatosságot, érdekességet adni a kerti látványnak. Ehhez kiváló dendrológiai tudás és főleg a növényritkaságok és az újdonságok ismerete szükséges. A kerteket jórészt **dendrológusok tervezik** és elsősorban a **növényi változatosság,** a különleges és dekoratív

fák és cserjék ültetése a meghatározó szerepű. A **téralakítás, a térkompozíció** sokszor teljesen **háttérbe szorul,** kiüresedik. A 20. század fordulóján létrejött kertalakítási módot, az ún. **gyűjteményes kerteket,** amelyet *Rapaics* „virágos tájkertnek” nevezett, sokan nem is tekintik a kertépítészeti alkotások ill. stíluskorszakok körébe tartozónak.

A **századvég** nagyszabású **városfejlesztésének** és az ezzel járó átalakításoknak a **VÁROSLIGET,** a Nebbien-féle romantikus kert is **áldozatul esett.** A 19. sz. végén a Sugárút (a mai Andrássy út) kijelölése és megépítése új helyzetet teremtett. A park eredeti főbejárata a Rondóból áthelyeződött a Sugárút torkolatába, a mai Hősök tere környezetébe. A parkból leválasztották a Nyugati pályaudvartól kivezető sínek, az állatkert és az Angol Park (mai nevén Vidám Park) területét. A park területe így 102 ha-ra csökkent.
A megmaradt felületeket átépítették a kor kertépítészeti **eklektizáló** stílusának megfelelően, **Räde Károly** (1864–1946) fővárosi főkertész tervei szerint. A Nebbien-féle térstruktúrát teljesen átalakították promenádok és sétányok bonyolult rendszerévé, amelynél a **térkompozíciós szempontok háttérbe szorultak** (116. ábra).

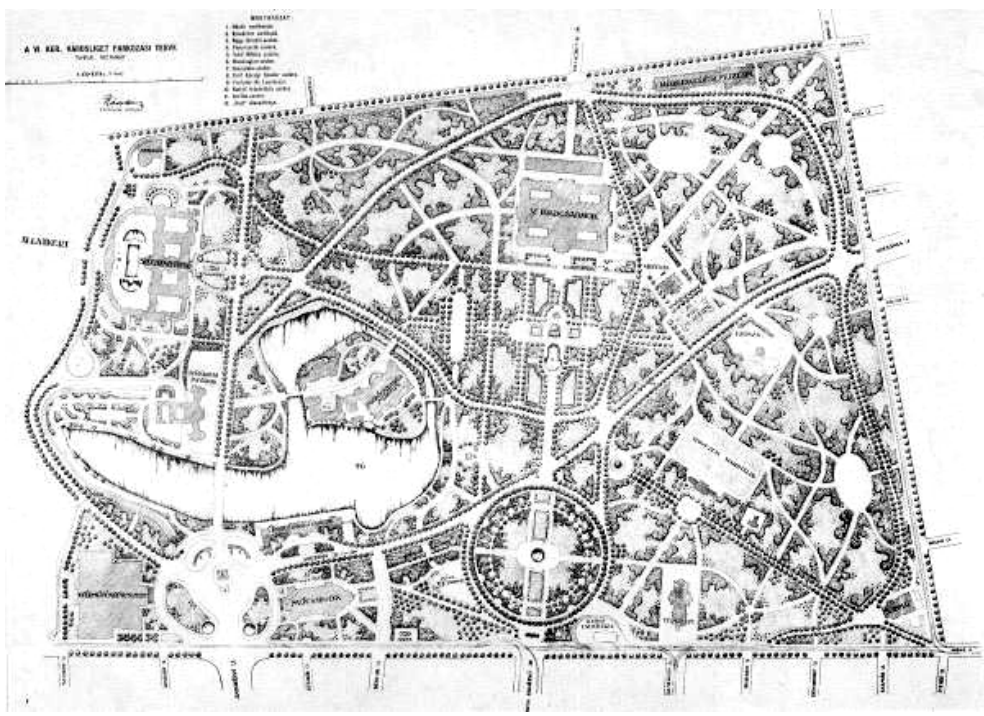

116. ábra. *A budapesti Városliget rendezési terve (Räde Károly; 1892)*

Az egykori romantikus kertet, amely a pesti polgárok kiránduló területeként működött a városi tömegek befogadására alkalmas **szórakozó- és találkozóhellyé alakították.** A parkot íves vonalvezetésű **sétányok** egész rendszere hálózza be. A sétányokat szabályos ritmusban telepített **fasorokkal** és **cserjefoltokkal** szegélyezték. A **tó** felületének egy részét feltöltötték a megépítendő Széchenyi-fürdő részére, a megmaradt szigeten felépült a **Vajdahunyadvár** historizáló épületegyüttese. Kialakították a **Stefánia kocsikorzót** (117–118. ábra). A liget területén **kiállítási épületeket** és **pavilonokat** emeltek, felépült a **Közlekedési Múzeum,** az **Iparcsarnok.** Az eredeti parkszerkezetből csak a **Rondó** maradt meg, de az is egy feldíszített, neobarokkos formában. Az Iparcsarnok előtt az egykori tágas gyepes térség helyén **barokkos parter** létesült, vízmedencékkel és szökőkutakkal.

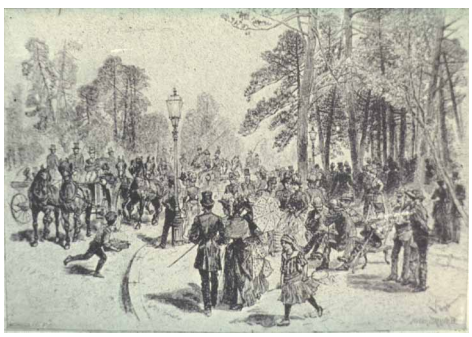

117. ábra. *A Stefánia kocsikorzó a Városligetben*

118. ábra. *A városligeti tó a századfordulón*

Az eredeti **tájképi park térrendszere eltűnt,** de helyette **új, értékesebb nem jött létre.** Az átalakításnál a térstruktúra megformálása, nagyvonalú térkapcsolatok kialakítása teljesen háttérbe szorult. A Városliget a századfordulón a kor ízlésének megfelelően eklektikus, részben neobarokk kialakítást kapott, amelynek nyomai ma is érzékelhetőek.

A lassan letűntő romantika után a tétova eklektika, a historizáló formakeresés mellett az építészetbe szinte berobbanó **szecesszió** a **kertművészetre is hatással van.** Míg a homlokzatokon és az enteriőrben megjelenő gazdag növényi ornamentika érzéki köntösbe öltözteti az épületet, a **kertben** mindez **a formai burjánzás üres alaprajzi modorrá silányul.** A kertet, a növény-együtteseket nem lehet hozzátett növényi ornamentikával feldíszíteni. Így **a szecesszió formai dinamizmusát** a kertben **az utak kanyargós, lendülettel vezetett,** sokszor **öncélú vonalvezetése** (122. ábra) és a dekoratív egynyári és évelő kiültetések alaprajzi mozgalmassága, bonyolult rajzolatai (121. ábra) jelenítették meg. A **„perec utak”**, a **virággruppok** és a **szőnyegágyak** korszaka ez,

ahogy ezt számos közpark és városi dísztér kialakítása is mutatja (119–120. ábra). A kerttervezés a szecessziós hatásokat mutató kerteknél is önálló utat jár, a kortárs szecessziós építészettel nincs igazán szerves kapcsolata, s ezért elsősorban **dendrológiai értékek mentén** keres megoldásokat építészeti szándékok és gondolatok híján. Ezért **a szecesszió sem eredményez vonzó alkotásokat,** a kert sokszor az ízléstelenség határát súroló, kisszerű formai játékká válik csupán.

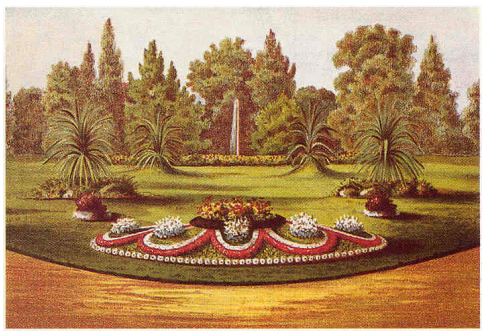

119. ábra. *Virággruppok a közép kiemelésével*

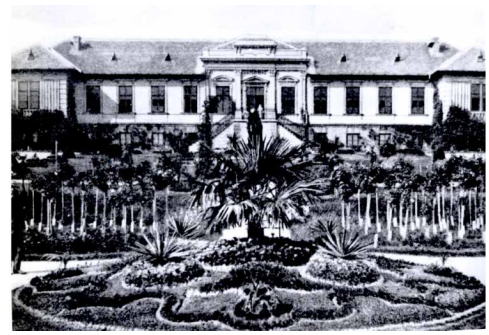

120. ábra. *A Kertészeti Tanintézet főépülete, előterében szőnyegággyal*

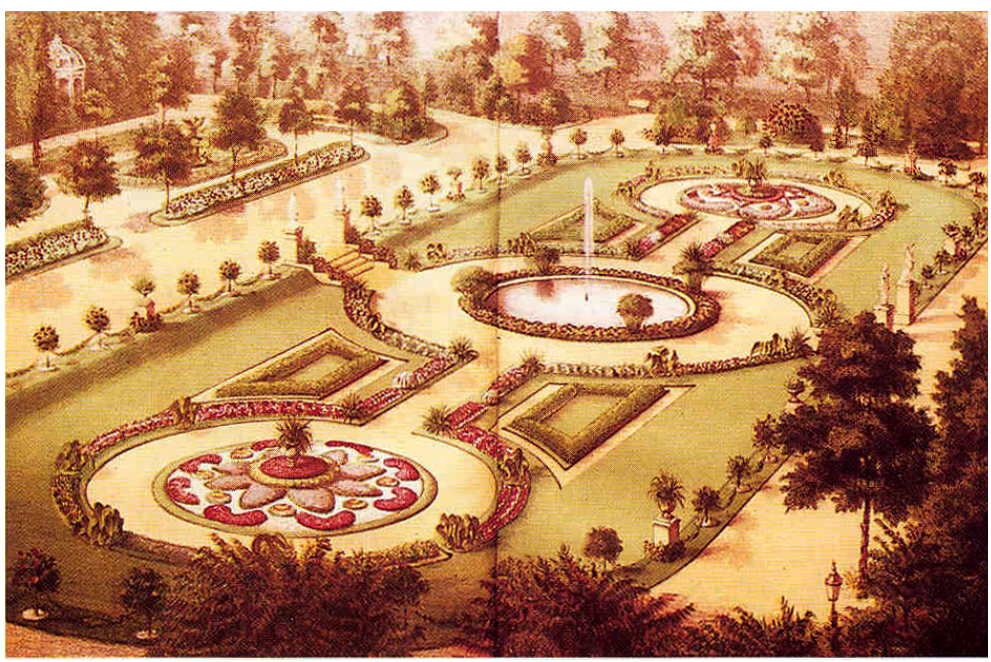

121. ábra. *Szőnyegágy*

A **gyűjteményes kert** és a **szecessziós kert,** hasonlóan az építészetben az eklektikához és a szecesszióhoz **közel egy időben,** egymás mellett fejlődik, de míg **a szecesszió** az építészetben elvezet a modernhez, a **kertművészetben zsákutcának** bizonyul. *Ormos Imre* szerint a kertművészetben nincs is valódi szecesszió. Ezért a változáshoz a kertépítészetben minden szempontból teljes megújulásra van szükség, amit majd a **mértani kert** megjelenése hoz magával.

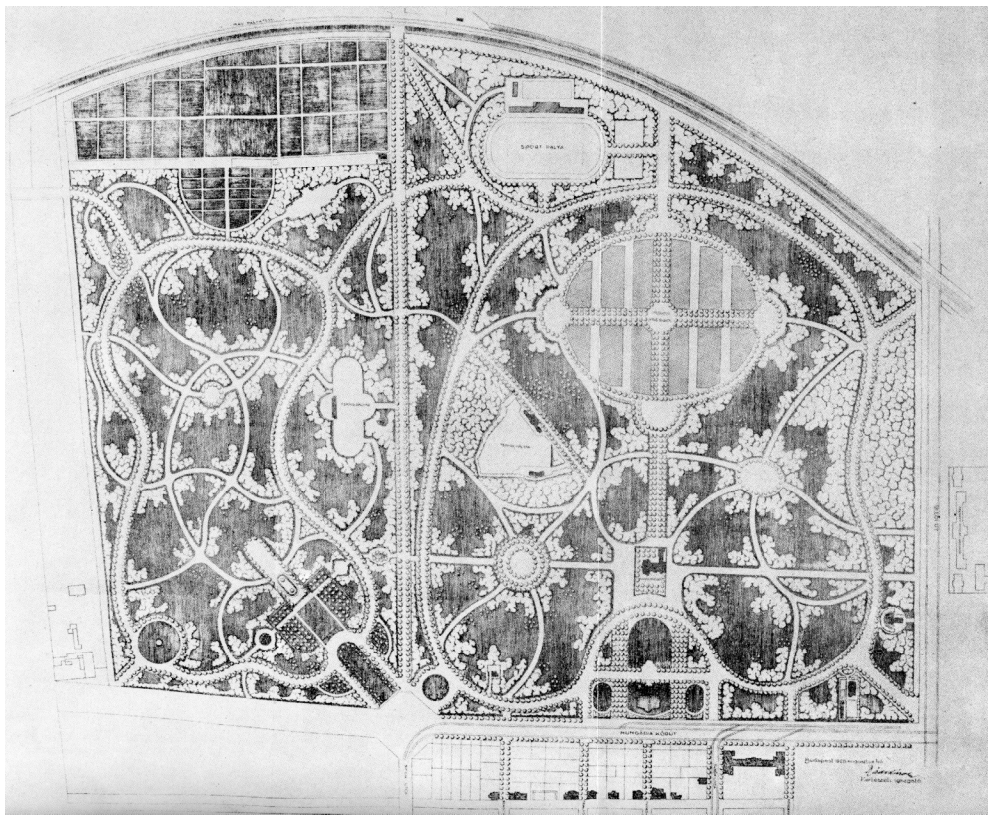

122. ábra. *A budapesti Népliget rendezési terve*
(Terv: Ilsemann Keresztély)

9. A modern építészet és kertművészet

Európában a **Bauhaus-iskola** fogalmazta meg és hirdette elsőként a modern, **funkcionalista építészet** elveit. A Bauhaus építészeti és iparművészeti iskola, melynek első igazgatója *Gropius* volt, tanárai pedig – többek között – *Kandinszkij*, *Klee* és a magyar *Moholy-Nagy László*, *Molnár Farkas*, *Breuer Marcel*. Weimarban alakult 1919-ben, később átköltözött Dessauba, majd Amerikába. A Bauhaus-iskolának világszerte nagy volt a kisugárzása és hatása. Ennek eredményeként újult meg az építészet, szakítva a századforduló historizáló, eklektikus stílusával, megszületett a modern építészet, amely gyorsan teret nyert Európa-szerte, de az egész világon is.
A **funkcionalizmus** az épület **rendeltetéséből** indul ki, ennek megfelelően alakítja ki az alaprajzi és szerkezeti elrendezést. A funkcionalizmushoz rendszerint egy másik építészeti irányzat is kapcsolódott, a **konstruktivizmus.** A konstruktivizmus – mint elv – a **formai kiképzésre** vonatkozik. Azt jelenti, hogy csak olyan formai megoldást szabad alkalmazni, ami a konstrukcióból, a szerkezetből következik. Ezt az elvet világosan példázza a **Bauhaus székháza** is.
Nincs rajta díszítés, hatása mégis esztétikus. Az arányosan kialakított tömbök zártságát az ablakok ritmikus elhelyezése és az üvegfalak tükrözése kellemesen oldja fel, és harmonikus a falak felületének a színhatása is. A **konstruktivista modern építészet** tehát az esztétikai hatást nem az ornamentikával kívánja elérni, hanem a **tömbök arányaival,** a **vonalak ritmusával, összhangjával,** az **anyagok felületi szép**ségeinek a felhasználásával és harmonikus színek alkalmazásával.
A **konstruktivizmus** hívei a célszerűség és anyagszerűség modern esztétikai elveit a belső kiképzésnél is érvényesítették, a berendezés egészét is az épülettel összhangban igyekeztek megtervezni. Hazánkban is sok modern, konstruktivista épület létesült. Ilyen markáns „Bauhaus-os” jegyeket mutatnak az Erzsébet-téri autóbuszpályaudvar (építész: Lauber Dezső), a Kertészeti Akadémia Ménesi-úti „A” épülete, vagy például Molnár Farkas, Fischer József villái, bérházai.

9.1. A mértani kert

Az építészetben bekövetkező változások a kertépítészetre is jelentős kihatással voltak. A változás előhírnökei **1897-ben** a hamburgi kertészeti kiállításon bemutatott kertek voltak, majd az **1907-ben,** Mannheimben rendezett Kertészeti Kiállítás, ahol a korábban elterjedt és megszokott historizáló és díszítgető modorú kertek, a zsákutcába jutott, kissé szirupos, virágos tájkert helyét a feszes geometriájú, az épülettel formailag szerves együttest képező **architektonikus kerttípus** vette át.

A később **mértani kertnek** nevezett stílusirányzat jegyében, az új stílus képviselői a német, *Behrens*, *Läuger* és *Joseph M. Olbrich*, az angol *Muthesius* és *Thomas H. Mawson* azt vallják, **hogy a kert az épülettel szoros kapcsolatban áll,** azzal funkcionális és formai egységet képez. A kert a lakásnak a szabadban való folytatása. A már korábban teret nyerő **építészeti funkcionalizmus kertre történő kivetítése** tiszta, **áttekinthető térstrukturát** és **egyszerű alaprajzi formát** eredményezett.
A kertben az épülethez kapcsolódó, annak formáit, tömegeit tovább folytató, kiegészítő **mértani rendnek** kell uralkodnia. A növények alkalmazásánál, a kert felületeinek és térfalainak kialakításánál nem a korábbi, a gyűjteményes kertekben megszokott tarka-barka változatosság létrehozása a cél, hanem a **tér-, a tömeg- és felületformálás,** mégpedig az **épülettel szoros egységben.** Ehhez szabályos ritmusú, egységes, a térformákat és térkapcsolatokat érvényre juttató kiültetések, telepítések szükségesek.
A mértani kert kompozíciós elvei (a léptékből és a funkcióból fakadóan) igazán a **villakerteknél** és a **családi házak kertjeinél** érvényesíthetők a legjobban.

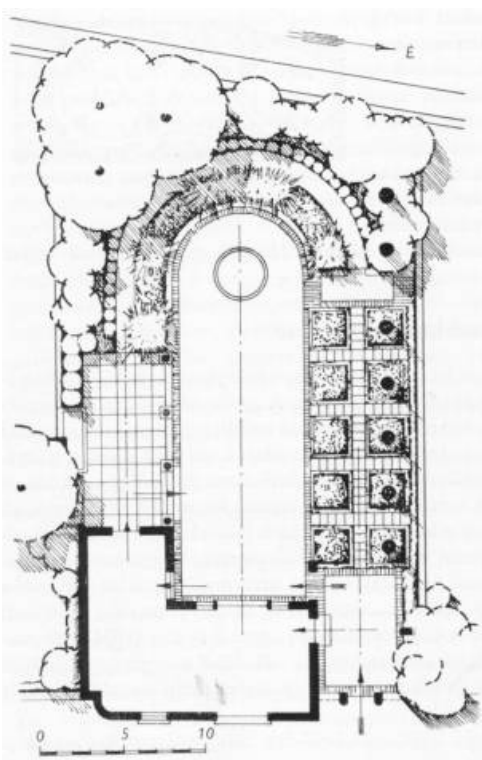

123. ábra. *Lakóház kertje (Terv: Thelisson)*

Ezt a felfogást látjuk érvényesülni például **THELISSON VILLAKERT-TERVÉN** (123. ábra), ahol az épület tömegéhez és belső tereihez, a külső tér szorosan kapcsolódik. A kert mértani szabályossággal formált alapterületi tagolása az épület tömegeinek, irányulásainak szerves kiegészítése. A térforma a kert végén határozott félköríves záródással mintegy visszafordul az épület felé.
Az épület nagy ablakokkal a kertre nyíló nappalijának tengelye egyben **a kert mértani tengelye** is. De valamennyi helyiség a kert tereivel, burkolataival összhangban és szerves folytatást talál a külső térben. Mindezt egy egyszerű, tiszta és áttekinthető **mértani rend** fogja össze, amely az **alaprajzi formák ritmusos ismétlése** és a határozott, **tengelyek mentén történő szerkesztés** miatt markánsan érvényesül. Még sincs csupasz és

unalmas szimmetria, hanem kiegyensúlyozott és változatos arányosság uralja a kertet. Minden részlet érdekes és egyedi, de a mértani szerkesztés miatt egy formailag jól szervezett egésszé áll össze. Ezt erősíti a **növényültetések tiszta alaprajzi rendje,** a **nagyvonalú és egységességre törekvő tömeg- és formaképzés.**

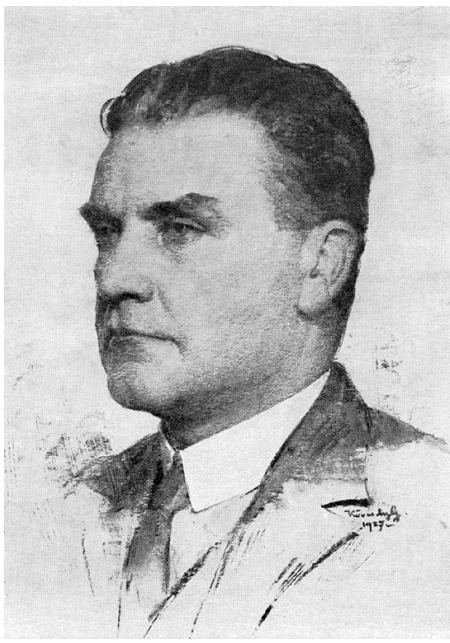

124. ábra. *Rerrich Béla, a kertművészet első tanára*

Az **architektonikus karakterű, mértani kertstílus** kezdeményezője és megteremtője **Magyarországon Rerrich Béla** építész és kertművész (1881–1932) (124. ábra). *Rerrich* 1903-ig a nagybányai festőiskolán tanult, majd a budapesti Királyi József Nádor Egyetemen építész-mérnöki oklevelet szerzett. 1906-ban Párizsban kertművészeti tanulmányokat folytatott. 1908-tól a budapesti Kertészeti Tanintézetben a kertművészet és a kertépítés tanára lett.

Kertépítészeti munkái közül a legjelentősebbek: a **szolnoki városi közpark,** a **bajai Déri-park,** a **pestlőrinci Kossuth tér parkja.** *Rerrich-nek* kiemelkedő, iskolateremtő szerepe volt a kerttervezés-oktatás megszervezésében.

Az **első mértani kertek** Magyarországon is a **VILLAKERTEKNÉL** jelentek meg. *Rerrich* és tanítványai számos ilyen kertépítészeti tervet készítettek (128. ábra). A kerttervezés szempontjairól módszereiről gyors egymásutánban két könyvet is írt „Kertes ház” (1922) és „A kertrendezés mestersége és művészete” (1923) címmel, amelyeket saját tervei is illusztrálnak (125–126. ábra).

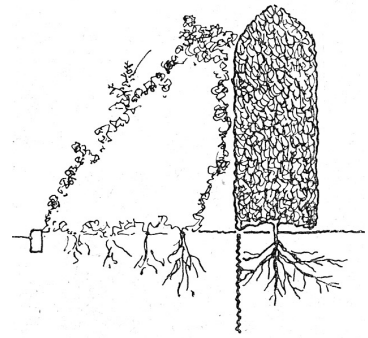

Évelő-ágy sövény előtt.

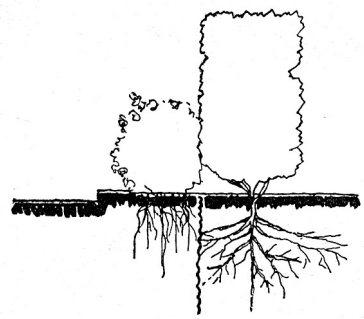

Sövény alkalmazása a kertben.

125. ábra. *Kerti térfal sövényekkel a mértani kertben (Rerrich Béla rajzai)*

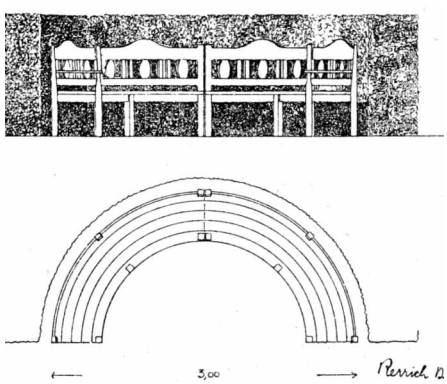

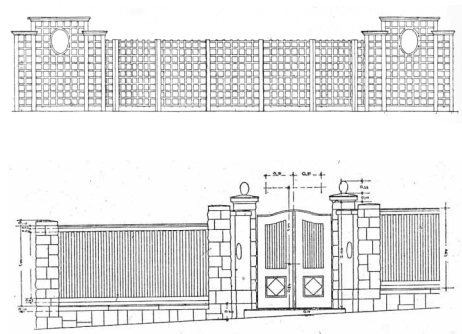

Terméskőalapzatu fakerítés.

126. ábra. *Íves kerti pad (nézet és alaprajz), virágrács és kerítés tervei*

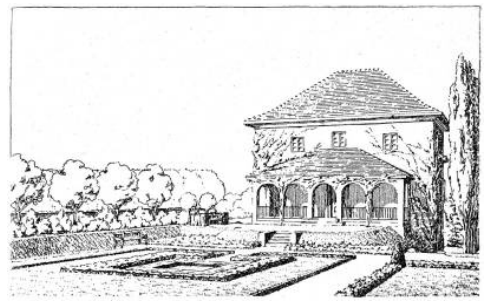

A tornácos villaépület **tengelye** egyben a kert tengelye is (127. ábra). A terep lejtését kihasználva **két terasz** létesült. A felső, az épület előtt a **tornáchoz** kapcsolódó **burkolt pihenővel,** az **alsó pázsitfelülettel,** amelynek közepén négyzetes **vízmedence** található.

A kert végén az épülettel szembefordított **pihenő lugas** és **lombos fák** csoportja zárja a teret, mintegy az épület felé visszafordítva azt. Az **utak** a széleken vezetnek a **sövényekkel** és **virágszegélyekkel** kialakított **térfalak** mentén. A térfalat képező növények szabályos kiültetésben sorokba rendezettek.

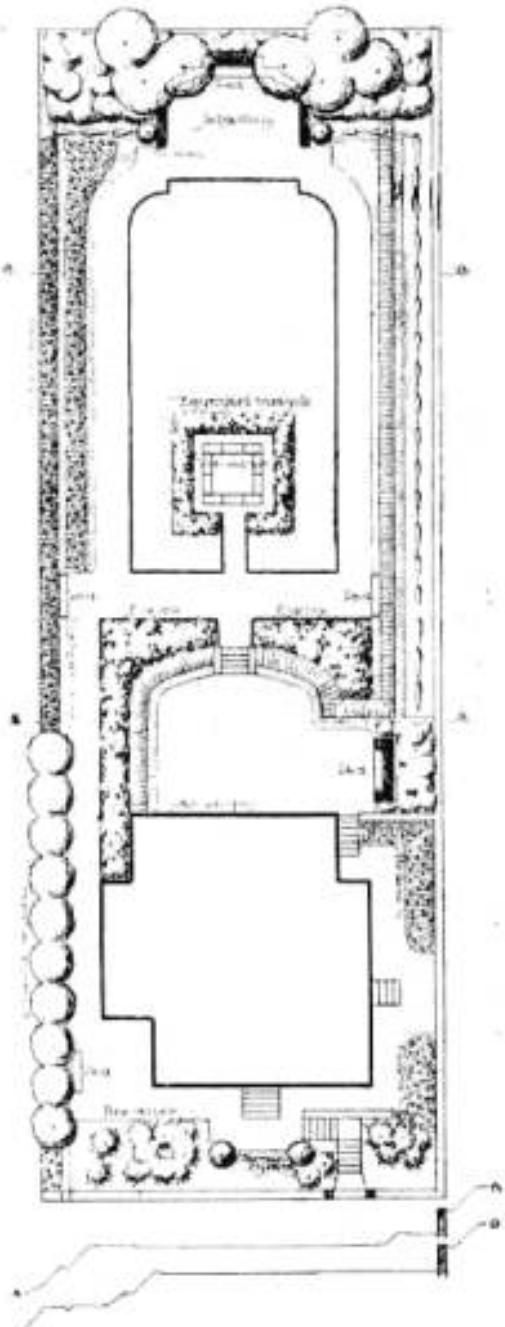

127. ábra. *Budai villa kertje (Terv: Rerrich; 1910)*

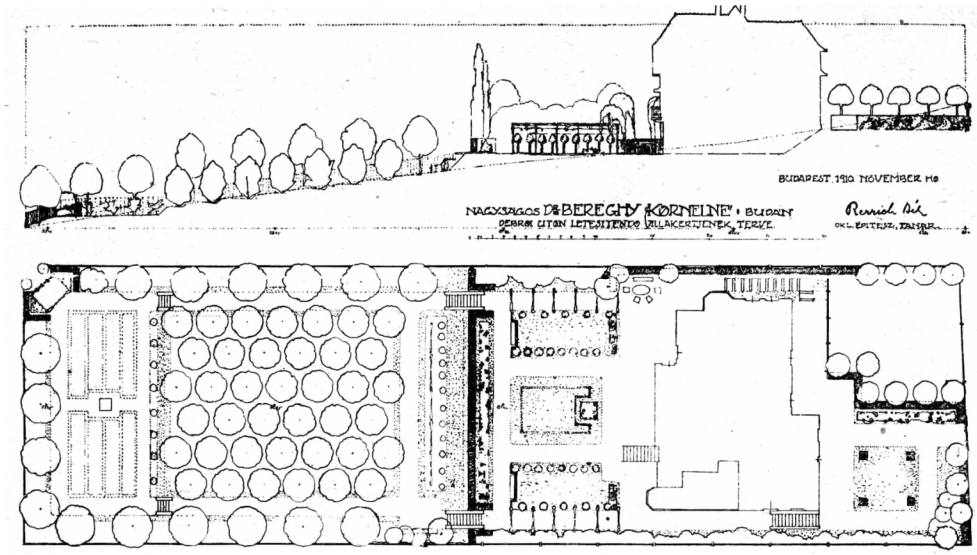

128. ábra. *Budai villakert terve (Rerrich; 1910)*

A villakertek és lakókertek után rövidesen a **KÖZKERTEK** és a **VÁROSI TEREK** megformálásánál is szerepet kapott ez az irányzat (129–131. ábra). Számos városi tér és park a **mértani kert elvei** szerinti kialakítást kapott, függetlenül attól, hogy a kert vagy park nem kapcsolódott épülethez. A mértani kert kompozíciós elve ugyanis **általános kertművészeti felfogássá vált** és a kertet önmagában is, az épülettől függetlenül egy geometrikus rend szerint megformálandó külső, szabad térstruktúraként értelmezte.

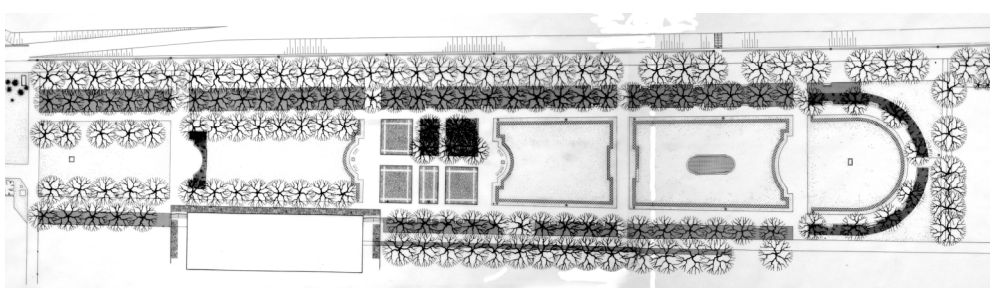

129. ábra. *Szolnok, Verseghy park rekonstrukciós terve*
(Eredeti terv: Rerrich)

130. ábra. *A szolnoki Verseghy park fő sétánya*

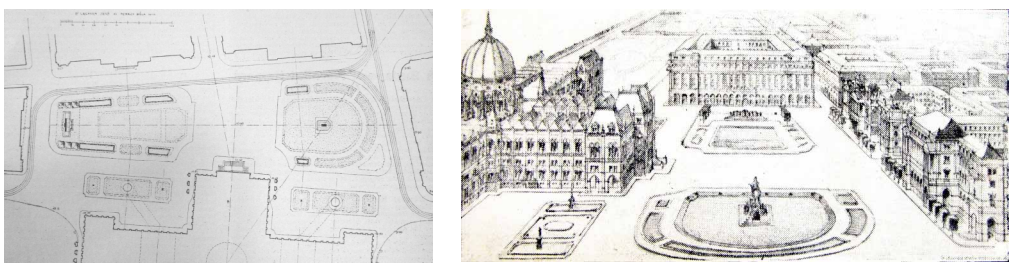

131. ábra. *A budapesti Kossuth tér terve, alaprajz és nézet (Terv: Rerrich; 1926)*

9.2. A funkcionalizmus a kertművészetben

A mértani kertstílus elterjedt Európában és egészen a 30-as évek végéig meghatározó irányzat volt. A **II. világháborút követően** e stílus hagyományait folytatva, mintegy arra építve, de új kertformálási mód jött létre a **funkcionalizmus** jegyében. E szerint a kert, bár szorosan kapcsolódik az épülethez, mégis **önálló funkcióval** rendelkezik, és ennek a funkciónak megfelelő **saját formával** kell megalkotni. Azaz a kert nem az épület egyszerű kiegészítője, hanem azzal szoros kapcsolatban álló, de másik, önálló egysége az egész együttesnek.

Erre az időszakra az **építészetben** létrejött **funkcionalizmus** már letisztult és kialakultak markáns elvei és megoldásai. Az új kertalakítási stílus is részben ebből merít és a kert karakterének, szerkezeti kialakításának, térstruktúrájának az alapjául a kert funkcióját tekinti és **a kert megformálását elsődlegesen a használati módból, a használati igényekből** vezeti le.

A kert funkciójától függően a korábbi mértani kertek hagyományait folytató, de azt tovább fejlesztve kialakított **szabályos geometriájú architektonikus kertek** mellett ismét megjelentek a **tájképi típusú kertek,** a kert rendeltetésének megfelelő formákkal. A két kerttípus hosszú idő után így ismét együtt él, együtt formálódik és egymásra kölcsönösen hatással van. De míg az architektonikus típusú kertek a mértani kertek szerves továbbfolytatói, addig a tájképi típusú kertek a megelőző korszak ilyen jellegű gyűjteményes kertjeiben nem találnak forrást, gyökereket és ezért teljesen új alapokat keresnek, amihez részben a 18. század angol festői kertek, részben a romantika szolgál kiindulásul.
A funkcionalista kerteknél ehhez társul, hogy az ekkor már **tudományosan megalapozott növényföldrajzi és növénytársulástani ismeretek** állnak rendelkezésre és a kertek növényegyütteseit ezt figyelembe véve, ezt alkalmazva tervezik meg. „Idegen tájak szülötteinek, mégoly dekoratív növényfajoknak csak szűkebb körben, szinte csak elhatárolt térrészekben adunk helyet. Vigyázunk, hogy a hazai növénykép egységét meg ne bontsuk, bele idegenszerűségeket – feltűnő érvényesülésre alkalmat adó tömegekben – ne vigyünk.” írja *Ormos Imre* 1953-ban.

132. ábra. *Ormos Imre, a kertművészet tanára*

Rerrich halála után, 1932-ben **Ormos Imre** kapott felkérést a „Kerttervezés” és a „Kertművészet” c. tárgyak oktatására a Kertészeti Tanintézetben (132. ábra).
1939-ben, a Kertészeti Akadémia létrejöttével megalakult a Kerttervezési Tanszék, amelynek *Ormos* volt az első vezetője. 1949-ben vezetésével létrejött a Kerttervezési Tanszék és Intézet összesen 10 munkatárssal. 1963-ban *Ormos* kitartó fáradozásainak köszönhetően, javaslatára megszületett az önálló Kertépítészeti Szak. *Ormos Imre* és az általa vezetett iskola a funkcionalista kertstílus irányzatának hazai megteremtője és elterjesztője.

Az **50-es, 60-as években** a helyes kertalakítási elveket **a kert kettős jellegét** alapul véve így fogalmazták meg: mindaz, ami a kertben **természeti karakterű** (a növényzet, a terep plasztikája, a felszíni vizek stb.) legyen természetsze-

rű, oldott, laza megjelenésű, érvényesüljön az egyes növény individualitása és a környezettel való kapcsolatának jegyei. Az **épített, művi elemek** ezzel szemben szabályos, szerkesztett architektúrájúak legyenek, tükröződjön bennük a racionális, logikus cél és megoldás. A funkcionalista kertek ezt az elvet követik, akár az architektonikus karakterű, akár a tájképi típusú kertformáknál.

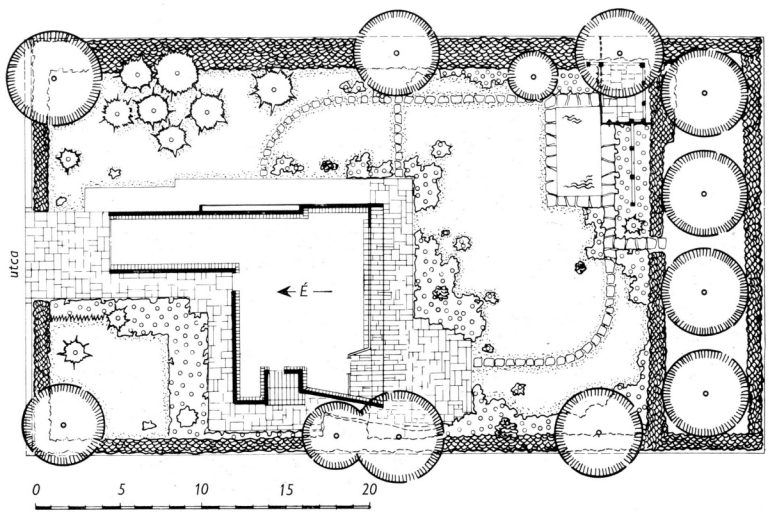

133. ábra. *Családi ház kertje (Terv: Ormos Imre)*

A **villakertek, családi házak kertjeire** elsősorban a mértani formálás jellemző. A burkolatok, az útvonal-vezetés feszes, szabályos geometriát követ, de az azt keretező és a teret formáló növényzet oldott, laza csoportosításban és változatos társításokban jelenik meg, mintegy feloldva az alaprajznak az épülethez igazodó feszességét (133. ábra).

Hasonló elvek szerint formált, és a funkcióból fakadóan szabályos geometriájú, architektonikus kialakítással létesülnek a **városi díszterek** és a kisebb, elsősorban dekoratív célú, **séta- és pihenőkertek** is (134. ábra).

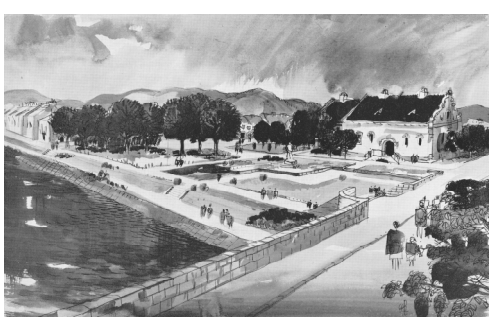

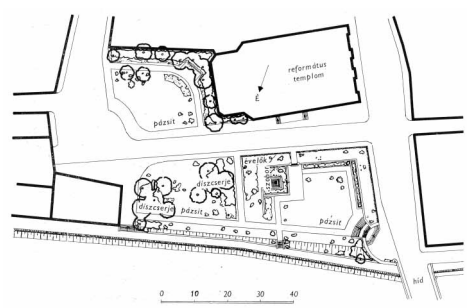

134. ábra. *Városi dísztér (Látványterv és kertépítészeti terv: Ormos Imre)*

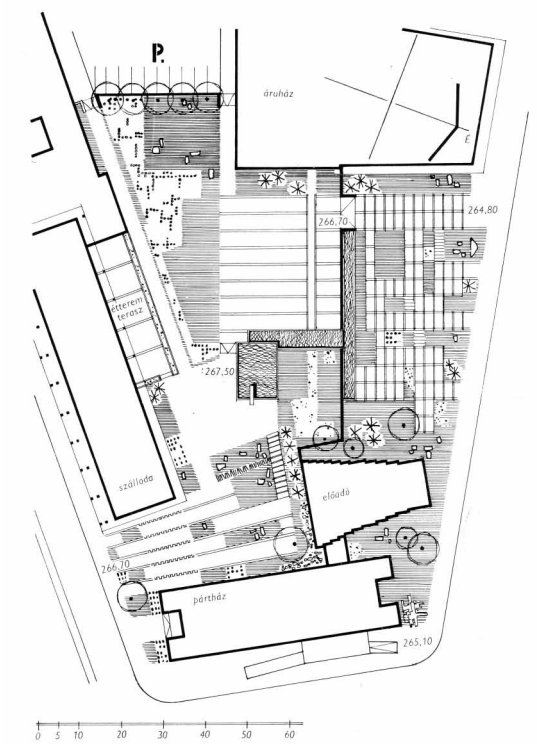

135. ábra. *Veszprém, városi tér rendezési terve (Terv: Dalányi László)*

A **VESZPRÉMI VÁROSI TÉR** középületekkel határolt, szabálytalan, tördelt térszerkezetét a **burkolat-architektúra** megoldása és a **nagyvonalú vízfelületek** fogják össze, amelyek szintén **mértani** formákat követnek (135. ábra). Az **összetett alaprajzi szerkesztési mód** és a **változatos anyaghasználat** összefűzi a résztereket és kiemeli a térkapcsolatokat, amit keretez és fellazít a változatos növénykiültetés. Az egész elrendezés a különböző térrészek **más-más funkciójához** igazodó és a burkolatok tagolása, minősége ezt a funkcionális szerepet hangsúlyozza. Mindegyik térrész karakteres, önálló megoldású de az **átgondolt térkapcsolatok** révén a tér egésze jól szerkesztett, egységes, meggyőző látványt nyújt.

A **funkcionalista kertépítészet,** a használati funkcióhoz illeszkedő, megfelelő térszerkezeti és formai megoldást keresve **visszatér a tájképi típusú kertekhez** és **megújítja** azokat. Így az architektonikus és a tájképi kerttípus egymás mellett létezik ebben az időszakban. A választott megoldás formáját mindenkor elsősorban a **funkcionális megfelelés** dönti el, az hogy melyik kerttípus alkalmas az adott használati szerep, funkció ellátására, melyik illeszkedik formailag megfelelően a kert rendeltetéséhez. Így a viszonylag kis területű és a rendezvényeket szolgáló **kultúrház kertje** feszes, a helyet jól kihasználó és intenzív kiképzésű, architektonikus megoldást kap, míg a tágas, nagy területet kínáló **pihenőpark** esetében, annak funkciójából fakadóan is a tájképi kialakítás a megfelelő (136–137. ábra). A **növények alkalmazása** azonban mindenkor követi azt a funkcionalista elvet, hogy minden elem, eszköz a maga szerepének megfelelő formát kapjon. Így az architektonikus kerteknél nincsenek nagy nyírott térfalak, egyöntetű, homogén, kis fajszámmal és nagy egyedszámmal kialakított ültetvények. A növényalkalmazásnál a térstruktúrához, és

az alaprajzi kialakítás geometriájához illeszkedő, de azt egyben feloldó, változatos, mozgalmas növény-együttes a jellemző.

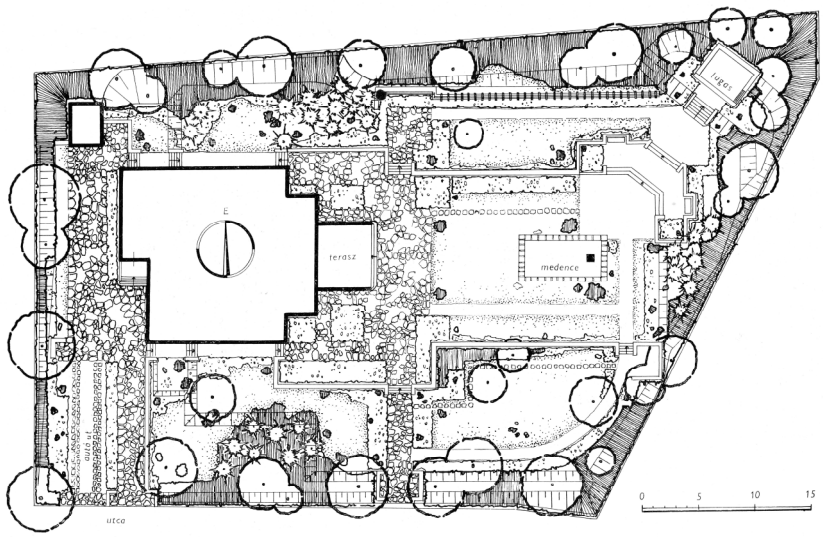

136. ábra. *Kultúrház kertje (Terv: Ormos Imre és munkatársai)*

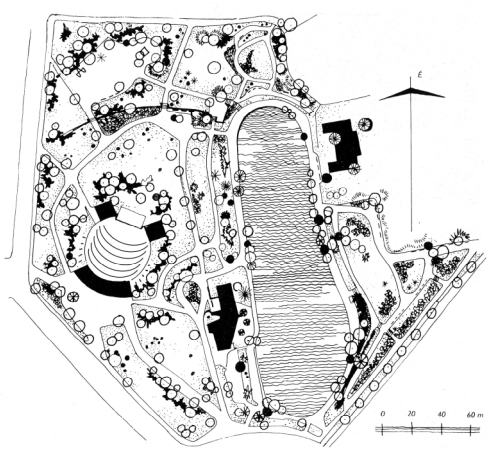

137. ábra. *Budapest, Feneketlen tó, városi közpark (Terv: Jancsó Béla – Mőcsényi Mihály)*

9.3. A posztmodern

A **posztmodern,** a **modern utáni** elnevezés az **1970-es években** jelent meg az amerikai építészeti és művészeti szakirodalomban. Az irányzat kutatói szerint viszont az 1960-as évek közepétől, végétől, az 1970-es évek elejétől veszi a kezdetét. Az **építészetből kiinduló,** de mára a művészeteket és a filozófiát is átfogó irányzat és korszak, mely a **modernnel való szembehelyezkedést** hir-

deti. Legismertebb teoretikusai *Jean-Francois Lyotard* és az irodalmi dekonstrukciót létrehozó *Jacques Derrida*. Tagadja a végső értelemmel bíró konstrukció létrehozásának lehetőségét: csak értelmezéseket tudunk előállítani, de végleges, teljes elmélet nem lehetséges. Ezen az alapon **elutasítja a haladást,** mivel az újabb elméletek nem jobbak a régieknél, teljesen azonos létjogosultsággal bírnak.

A posztmodern elmélet szerint ismereteinkből nem lehetséges többé összefüggő rendszert alkotni. A **posztmodern építészet** is a **történeti** és a **modern építészeti töredékekből** rakja össze az épületet, **ötletszerűen**, színesen válogatva.

A **posztmodern a kertépítészetben is megjelent,** jellemzően **architektonikus** karakterű kertek formájában, amelyek azonban **mozaikszerűen** tartalmaztak **festői, tájképi** kertrészeket, sőt **historizáló** hangulatú elemeket is. A kert befoglaló kerete szabályos szerkesztésű, mértani rendet mutat. Ez a **mértani rend azonban nem egységes,** tele van **áthatásokkal, átfedésekkel,** mintha különböző alaprajzi struktúrákat tettek volna fel egymásra. Ebből következően a kertben hol az egyik, hol a másik struktúra kerül a felszínre, s így érdekes áthatásokkal bíró töredékek együttesévé válik, és éppen ez által nyer egységes, sajátos karaktert.

138. ábra. *A Villette-i park, tervpályázat; 1982 (Terv: Jámbor I., Demjén I., Perjés A., Szügyi E.)*

Ilyen **jellemzően posztmodern, több struktúrát felvonultató és ötvöző terv** készült a párizsi **VILLETTE**-ben, az egykori vásártelep és vágóhidak területén közel 100 hektár nagyságú szabad területére kiírt tervpályázatra (138. ábra). A terv a meglévő vasszerkezetű egykori vásárcsarnok és az új vasbeton szerkezetű múzeumépület köré **változatos terepplasztikát** létrehozva **felszín alatti és feletti zárt terek** (üvegházak, koncerttermek, kiállító terek) bonyolult rendszerét hozta létre, s azokat egy sokféle programot szolgáló és látványos kialakítású park szerkezetébe ágyazta.

A formálás ilyen módja tudatos, csak ezzel az eszköztárral lehetett az előírt építészeti tervezési programot úgy megvalósítani, hogy a felszínen valóban park jöhessen létre.

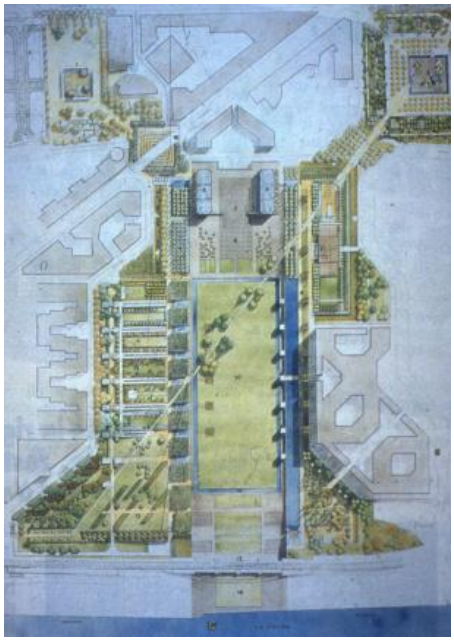

139. ábra.
Citroën park
(Terv: Gilles Clement; 1998)

A **késő posztmodern kert-építészeti** alkotása a **CITROËN PARK** (Párizs), ahol az autógyár helyén, az egykori beépítés (szerelő-csarnok, műhelyek, raktárak együttese) struktúráját a tervező megőrizte és ez adta a park struktúrájának is az alapját. A park **ortogonális (merőleges) szerkesztésű** meghatározó mértani rendjét a területet átszelő **diagonális (átlós) sétány** és ahhoz kapcsolt kerti terek rendszere fedi át, egy második struktúraként. Ebbe a feszes architektúrába ékelődnek be a **kamarakertek** festői, attraktív, de önálló formát képező csoportjai. Az elrendezés és az egymást átható struktúrák a park egészének **mozaikos jelleget** kölcsönöznek, amire még ráerősít a **függelékkén**t a parkhoz kapcsolt **pihenőkertek** és az **oldalkertek** más-más, **önálló formaként** megjelenő kialakítása (139. ábra).

A **posztmodern a 90-es évek végére kifulladt,** öncélú játékká vált. Az építészet nagyszabású megbízásainak megvalósítására alkalmatlan formának bizonyult. Ma a kortárs építészet az útkeresés időszakát éli. Sokan az „újmodernet” vélik felfedezni egy-egy építészeti csoportosulás munkáiban, vagy egy-egy építészeti alkotásban. Valójában a **ma építészetének nincs kiforrott stílusa,** a kísérletek időszakát éli.

Ugyanez jellemzi a kertművészetet is. Ami új jelenség, hogy a századfordulótól, **2000-től** a **magyarországi kertépítészetben is** definiált módon megjelent a **szabadtér,** mint tájépítészeti eszközökkel formált térkompozíció, s ahogy Európa fejlettebb országaiban már korábban is, a kerttervezés mellett egyre nagyobb hangsúlyt kapott a **szabadtér-tervezés,** azaz a városi terek utcák kialakításának feladata.

10. A mai kor kert- és szabadtér-építészeti irányzatai, kortárs kertépítészeti alkotások

Kortárs alkotásnak a jelenkor művei tekinthetők. Ez a jelen nyilvánvalóan nem a pillanat, sem a ma és még csak nem is az idei év, vagy az elmúlt évtized. Hogy a kortárs időszak meddig tart, s hol kezdődött a múltban, csak vázlatosan határolható be. **A képzőművészetben vagy a zenében a kortárs művészet ideje a 19–20. század fordulójától napjainkig tart,** s egy tömbként kezelt korszak. Ami a hazai zenében *Bartókkal* kezdődik az **a magyar kertművészetben *Rerrich*-hel veszi kezdetét.** Mindkét név, mindkét időszak valóban markáns fordulópont és fényévnyit lép előre. S ami ettől kezdve történik, jelentős hatással van a mára is, a mai művészet gyökerei valóban ott keresendők.

A ma alkotásait azonban elsősorban az együtt élő és egymásra ható, alkotó generációk együttesen alakítják, tanítványok és mesterek, s ezért **szűkebb értelemben kortársnak** vagy inkább kortárs jelennek tekinthetők az **egy emberöltő távlatában született,** egymás vonzásában létrejött művek. Ez a hozzávetőlegesen **25–30 év,** aminek a művészi tapasztalatai, törekvései és alkotásai nagyon szoros egymásra hatással bírnak és meghatározzák a megszülető alkotásokat. S ez az emberöltőnyi időszak egyben a forrásban, mozgásban lévő szakasza is a kortárs művészetnek. Ha tehát a **kertművészet mozgásban lévő jelenéről** kell képet alkotni, **az elmúlt 25–30 év** alkotásait kell szemügyre vennünk. Ez úgy nagyjából a **80-as évekkel kezdődik és tart napjainkig.**

A kép ugyancsak összetett. Számos irányzat, törekvés érhető tetten az egyszerű szemlélő szintjén is és kimutathatók eléggé rokon jegyeket mutató, hasonló karakterű csoportok az alkotások tömegében. **Három** markánsan elkülöníthető, szándékaikban hasonló művekből álló csoportot mindenképp fel lehet fedezni:

Geometrikus kertek

Jellemző rájuk a geometrikus szerkesztésmód és a mértani formaelemek alkalmazása. A **geometrikus kerteken belül** is megkülönböztethető három egymástól eltérő karakterű **alcsoport,** az alábbiak szerint:

- minimalista geometriájú kertek,
- kaotikus geometriájú kertek,
- nosztalgikus geometriájú (historizáló) kertek.

Szabad formálású kertek

Közös jellemzőjük a szabad, aszimmetrikus kialakítás, tájképi karakter, általában erős érzelmi hatásokkal, az idill-teremtés szándékával. A szabad formálású kerteknek is van két sajátos **alcsoportja:**
- romantizáló kertek,
- természetelvű kertek.

Attraktív, látvány-kertek

Ez a csoport szokatlan formákat és társításokat vonultat fel, a kertben korábban nem használt érdekes anyagokat alkalmaz az attraktív látvány létrehozása érdekében. Az újszerűséget, a meglepetés élményét kívánják megteremteni, olykor a keresettség jellemző rájuk. Itt is elkülöníthető két sajátos **alcsoport:**
- artisztikus kertek,
- a „bizarr".

10.1. A geometrikus kertek

A geometrikus kert kifejezés a kertépítészeti szakirodalomban még nem foglalt gyűjtőfogalom. Az **architektonikus kert,** mint az alakítottságot előtérbe helyező kertformálási típusnak az általános megnevezése mellett a **mértani kert** kifejezés a századfordulót követően kialakult kertművészeti stílus megjelölésére használt. A geometrikus szó ugyan ez utóbbi szinonimája, jelentésük mégsem egyezik tökéletesen és ezért alkalmas az ilyen karakterű kortárs kertek összefoglaló megnevezésére. A mértani szó a kert egészének a szabályos, szerkesztett jellegére utal, a geometrikus kifejezés azonban magát **a geometriát emeli ki,** azaz azokat a kerteket jelölheti, **ahol az alaprajzi kialakítás formája, a geometriai forma** ill. a **geometriai elemek együttese** önmagában **esztétikai értékké** nemesül, s ez adja a kerti kompozíció tartalmi lényegét.
A geometrikus kertek közös sajátja, hogy az **egyszerű és dekoratív alaprajzi mértani rend** jegyében fogantak. Irtóznak bármilyen bonyolultabb, összetett formától és tömegtől. A **négyzet,** a **téglalap,** a **háromszögek** uralják őket. A **kör sosem vagy nagyon ritkán,** legfeljebb belső formaként jelenik meg. A síkrajzi felületek, alaprajzi formák felerősítésének általánosan használt eszköze pedig az **ismétlés. Szabályos ritmusban,** a szemléletes számon túli felsorolásban masíroznak az azonos alaprajzi formájú, azonos anyagú felületek rendszerint egy **egyenes mentén vonalat képezve** vagy **zegzugos törtvonalban,** de **sosem ívben.** A lendületes szerkezeti vonal és a kör is idegen ettől a világtól „csak" díszítményként jelenik meg.
Ahhoz, hogy ez a mértani világ létrejöhessen **síkfelületek** szükségesek. A kortárs geometrikus kertek jellemzően a **síkban ábrázolnak,** a testeknek, tömegeknek a kompozícióban csak másodlagos, kiegészítő a szerepük.

Minimalista geometriájú kertek

A **„Minimal Art”** kifejezést az **1960-as években** az **USA-ban** kialakult **szobrászati** és **festészeti** irányzat megnevezésére *R. Wollheim* vezette be (1965). Az irányzat képviselői tudományos igényességgel és matematikai precizitással törekszenek plasztikai szerkezetalkotásra, amelynél **tudatosan kizárják a személyest és az érzelmi tartalmakat.** A művek általában **gépi úton** születnek, sokszor **matematikai formulák** alapján. A szerkezet absztrakt, geometrikus elemekre redukálódik, sima, homogén felületek és formák együttesei, ismétlésekkel és variánsokkal.
A minimalista alkotások a képzőművészetben és a kertművészetben is épp lényegüknél fogva a **formán belül homogének** és **anyagszerűek.** Egy-egy alaprajzi forma önmagán belül zárt és tagolatlan, egyöntetű felületet képez, még ha olykor egyfajta díszítettség is meg-megjelenik. **A szimmetrikus gondolkodás a minimalista alkotásoktól teljességgel idegen.** A kompozíció minden precíz, szerkesztett geometriája mellett is spontán, **aszimmetrikus karakterű, nincs szabályos kerete, összefoglalása** (140–141. ábra).

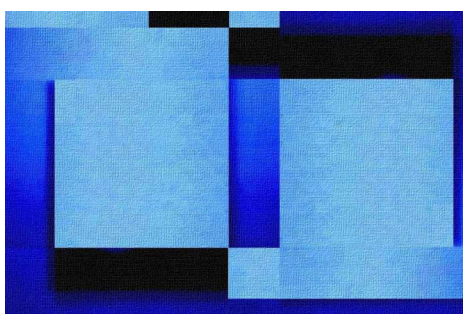

140. ábra. *David Baker: Vonalas kompozíció kékben; 2006 (minimalista festmény, USA)*

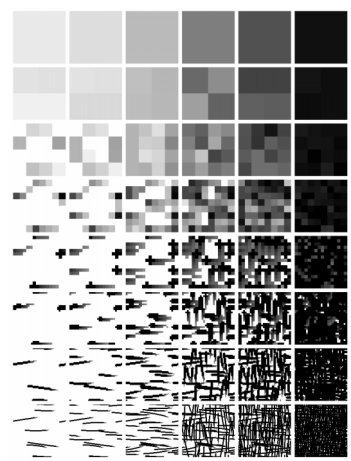

141. ábra. *Ivess J. Klein: Kompozíció; 2005 (minimalista grafika)*

Minimalista kerteknek tekinthetők az **1960-as években** létrejött „Minimal Art” képzőművészeti stílusirányzattal való szellemi rokonságukra hivatkozva azok a kertművészeti alkotások, ahol a **geometria a legegyszerűbb,** tiszta formában jelenik meg, a minimum szintjén, semmit hozzá nem adva az önmagáért való alaprajzi formához és elrendezéshez. Itt **az alkotás tárgya, témája maga az egyszerű geometriai forma.** A kompozíció **tökéletesen sík felületen, egyenesek mentén** rendezett, akár egy derékszögű koordináta-rendszer hálózatában **véletlenszerűen** megjelenő, **azonos súlyú** elemek halmaza. Európában már korábban, **Magyarországon 2000-ben** tűntek fel az első, mértékadónak tekinthető *minimalista geometriájú kertek.*

Az egyik első jelentősebb ilyen irányzatot mutató alkotás a **budapesti ERZSÉBET TÉR**, **köztér-közpark együttese** (142–146. ábra). Az **egész alaprajz szabályos négyzetek és téglalapok együtteséből** épül fel. Egy-egy alaprajzi forma önmagán belül homogén, anyagszerű. Nincs felosztás, nincs további díszítettség, legfeljebb magának az anyagnak a megmintázása hellyelközzel. Egy-egy alaprajzi forma **szabályos ritmusban** ismétlődik ötletszerű mennyiségben, de a kert fő térszerkezeti vonalai mentén. A szikár és szabályos geometriában helyenként megjelenő **kis elmozdulások** teremtenek egyfajta képi feszültséget. Itt érhető tetten a másik rokon vonás is a hatvanas évek „Minimal Art” képzőművészetével. A rend, a kompozíciós elrendezés viszonylag egyszerű matematikával leírható. **A kert számokban jelenik meg,** egyszerű geometriai formák, arány és lépték, ritmus, számszerűségek vizuális olvasata.

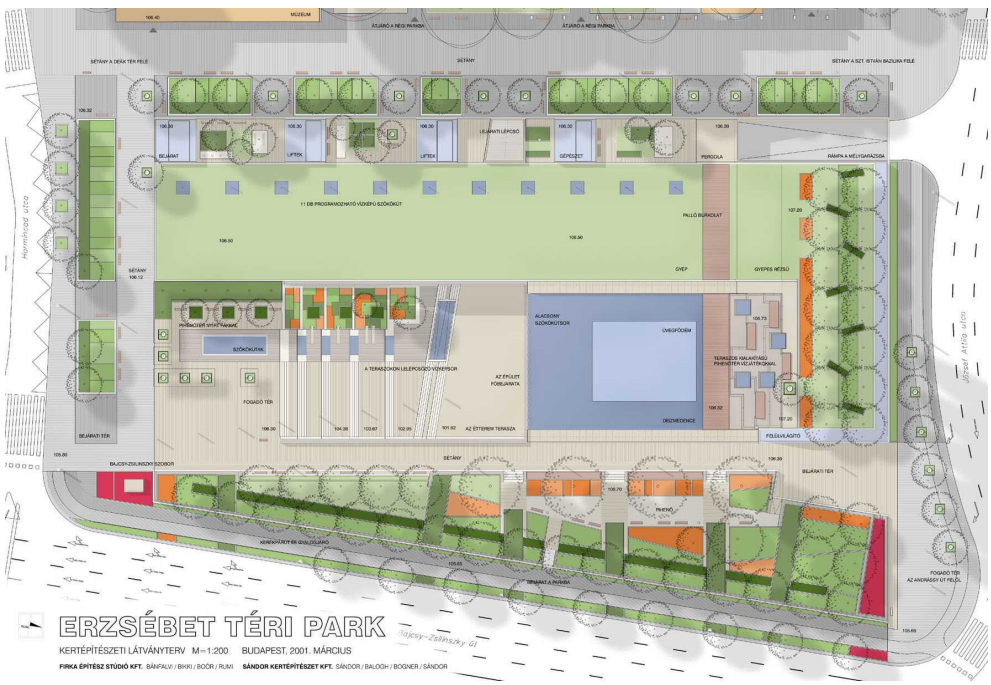

142. ábra. *A budapesti Erzsébet tér kertépítészeti ötletterve (Balogh Péter, Bogner Zsuzsa és Sándor Tamás munkája)*

143. ábra. *Térfalat jelző pavilon és szökőkút sor az Erzsébet téren*

144. ábra. *Az Erzsébet tér lépcsőlejárója*

145. ábra. *Egyszerű díszítő alaprajzi forma*

146. ábra. *Szabályos ritmusú faültetés*

147. ábra. *Salgótarján, Városi főtér (Terv: Almási Balázs; 2005)*

Hasonló **minimalista geometriájú** az újjáalakított **SALGÓTARJÁNI FŐTÉR** (147. ábra). Salgótarján városközpontja a hatvanas évek modernista városépítésének szép példája. A városközpont megújítása a térszerkezet, a városi szövet változása miatt elkerülhetetlen. Ennek első lépését a közel hat hektáros központi terület fókuszában lévő Főtér átépítése jelentette, megújításával, a zöldfelület rekonstrukciójával és növelésével.
A város életében fontos szerepet betöltő térrel szemben új igények fogalmazódtak meg, a beépített anyagok is elhasználódtak. A városközpont egészében elindult a szabadterek megújítása az átmenő forgalom csillapításával, a közterületek burkolatainak.

A rehabilitációs terv a klasszikus modern térépítészet értékeit megtartva, a mai térformálási elveknek és térhasználati igényeknek megfelelő megoldást keresett. A közel 1,3 hektár nagyságú Főtér szikár **ortogonális** (derékszögű) **architektúrájával** hívja fel magára a figyelmet. A teret a városközpont tengelyében húzódó Rákóczi út kétsávosra szűkített, csillapított forgalmú szakasza tagolja. A **reprezentatív délkeleti térrész** nagyobb városi rendezvényeknek ad helyet. A **természetes kővel** burkolt dísztérrel **erőteljes kontrasztot** képez a tér másik felének egybefüggő **központi gyepfelülete,** valamint az azt keretező, **szabályos ültetési renddel** formált **lombkoronatömeg.** A vasútállomás felőli fő megközelítési irányt **dupla fasor** emeli ki.
A **neomodern minimalista stílusban** magalkotott tér struktúrája érzékenyen reagál a környező **modernista épületek** meghatározó tömegeire. A központi tér tengelyét a *Szrogh György* által (1962–1966) tervezett Művelődési Ház határozza meg. A tér fölé toronyszerűen magasodó Karancs Szálló (*Jánossy György* és *Hrecska József*, 1961–1964) ellenpontjaként pedig az eredeti helyén megőrzött emlékmű hátterét adó **raszteres, tömbszerű facsoport** szolgál. A szobor előtt kialakuló kisebb térrészt a Pécskő Áruház (*Finta József*, 1968) tér felé lépcsőző tömbjének lezárását adó **díszmedence** szervezi.

Kaotikus geometriájú kertek

A kaotikus geometriájú kertek a minimalista kertekkel rokon vonásokat mutatnak, de azoknak tiszta struktúráját tagadóak, szinte **az ellentét megteremtésének a szándékával** lépnek fel. Ezek a kertek is **egyszerű geometrikus elemekből** építkeznek, de egy zaklatott, meglepetésekkel teli, **szokatlan társításokkal** és olykor **szoros formai kapcsolatok nélküli halmazt** hoznak létre, aminek meglehetősen bonyolult az elrendezése. A minimalista kertek ortogonális rendje helyett itt sajátos **dezorganizáció** érvényesül, **a rend hiánya** kap egyfajta rangot és megjelenítést. E kaotikus jellegű térkompozíciókat általában az jellemzi, hogy kilépnek egy szabályos, rendezett struktúrából, miközben tisztán geometrikusak maradnak, s ebből az ellentmondásos kettősségből meglepő, érdekes áthatások és gesztusok születnek meg.
A **fő kompozíciós eszköz** a minimalista kertekhez hasonlóan itt is a **sorolás** és az **ismétlés,** az azonos súlyú és karakterű elemek felvonultatása, de ez **ötletszerű,** s ebben rejlik lényege. A kompozíció kerete **alapvetően** itt is a **sík,** de a megoldás **sokszor kilép a párhuzamos síkokból** és épp a rendezetlenség benyomásának erősítéseként vertikálisan is megmozgatja a felületeket és az alapsíkból kiemelt ferde, vagy torz felületekkel teremt még nagyobb képzavart. Ez a kép persze szándékosan zavart, a rendezetlenség vagy a rend nagyfokú bonyolultságának kifejezésére születik. A kép végül is egészében rendezetlen, kaotikus, s **minél zaklatottabb, annál jobban megfelel céljának.** A kortárs geometrikus kertek e csoportja ezért nevezhető **kaotikus geometriájúnak.**

A kaotikus geometriájú kertek szép és jellemző példája az **INTERPOLIS GARDEN** Tilburgban (Hollandia). A mintegy 2 hektár nagyságú kert egy **háromszög alaprajzú területen** létesült, amit eleve nehéz egységessé és térben megtartó karakterűvé formálni (148–149. ábra). Ez a kert azonban bravúrosan oldja meg a feladatot, a tervező itt is a hátrányból kovácsolt erényt. A kert – a minimalista kertekhez hasonlóan – **néhány egyszerű alapelemből** építkezik. Homogén gyep, vöröses színű zúzottkő és szürke bárdolt pala térburkolatok, a síkból kiemelt vízfelületek szórtan telepített facsoportokkal. A sajátos karaktert az alkalmazott alapformák és az elrendezés geometriája adja.
Nincs négyzet vagy téglalap, csupa trapéz és háromszög uralja a képet. **Nincs két párhuzamos vonal,** minden szét- és összetart. Az egyes felület-elemek szinte úszni látszanak ebben a szikár szerkesztésű elrendezésben, kapcsolódások és irányulások nélkül. **Itt sincs hierarchia,** minden részlet, minden alkotóelem egyformán fontos. A síkból hellyel-közzel ferde felületek lépnek ki, a medence keretek széttartanak, vonalak indulnak és maradnak befejezetlenek, s mindezt felülírja a térben spontán, ötletszerűen megjelenő fák, facsoportok

együttese. Mégis egységes és határozott a kép a kompozíció kaotikus geometriájának következetessége okán.

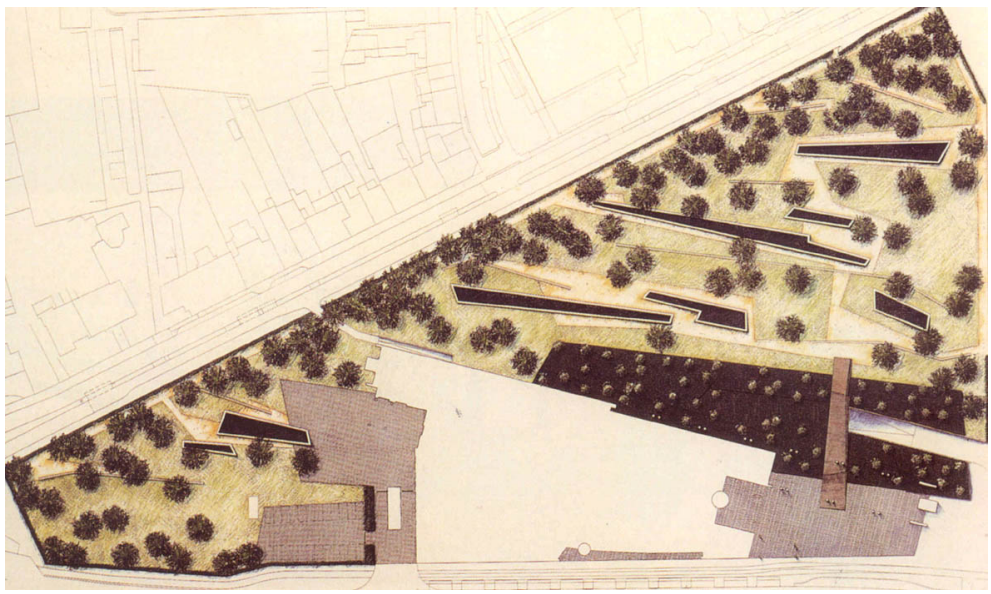

148. ábra. *Interpolios Garden Tuillburgban (Hollandia), alaprajz (Terv: Abe Bonnema; 1998)*

Vitatott, de máig értéknek tekintett és egyértelműen a kaotikus geometriájú kertek körébe sorolható másik alkotás a budapesti **MILLENÁRIS PARK** együttese (150-151. ábra). A tervezési terület, az egykori Ganz-gyár felhagyott ipari létesítménye, ugyanúgy kötöttségekkel rendelkezett, csak ezek más természetűek voltak, mint az Erzsébet tér esetében. Más a funkciója is a parknak, **sajátos programmal kialakított pihenőkert, szabadidő-központ,** amelyhez **kiállító terek** és **rendezvényépületek** kapcsolódnak.

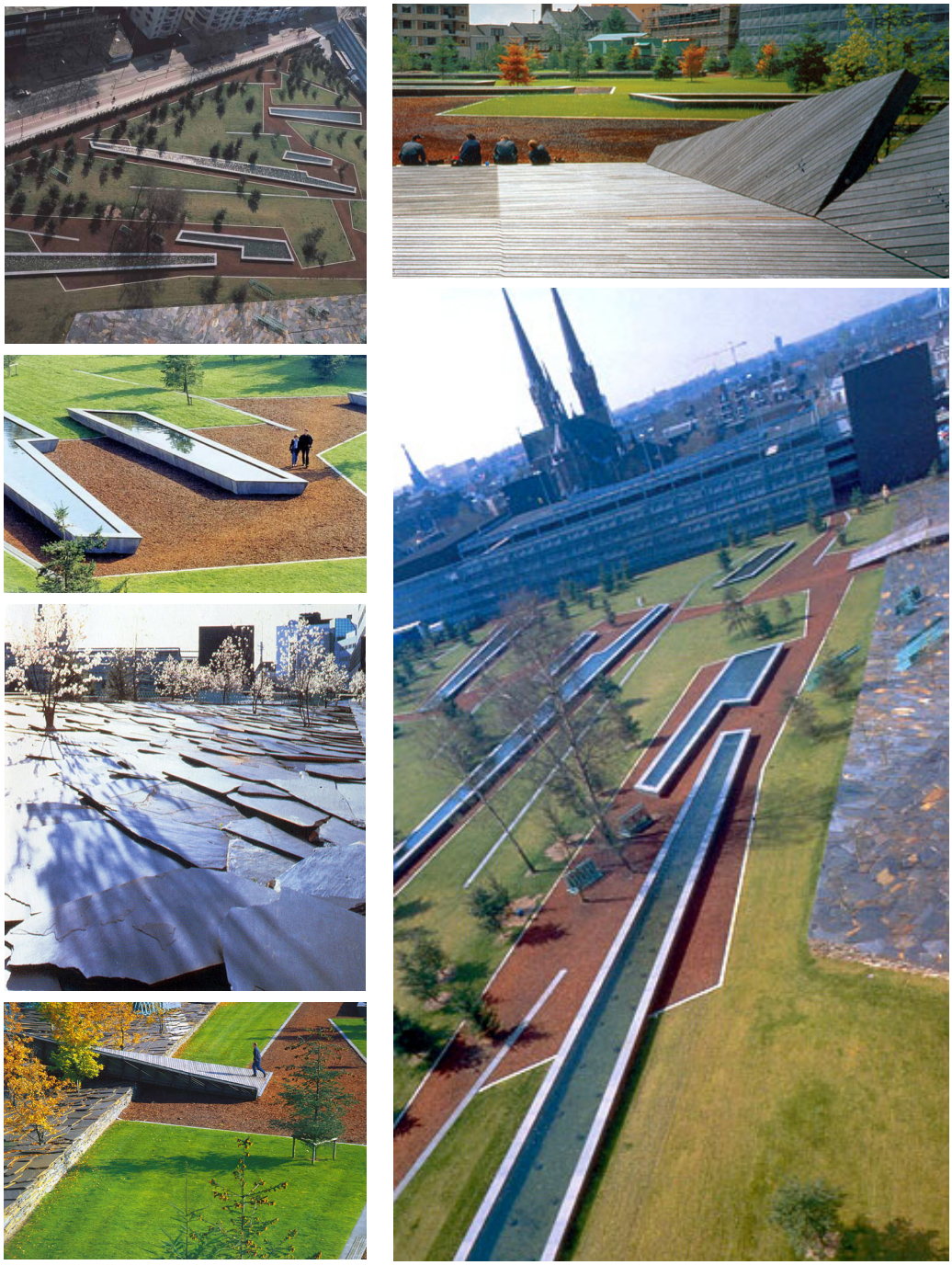

149. ábra. *Interpolios Garden Tuillburgban (Hollandia), kertrészletek (Terv: Abe Bonnema; 1998)*

A kert kialakítása sokkal **zaklatottabb, tördeltebb,** egymással átfedő funkciójú területrészek együttese. Az alkotók – fiatal generáció – felrúgva a konvenciókat és a szakmai játékszabályokat, figyelemre méltót hoztak létre. Figyelmet is keltett a kert, számos publikáció jelent meg róla, szakmai rendezvények látogatói keresték fel, mint Budapest új és korszerű parkját, ami sajátos kertművészeti kvalitással bír. A tagadhatatlanul eredeti alkotás szintén a **síkban komponált.**

A **fásszárú növényeket** csak **tértagoló elemekként** használja, és **nem alkalmazza térhatárolásra.** Igaz, itt a térfalakat jórészt a meglévő és felújított épületek homlokzatai adják, e kereten belül **a kert osztatlan térstruktúrájú, valójában nincsen tér** csak burkolatokból, növény- és vízfelületekből kialakított **zaklatott síkrajz. Egységet és karaktert az alaprajzi formák** és az **anyaghasználat** biztosít, amely szokatlan szerepben, szokatlan minőségeket is felvonultat (lombos fák a vízmedencében, acélkeretbe szorított gyepzsámolyok stb.). Bár **az alaprajzi tagolás csupa törtvonal** és **cikcakkos szegélyek** mentén történik, mintha szándékosan kerülné a párhuzamosokat, épp e **zaklatottság ad egyöntetűséget** a szeszélyes látványnak.

A kompozíció lényege itt is a **síkdekoráció,** csak a négyzet és téglalap, mint megszokott alapforma helyett, a **háromszög** és a **trapéz** kerül terítékre. A **burkolat-architektúra** és a **berendezési tárgyak** azonban megmaradnak a bevált **négyzet-kocka-téglalap-téglatest rendszerben,** talányos ellentétet képezve a felületosztás tördelt mértani kuszaságával és a kivitelezőnek nem kis feladatot adva. De épp e kuszaság, a kézenfekvő és praktikus **ortogonális elrendezés elvetése,** a funkciók és formák átfedései, a hiányzó koordináta rendszer adja e kert sajátos hangulatát és kaotikus jellegét. A Ganz park sajátja a **kaotikus geometria.**

150. ábra. *A budapesti Millenáris Park, alaprajz és részlet*

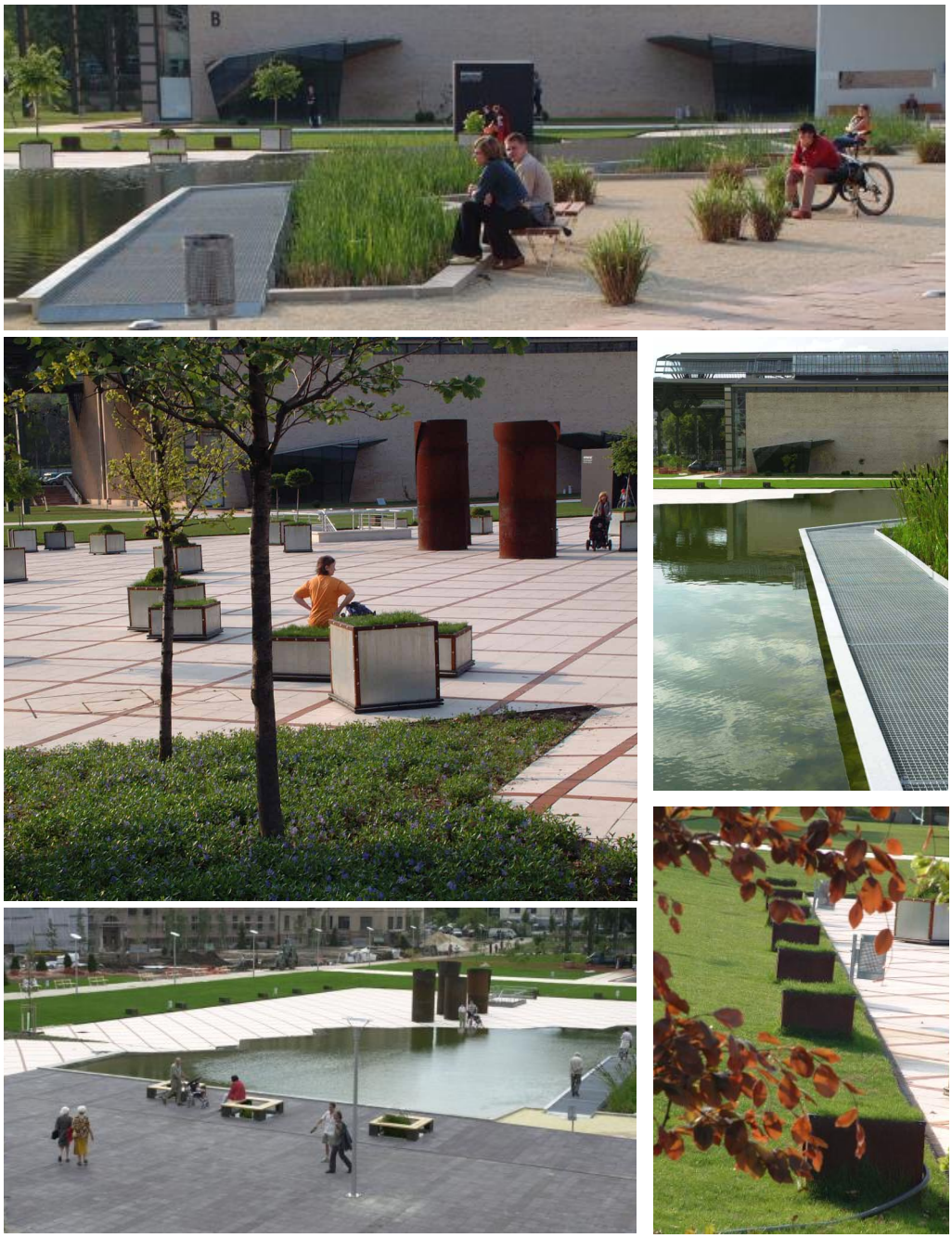

151. ábra. *A budapesti Millenáris Park, kertrészletek*
(Terv: Tihanyi Dominika és társai)

Hasonlóan kaotikus geometriájú a budapesti **CORVIN-SZIGONY SÉTÁNY** kertépítészeti kialakítására a londoni Townshend tájépítész iroda által kidolgozott, koncepció szintű tervjavaslat. A terv a sétány határozottan **longitudinális (hosszanti) terét** (a változó funkcióknak és használati módoknak megfelelően) **arányos, megtartó és változatos struktúrát kínáló szakaszokra, térrészekre bontja fel** (152–153. ábra).
A kiemelt és megdöntött **pázsitfelületekkel,** háromszögek mentén zegzugosan vezetett **térburkolatokkal,** tapintható **vízlepellel borított csiszolt kőfelületekkel,** a burkolatból felszökő **vízsugarakkal** létrehoz egy, a **sétány vonala mentén kibontakozó, szűkülő-táguló, változatos alaprajzi struktúrát és térszerkezetet.** A monoton, lineáris térben ezzel a geometriailag kaotikus formai eszköztárral egyfajta változatosság illúzióját kelti.

152. ábra. *Budapest, Corvin-Szigony sétány kertépítészeti koncepcióterv (Terv: Robert Townshend, Carola Enrich és Martha Alker)*

153. ábra. *Budapest, Corvin-Szigony sétány (terepplasztikai és szerkezeti terv)*

Nosztalgikus geometriájú (historizáló) kertek

A geometrikus kertek harmadik csoportja az alapsík geometriai struktúráját és mértani formáit **díszítményekkel** öltözteti fel, s ezzel igyekszik formai változatosságot teremteni. E kertek egy része bizonyos értelemben **historizál,** törté-

neti formákat és mintázatokat idéz fel a reneszánsz vagy a mór kertek világából. Ami összekapcsolja, és közös csoporttá teszi épp ez a nosztalgikus díszítgető kedv, amivel a síkgeometriát érdekes, attraktív tartalommal igyekeznek újból és újból megtölteni. A kortárs európai kertek között sok ilyen nosztalgikus geometriájú alkotás található. Jellemzően ilyen például Dumfriesshire-ben (Dél-Skócia) a szimbolikus utalású **DNS- és gyógykert** (154. ábra) vagy **Terasson-la-Villedieu** közparkja (Franciaország), amely szándékoltan a kertépítészettörténet nagy korszakainak állít emléket (155. ábra).

154. ábra. *A DNS- és gyógykert Dumfriesshire-ben (Dél-Skócia) (Terv: Charles Jencks; 2000)*

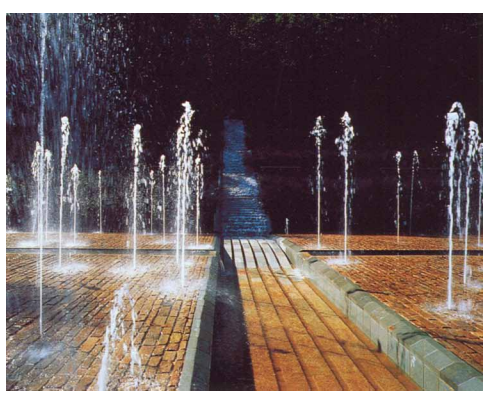

155. ábra. *Terasson-la-Villedieu, vízi parter (Terv: Kathryn Gustafson; 1992)*

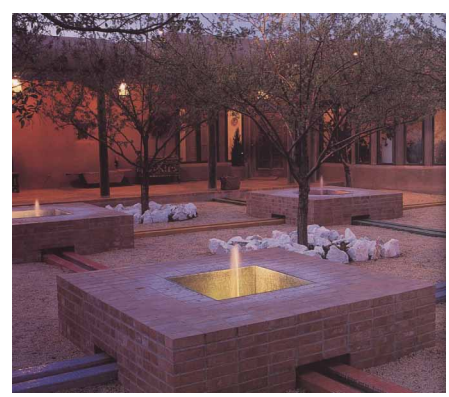

156. ábra. *Dickenson villa belső udvara, Santa Fe (Terv: Martha Schwarz)*

De ilyen nosztalgikus az iszlám kerteket idéző formavilágú a Dickenson villa kertje (Santa Fe, USA, 156. ábra) is. A nosztalgikus geometriájú kertek hazai példája a lágymányosi **INFOPARK** közkertje, amely ennek az irányzatnak a típusos jegyeit mutatja. Talán ennél a kertnél érezhető a legtöbb áthallás a **reneszánsz** szerkesztésmódból. A kert több egymás mellé rendezett, **négyzetes** vagy **téglalap alaprajzú** egységből áll. Az egyes kertrészek egymástól határozottan **elkülönülnek,** nincs szerves kapcsolódás közöttük sem formai, sem funkcionális szempontból. Ezért az egységek önállóan jelennek meg, zárt belső formarendszert képezve. Ki- és felcserélhetők anélkül, hogy a kompozíció egésze sérülne, akár egy reneszánsz parter elemei. A **meghatározó alapforma a négyzet,** amely számos változatban jelenik meg, úgy is, mint befoglaló alaprajzi forma, úgy is, mint ültetési rend, mint díszítmény vagy burkolat-raszter. Az egységeken belül **a díszítettség mértéke,** a „cizelláltság" foka **különböző,** s ebből szép **kontraszt hatások** is adódnak a látványban. Intenzíven megmozgatott, szinte túldíszített **alaprajzi növény-burkolat ornamentika** mellett, minden átmenet nélkül egy nagyvonalú, tágas, **osztatlan gyepfelület fekvő kő-kubusokkal** elszegve, amelyek mintegy egymás hatását erősítik. Kapcsolat nincs köztük, individuális elemei egy egymás mellé rendezett halmaznak. Erre a kertre is jellemző a **hierarchia nélküliség. Nincsenek tengelyek, kiemelt hangsúlyok, térszervező elemek.** Minden részlet egyformán fontos és önmagában megálló. Nem kíván kiegészítést, folytatást, kapcsolatot. És mégsincs valójában egyediség a kiemelés nélküli ismétlés miatt. **Rendet** ebben a felsorolásos, az elemeket ismétlő és újraismétlő kompozícióban az **alapterület arányos, négyzetes felosztása** biztosít, mintegy keretezve a különböző képeket egymás mellett. A térkompozíciós elrendezés, a felületosztás, a lépték és díszítettség egyfajta nosztalgikus hangulatot ad a kertnek, a reneszánsz elmúlt világát idézi mai formákban (157. ábra).

157. ábra. *A budapesti Infopark, kertrészletek (Terv: Karádi Gábor)*

A geometrikus kertek e változatosnak indult világa napjainkra kicsit elfáradt. Ismétlésekbe bocsátkozik, újra és újra azonos elemeket, megoldásokat produkál, nincs igazán megújulási lehetősége. Kicsit hasonlít ebben a 18. század festői kertjeihez. Itt is, ott is viszonylag egyszerű a kompozíció gondolati alapja. S ebből a kánonból nehéz kitörni és újat varázsolni. De tagadhatatlan **értéke e geometriai kerteknek** maga a **gondolatiság.** A 20. század 50-es 70-es éveiben született kertek ugyanis zömükben ilyen kötetlen gondolatiság nélkül valók. A funkciót, a hasznosságot szolgálóak voltak, nem csak Magyarorszá-

gon, de szerte Európában. Nem voltak igazán művészi gesztusaik, ilyen szándékok híján születtek. A kortárs geometrikus kertek legfőbb érdeme **a hasznosság egyeduralmának a tagadása.** A kert formai, geometriai játék és gondolat, amit mellesleg használni is lehet. Ezekkel a kertekkel visszatért a kertművészet az igazi pályára, amiről korábban, a negyvenes évek végétől lezökkent néhány évtizedre.

10.2. A szabadformálású kertek

A kortárs kertek között van egy sor tájképi típusú kert, amelyekre az oldott, laza formálás és a természetszerű, változatos növényalkalmazás jellemző. A geometrikus kertekkel ellentétben ezeknél a szabad formálású kerteknél a **növényekkel képezett térfalak** jelentős szerepet kapnak. Nem a felületek áttekinthetősége a cél, hanem a **térbeli tagoltság** és a **látványtengelyek** vagy a **mélységében strukturált téregyüttesek** létrehozása a cél a mindenkori funkciónak megfelelően. A kert lényege itt is a hatásos, attraktív látvány megteremtése, de nem a síkban, hanem vertikális tömegek, térfalak alkalmazásával.
A geometrikus kertekkel szemben a másik lényegi különbség, hogy a szabadformálású kertektől **idegen bármiféle alaprajzi geometria** s annak eszköztára: az ismétlés vagy a szabályos ritmus. Itt **minden egyedi és megismételhetetlen,** a növénycsoportok nem egységes tömegként, homogén felületként, hanem mint karakteres egyedek halmaza jelennek meg. Míg a geometrikus kertek mindegyik formája az urbánus környezethez igazodó, azt mintegy kiegészítő, megerősítő karakterrel bír, a szabadformálású kertek csoportja ezzel ellentétben **az urbánus környezetben egyfajta kontrasztot teremt,** a szabályozott geometriájú városi kereteket tagadó, szabad természeti formák létrehozásával.
A szabadformálású kertek egyik csoportja elsősorban a harmonikus látvány, idilli kép megteremtésére törekszik, hasonlóan, ahogy azt a 18. század festői vagy romantikus kertjei létrehozták. Ezeket nevezzük **romantizáló kerteknek.** A szabad formálású kertek másik nagy csoportjának alkotói egyfajta ökológiai szemléletet képviselnek és a kertet a természeti együttesek lehetőleg zavartalan, az emberi hatásoktól mentes állapotának modelljeként képzelik el. E csoportot ezért **természetelvű kerteknek** hívjuk.

A romantizáló kertek

A „romantizáló” megnevezés e kertek **szellemileg rokon vonását** jelzi a **romantika korszakának** kertjeivel, de nem jelenti azt, hogy ezek a kertek historizálnak, azaz a romantikus kertek formáit hoznák vissza. A kerttörténet sok korszakában – az ókori perzsáktól, a 18. század festői kertjein át egészen napjainkig – mindig is jelen volt a szándék a kertben egyfajta idillt teremteni, a

magányos szemlélő, vagy kerthasználó számára olyan környezetet, miliőt létrehozni, ami a paradicsomi létet idézi, olykor filozófikusan mély, olykor játékos formában. Még a barokk kertművészet is létrehozta a boszkék különálló, elzárt terében az idilli helyet, ahol el lehet vonulni a világ nyűgeitől, az udvari intrikáktól. Ezt teszik a kortárs romantizáló kertek is, **idillt teremtenek** a zaklatott városi környezetben, amelyhez a **tájképi kertformálás eszközeit** használják, de **mai módon.**
A romantizáló kert fontos **használati funkcióval** rendelkezik, villakert, közkert vagy pl. intézménykert lehet, de lényegénél fogva **nem tömeges használatra** szánt, a csendes, visszavonult, szemlélődő tevékenységet feltételezi. A kert rendeltetése itt, hogy **a kerthasználó és a természet** intim **találkozását** létrehozza. Ehhez **zavartalan** és viszonylag **nagy terület,** egyfajta **térbeli zártság** és **képi változatosság** szükséges. Azért is szükséges a nagyobb terület, mert a szabad formálású kertek, mintegy **tagadják a városi környezetet,** annak ellenpontjait képezik, s ezt csak szigetszerűen kiválva, a saját belső miliőt megteremtve tehetik meg. Céljuk az ember és a természet intim és személyes találkozását létrehozni.
A formai kialakítás és a növényalkalmazás ezeknél a kerteknél mindig a **természeti előképeket** követi, de letisztult, stilizált vagy sűrített formában. Azaz az **alakítottság,** a **megformáltság** a kerti képben mindig tetten érhető és nincs is olyan szándék, hogy ez ne legyen látható.

A romantizáló kertek nagyvonalú és szép példája az **INNISFREE GARDEN** (Millbrook, New York) (158. ábra). A park területe mintegy 80 hektár, amely egy 16 hektár nagyságú tó körül terül el. A kert egésze a **18. századi festői kerteket** idézi, de létesítéséhez a **kínai kertek** szolgáltak mintául vagy eszmei alapul. Az érzékenyen formált terepplasztika, a formailag a jin-jang párost idéző patakmeder vagy a kövek alkalmazása ezzel függ össze. De a kert egésze, a térformák, a növény-együttesek is idilli környezetet teremtenek.
Alakított, stilizált, költészetté formált természet ez, de egy szándékos, vállalt formaadás, ami nem kíván rejtve maradni, ahogy ez a romantikus kerteknek mindenkor sajátja volt. S maga a név is romantizál, „Innisfree” egy írországi zöld sziget, ami az ország jelképe is, és egy romantikus *Yeats* (Nobel-díjas ír költő) vers címe, ami a természettel való idilli találkozás élményéről szól.

158. ábra. *Innisfree Garden, romantizáló kert (Millbrook, New York)*

Hasonlóan romantizáló Siófok városközpontjában a vasútállomás előtti **pihenőkert,** a **JUBILEUMI PARK** kialakítása. A városközpontban a közkertet az érzékenyen megformált, áttekinthető felületű terepplasztika és a térfalak mentén telepített, festői csoportokba szervezett növényzet, a fák, cserjék mellett az évelőágyak laza csoportjai alkotják. Ezt az idilli, a városi környezettől elválasztott kert hangulatának romantikáját erősíti az áttört szerkezetű, nosztalgikus zenepavilon, aminek fő értéke elsősorban szoborszerű megjelenése, de találkozóhelyként is szolgál (159. ábra).

159. ábra. *Jubileumi park, Siófok (Terv: Jámbor Imre és munkatársai)*

Nosztalgikus és romantizáló kertépítészeti alkotás a vízrendezés után az egykori ártéri területen létrehozott nagyléptékű **NANTES-I** (Franciaország) **VÁROSI KÖZPARK.** A terv természetszerű térstruktúrájával és növénytelepítéseivel megőrizte az ártéri táj látványát, jellegzetes karakterét és ezzel egy idilli tájat hozott létre a vízparton, természetes megjelenést adva a területnek (160. ábra).

160. ábra. *A nantes-i városi közpark látványterve (Terv: Jámbor András)*

A romantizáló modor azonban nem csak a pihenőkertek, a közparkok megformálásánál jelenik meg. Nagy léptékű, nagy területű létesítmények esetén, ahol mód nyílik a területnek a városi szövetből való mintegy kiszakítására, a funkciótól függően sokszor ez a tájképi hagyományokból építkező irányzat ad megoldási lehetőségeket.

A **PÁRIZSI ÁLLATKERT** rekonstrukciós tervénél az ún. biomokat (egy-egy földrajzi térség faunáját bemutató terület) a tervező önálló romantikus tájképekként fogalmazta meg. A kertben nincsenek rácsok vagy ketrecek. Egy-egy biom területén az állatok szabadon közlekednek, a szafari parkokhoz hasonlóan, s a látogatók az elválasztott sétautakról szemlélhetik a látványt. Ez ad alkalmat a kert romantizáló megfogalmazására, ami itt szándéka szerint a háborítatlan természetet idézi (161. ábra).

161. ábra. *A patagóniai biom látványterve, a párizsi állatkert felújítása (Terv: Jámbor András; 2005)*

A természetelvű kertek

A szabad formálású kortárs kertek másik csoportjára az jellemző, hogy a használati funkciót bár figyelembe veszik, de alárendelik a **kert természetes fejlődésének, térbeli-időbeli változásainak** és a **spontaneitásnak.** A természetelvű kerteknél a fő alkotó a természet maga. A tervező a **terület adottságainak a figyelembe vételével** csak a **legszükségesebb** beavatkozásokat végzi el, mintegy előkészíti a kert létrejöttét. Azzal számol, hogy a **magára hagyott** területen meginduló fejlődés eredményeként fokozatosan **változatos növényegyüttesek** jelennek meg a területen, felnőnek, megerősödnek, és ennek eredményeként létrejön egy **dinamikusan változó térstruktúra és látvány** a területen, aminél az eltelt idő különösen fontos szerepet játszik.
A kert kialakítását **tudományos alapossággal végzett vizsgálatok** előzik meg, amelynek eredményeként a terület **ökológiai adottságainak** legjobban megfelelő pionír társulásokkal ültetik be a területet, ill. oly módon kezelik, gondozzák, hogy a **teljes beerdősödés ne jöhessen létre,** és egy **átlátható térstruktúra** megmaradjon, de az egész terület egy **természetes fejlődés** mentén formálódjon.
A természetelvű kertek tehát **nem az idillt,** nem a paradicsomi környezetet kívánják megteremteni. A természetnek magának adnak alakító szerepet, függetlenül attól, hogy az eredmény, a kerti látvány a kertről alkotott hagyományos vagy sztereotip elképzelésnek megfelel-e vagy sem. Ezek a kertek nem nyújtják a megszokott, míves vagy attraktív látványt, sem a romantikusan feldúsított, érzelmes természetképet, ezért a nem hozzáértő szemlélő számára akár egy elhanyagolt, gondozatlan terület benyomását is kelthetik.
Valójában pedig a természetelvű kertek lényege éppen az **emberi beavatkozás** – gondozás – **minimalizálása,** annak érdekében, hogy a terület természetes fej-

lődése mehessen végbe, s az így született és állandóan változó kertnek épp ez a képileg is tetten érhető természeti folyamat az esztétikuma (162–164. ábra).

162. ábra. *A bécsi Wienerberg park, természetelvű kert a város szívében (Terv: Wifried Kirchner, Maja Kirchner; 1996)*

163. ábra. *A párizsi Citroën park, természetelvű kert (Terv: Gilles Clement; 1998)*

164. ábra. *Telecom központ kertje pavilonnal, Zürich (Terv: Guido Hager; 1994)*

10.3. Az attraktív, látvány-kertek

A kortárs kertek harmadik csoportját képező kertekben az a közös, hogy különböző eszközökkel, anyagokkal és formákkal, különböző funkciójú területeken, de **különleges, attraktív** vagy **érdekes, szokatlan látvány létrehozása** a

céljuk. Attól függően, hogy a kerti kép artisztikus, a **művészi** megjelenés igényével lép fel, vagy pedig a **meglepetés,** a szokatlanság erejével kíván hatni, az attraktív kerteken belül két, különböző karakterű alcsoportot lehet megkülönböztetni: az **artisztikus kerteket** és a – jobb kifejezés híján – a **„bizarr" kerteket.**

Az artisztikus kertek

Az artisztikus kertek **művészi tartalom** megjelenítésére vállalkoznak a kertépítészet eszközeivel. Olyan térkompozíciók, amelyek a műalkotás igényességével lépnek fel és sok esetben valóban műalkotások. Ebből fakadóan jellemző rájuk a határozott, **architektonikus formálás,** hiszen az alakítottság, a formaképzés e kertek meghatározó lényege. A **szobrászat formálási eszközeit** használják fel, s egyfajta képi érzékenységet mutatnak. A növény, a terepplasztika is szobrászati megformálást kap. Minden esetben valamilyen **szimbolikus tartalom** vagy gondolat húzódik meg mögöttük. Jellemző rájuk a **kontrasztok, ellentétek** felhasználása, az **erőteljes képalkotás,** a **Land-Art** (165–169. ábra).

165. ábra. *Luxemburgi Általános Bank kertje Kirchenbergben*

166. ábra. *A Skót Nemzeti Múzeum kertje, terep-plasztika (Terv: Charles Jenck)*

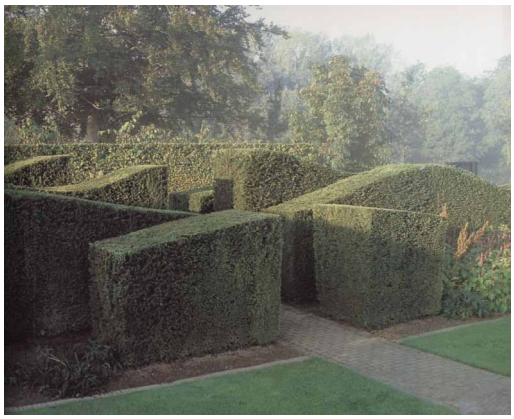

167. ábra. *Szabad formákban nyírott sövények egy hollandiai kertben*

168. ábra. *Esso képviselet kertje, Párizs*

169. ábra. *Bethlen István síremléke, a fekete márvány és a homokfúvott üveg poetikus kontrasztja (Terv: Almási Balázs)*

A „bizarr”

Ezek a kompozíciók a **meglepetés,** olykor a **meghökkentés** erejével kívánnak a nézőre hatni. Eszköztáruk hasonló, mint az artisztikus kertek csoportjáé, csak szélsőségesebb, felfokozottabb formában alkalmazzák azokat. Jellemző rájuk a **szeszélyes, meglepő formálás,** a **kontrasztok, ellentétek erőteljes felhasználása**. **Szokatlan anyagokat, formákat, társításokat** használnak. A **megszokottól eltérő térbeli elrendezéssel,** helyzetekkel erős figyelemfelhívó hatásúak. A **növényalkalmazás** is ennek megfelelően **különleges,** érdekességeket felvonultató (170-172. ábra).

170. ábra. *Szokatlan helyzet, terep-plasztika és pázsit egy belgiumi kertben*

171. ábra. *Az Allerpark Wolfsburgban, szokatlan anyag és forma, tükröző fémfelületek*

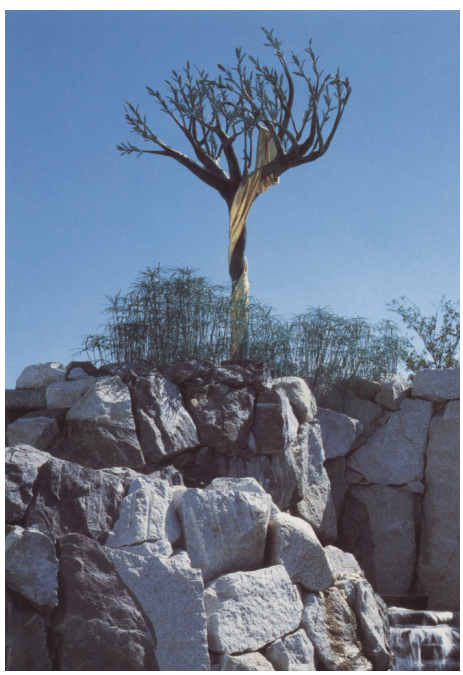

172. ábra. *A Daphne-fa Tsukuba-ban (Japán) (Terv: Hidetoshi Nagasawa; 2001)*

A bizarr is – hasonlóan az artisztikus kertekhez – a **szobrászat** eszközeivel él. Ezeknél a kompozícióknál is meghúzódnak olykor **szimbolikus tartalmak,** gondolati utalások, de a bizarrnak elsősorban a **meghökkentő, érdekes látvány-teremtés** a célja. Gyakran csak egy-egy kertrészt formál meg szokatlan módon,

hogy azután az így létrehozott mű a hagyományos, megszokott kerti környezetben önálló, bizarr hatású látvány-elemként jelenhessen meg (173. ábra).

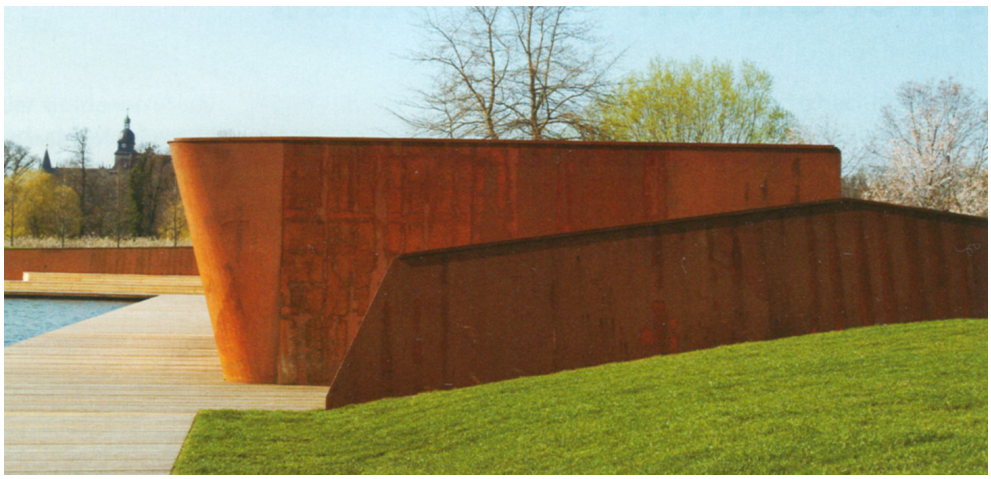

173. ábra. *Corten-acél kerti térfalak a wolfsburgi Allerparkban*

A kortárs kertek között a **geometrikus kertek** karakterüknél fogva urbánusak, a városi környezethez igazodóak, azt mintegy felerősítik. Racionális, rendezett struktúrákat jelenítenek meg, és még a kaotikus geometriájú kertek is a természetnek egyfajta matematikai absztrakciójaként viselkednek. A másik két csoport ezzel szemben tagadja ezt a rendet. A **természetelvű kertek** alapja közvetlen módon maga az ökológia, a **romantizáló kertek** pedig sajátos ökológiai absztrakciók, a természethez való érzelmi kötődés által humanizált világok, egyfajta paradicsom-idézetek. E kertek szigetekként úsznak az urbánus környezetben, olykor tagadják azt, vagy az épített világ ellenpontjaként jelennek meg. Az **attraktív kertek** pedig magáról az attrakcióról szólnak, nincs semmilyen üzenetük. Önmagukért valók.

Ábrajegyzék

1. ábra. *Belső és külső tér és átmeneti formáik*
a.) körülépített zárt belső tér **b.)** körülépített, felül nyitott tér (átrium, udvar) **c.)** két oldalról természeti és művi elemekkel határolt külső tér **d.)** két oldalról nyitott, döntően természeti elemekkel határolt külső tér **e.)** egy oldalon nyitott körülépített belső tér **f.)** három oldalán nyitott felül zárt tér (előtető, tornác) **g.)** felül művi elemekkel lehatárolt oldalt nyitott tér (pergola, árnyékvető) **h.)** felül természeti elemekkel lehatárolt, oldalt nyitott tér (fa lombsátora alatt kialakuló tér) **i.)** természeti elemekkel lehatárolt külső tér (jellemzően kertépítészeti tér)

2. ábra. *Az építészet szakterületei és kapcsolatuk*

3. ábra. *Az épület és a kert hasonló és eltérő tulajdonságai*

4. ábra. *Az Asszír Birodalom i. e. 1100 körül*

5. ábra. *Assurbanipál király és felesége ünnepi lakomája a kertben (Ninivei dombormű)*

6. ábra. *Palotakert Ugaritban az i. e. 2 évezred végén*

7. ábra. *Szemirámisz függőkertje (A. Brothers rajza, 1851)*

8. ábra. *Babiloni függőkert (rekonstrukciós rajz – Balogh T. András)*

9. ábra. *Királyi vadaskert és mulatópark ábrázolása I. Dariusz (i. e. 549–486) idejéből*

10. ábra. *Egyiptomi kertábrázolás vízmedencével*

11. ábra. *Egyiptomi villakert (thébai sírkamra falkép, i. e. kb. 2000)*

12. ábra. *Szentelt ligettel övezett templom Memphis-ben*

13. ábra. *Deir-el Bakhari templomának rekonstrukciós rajza és a fák telepítési rendje a templomkertben*

14. ábra. *A knosszoszi palota alaprajza és rekonstrukciós ábrázolása*

15. ábra. *Görög lakóház tömegvázlata, az ún. pastas-ház és az athéni agora lakóházainak alaprajza*

16. ábra. *Adonisz kert kultuszának ábrázolása egy görög vázán*

17. ábra. *Olympia szentelt ligete, az Altisz*

18. ábra. *Az athéni Agora Kimon idején*

19. ábra. *Epidauros, szentelt liget és gyógyhely (alaprajz és rálátás a színház nézőteréről)*

20. ábra. *Pompeji lakóházak*
Átriumos lakóház kis kerttel **(a)** és átriummal és perisztillel épült lakóház **(b)** (Coarelli;1990 nyomán)

21. ábra. *Római lakóház belső kertje*

22. ábra. *Kerti látványt ábrázoló falkép az első század első negyedéből, Villa Livia Primaporta*

23. ábra. *Villa urbana (Plinius toscanai kertje, alaprajzi elrendezés)*

24. ábra. *Hadrianus villája Tivoliban (118 körül)*

25. ábra. *A Serapeion részlete Hadrianus villájának parkjában*

26. ábra. *A Szent Gallen-i monostor elvi rajza a fontosabb kertekkel*
kerengő **(24)**, paradicsom **(36)**, temetőkert **(14)**, gyümölcsöskert **(15)**, gyógynövény-kert **(8)**, veteményeskert **(16)**, kertészház **(17)**

27. ábra. *A kerengő a Szent Galleni monostor rajzán*

28. ábra. *A középkori kolostor gyógynövény kertje*

29. ábra. *Chartauzi kolostorkert*

30. ábra. *Egyszerű parasztkert ábrázolása a kora-középkorban, Walafried Strabo munkájában*

31. ábra. *Mulatókert elrendezése (13. századi rajz alapján)*
1. pázsitos kert, **2.** fűszerkert, **3.** virágos gyeppad, **4.** forrás és medence, **5.** gyümölcsfasor

32. ábra. *A szerelem kertje (miniatúra a Rózsa regényéhez, Brügge; 1490 körül)*

33. ábra. *Allegorikus kertábrázolás 1500 körül*

34. ábra. *Illusztráció a Rózsa regényéhez (1485)*

35. ábra. *Szerelmespár a kertben (Brügge; 1462)*

36. ábra. *Vizitáció (Mária látogatása Erzsébetnél) (M. S. mester; 1500–1510)*

37. ábra. *Városi közkert és a város mezeje ábrázolása a késő-középkorban*

38. ábra. *Arab kert egy középkori miniatúrán*

39. ábra. *Perzsa szőnyegmintázat a hagyományos iszlám kert szerkezetével*

40. ábra. *Az Alhambra palota és udvarkertjeinek alaprajza*
A) Mirtusz-udvar, **B)** Ünnepségek terme, **C)** Oroszlános udvar

41. ábra. *A Mirtusz-udvar és az Oroszlános udvar az Alhambrában*

42. ábra. *Az Alhambra palotához tartozó kiskastély, a Generalife főudvara és kertjének alaprajza*

43. ábra. *Nyírott növényfalak a Generalife kertjében*

44. ábra. *Villa Medici, Róma*

45. ábra. *Villa d'Este Tivoli (Terv: Pirro Ligorio; 1550, vízarchitektúra Tomasso de Siena) Dupérac metszete 1573*

46. ábra. *Villa d' Este, Száz kút galériája*

47. ábra. *Villa d' Este, főtengely*

48. ábra. *A Villa Lante alaprajza, 1566 (Terv: Vignola)*

1. Mórok kútja **2.** Villa-épületek **3.** Vénusz grotta **4.** Neptun grotta **5.** Vízfüggönyös grotta **6.** Kardinális asztala **7.** Gigászok kútja **8.** Kaszkád **9.** Delfinkút **10.** Pavilon **11.** Álmok kútja

49. ábra. *Villa Lante, a parter és részletei*

50. ábra. *Anet, a kastély és kertje (Terv: Philibert de L' Orme) Du Cerceau metszete*

51. ábra. *Chenonceaux, két parter*

52. ábra. *A visegrádi palota gyümölcsöskertjének rekonstrukciós terve (Szikra Éva munkája)*

53. ábra. *A visegrádi palota udvarkertje*

54. ábra. *A pozsonyi érsekkert az 1600-as évek közepén („Facies totius horti" Lang Mauritius rézmetszete; 1663)*

55. ábra. *A pozsonyi érsekkert szökőkútja (Lang M.)*

56. ábra. *A pozsonyi érsekkert narancsháza és narancskertje 1663-ban*

57. ábra. *A Villa Aldobrandini Frascatiban*

(az alaprajzi szerkezet, ill. a terepplasztika és a térstruktúra vázlata)

58. ábra. *Villa Aldobrandini, Frascati (épült: 1598–1603, terv: Giacomo della Porta, Domenico Fontana)*

59. ábra. *Villa Aldobrandini (központi kerti tér és terasz)*

60. ábra. *André Le Nôtre arcképe*

(Carlo Maratta festménye; 1678)

61. ábra. *Vaux-le-Vicomte, 50 ha nagyságú park (Terv: André Le Nôtre; 1656–1661)*

62. ábra. *Vaux-le-Vicomte, parter és főtengely (kilátás a fogadóterem teraszáról)*

63. ábra. *Vaux-le-Vicomte, alaprajz és metszet*

64. ábra. *Versailles (Terv: André Le Nôtre)*

65. ábra. *A Versailles-i kastély térszerkezeti rajza*

66. ábra. *A kastély főtengelye és a díszudvar a város felől*

67. ábra. *Versailles, Apolló kút*

68. ábra. *Versailles, A királyok alléja*

69. ábra. *Versailles, parter és az azokat keretező boszkék a kastély és az Apolló kút között (légi felvétel)*

70. ábra. *Versailles, főtengely*

71. ábra. *Versailles, az oszlopcsarnokos boszke (Bosquet de la Colonnade)*

72. ábra. *Versailles, az orangeria és a svájciak tava*

73. ábra. *Nymphenburg (Johannes Rogalla von Bierberstein rajza)*

74. ábra. *Nymphenburg, főtengely*

75. ábra. *Nymphenburg, főtengely (légi felvétel)*

76. ábra. *Sanssouci Potsdam mellett (J. F. Schleuen metszete; 1755)*

77. ábra. *Sanssouci, alaprajz az eredeti barokk térszerkezet és a Lenné-féle tájképi átalakítás ábrázolásával*

78. ábra. *Sanssouci, szőlőhegy a kastéllyal*

79. ábra. *Tervek a gödöllői parter kialakítására*

80. ábra. *A gödöllői Grassalkovich-kastély alsó kertjének allé-rendszere*

81. ábra. *Az edelényi L' Huillier-Coburg kastély barokk parterje*

82. ábra. *A Lés erdő nyiladékrendszere*

83. ábra. *A süttöri kastély és parkjának első ismert ábrázolása 1731–1732 körül*

84. ábra. *Eszterháza, a parter látképe (G. Pesci olajképe; 1780)*

85. ábra. *Az eszterházai műegyüttes alaprajza a Beschreibung-ból; 1784 (Jacoby után Weinemann rajza)*

86. ábra. *Eszterháza térsége az első katonai felmérés, 1784 idején*

87. ábra. *Alexander Pope kertje Twickenham-ben a költő halála idején (J. Serle rajza; 1725)*

88. ábra. *Claude Lorrain: Menekülés Egyiptomba (részlet); 1666*

89. ábra. *Claude Lorrain: Mózes megtalálása; 1637–1639*

90. ábra. *Stowe, festői kert (Terv: William Kent és James Gibbs 1738-tól 1748-ig, majd Lancelot Brown)*

91. ábra. *Stowe (légi felvétel, a park és környéke a korintoszi diadalívvel a mezőn)*

92. ábra. *Stowe, a fő látványtengely és a Palladió-híd a parkban*

93. ábra. *Blenheim, festői kert (Terv: Lancelot Brown) (Teo Pride felmérési rajza; 1789)*

94. ábra. *Claude Lorrain: Aeneas Deloszban; 1671–1672*

95. ábra. *Stourhead, festői kert (látványtengely)*

96. ábra. *Egzotikus kerti pavilonok*

97. ábra. *Kew Garden, kínai pagoda*

98. ábra. *Szentimentális kert, római őrtorony- műrom (Artre, Belgium; 1735)*

99. ábra. *Rousseau sziget Ermenonville parkjában*

100. ábra. *Désert de Retz, szentimentális kert*

101. ábra. *Szimbolikus piramis Désert de Retz kertjében*

102. ábra. *Barlangbejárat és templom Désert de Retz kertjében*

103. ábra. *Tata, szentimentális kert (alaprajz, műrom és tisztás)*

104. ábra. *Romantikus tájképi park Muskauban (Terv: H. Pückler; 1816)*

105. ábra. *Pleasure ground. Mellerstain House parkjának részlete a skóciai Berwickshire-ben*

106. ábra. *A Pfaueninsel Berlinben, romantikus stílusú népkert (Terv: Lenné; 1834)*

107. ábra. *Az Englischer Garten alaprajza, München (Terv: L. Sckell; 1789)*

108. ábra. *Englischer Garten, München (napozó rét, háttérben a Gloriettel)*

109. ábra. *Englischer Garten, München (a park vízrendszerének részlete, patak, zúgóval)*

110. ábra. *Gödöllő (a Felső és az Alsó kert átalakítási terve, 1870 körül)*

111. ábra. *A pesti Volksgarten terve (Nebbien díjnyertes munkája, alaprajz; 1813)*

112. ábra. *Életkép a Városligetben (Alt Rudolf rajza; 1845)*

113. ábra. *Neobarokk hímzéses parter a villa épülete előtt*

114. ábra. *Rokokó ihletésű kiültetés-minták*

115. ábra. *A József tér historizáló, empire modorú kertépítészeti terve (Räde Károly rajza)*

116. ábra. *A budapesti Városliget rendezési terve (Räde Károly; 1892)*

117. ábra. *A Stefánia kocsikorzó a Városligetben*

118. ábra. *A városligeti tó a századfordulón*

119. ábra. *Virággruppok a közép kiemelésével*

120. ábra. *A Kertészeti Tanintézet főépülete, előterében szőnyegággyal*

121. ábra. *Szőnyegágy*

122. ábra. *A budapesti Népliget rendezési terve (Terv: Ilsemann Keresztély)*

123. ábra. *Lakóház kertje (Terv: Thelisson)*

124. ábra. *Rerrich Béla, a kertművészet első tanára*

125. ábra. *Kerti térfal sövényekkel a mértani kertben (Rerrich Béla rajzai)*

126. ábra. *Íves kerti pad (nézet és alaprajz), virágrács és kerítés tervei*

127. ábra. *Budai villa kertje (Terv: Rerrich; 1910)*

128. ábra. *Budai villakert terve (Rerrich; 1910)*

129. ábra. *Szolnok, Verseghy park rekonstrukciós terve (Eredeti terv: Rerrich)*

130. ábra. *A szolnoki Verseghy park fő sétánya*

131. ábra. *A budapesti Kossuth tér terve, alaprajz és nézet (Terv: Rerrich; 1926)*

132. ábra. *Ormos Imre, a kertművészet tanára*

133. ábra. *Családi ház kertje (Terv: Ormos Imre)*

134. ábra. *Városi dísztér (Látványterv és kertépítészeti terv: Ormos Imre)*

135. ábra. *Veszprém, városi tér rendezési terve (Terv: Dalányi László)*

136. ábra. *Kultúrház kertje (Terv: Ormos Imre és munkatársai)*

137. ábra. *Budapest, Feneketlen tó, városi közpark (Terv: Jancsó Béla – Mőcsényi Mihály)*

138. ábra. *A Villette-i park, tervpályázat; 1982 (Terv: Jámbor I., Demjén I., Perjés A., Szügyi E.)*

139. ábra. *Citroën park (Terv: Gilles Clement; 1998)*

140. ábra. *David Baker: Vonalas kompozíció kékben; 2006 (minimalista festmény, USA)*

141. ábra. *Ivess J. Klein: Kompozíció; 2005 (minimalista grafika)*

142. ábra. *A budapesti Erzsébet tér kertépítészeti ötletterve (Balogh Péter, Bogner Zsuzsa és Sándor Tamás munkája)*

143. ábra. *Térfalat jelző pavilon és szökőkút sor az Erzsébet téren*

144. ábra. *Az Erzsébet tér lépcsőlejárója*

145. ábra. *Egyszerű díszítő alaprajzi forma*

146. ábra. *Szabályos ritmusú faültetés*

147. ábra. *Salgótarján, Városi főtér (Terv: Almási Balázs; 2005)*

148. ábra. *Interpolios Garden Tuillburgban (Hollandia), alaprajz (Terv: Abe Bonnema; 1998)*

149. ábra. *Interpolios Garden Tuillburgban (Hollandia), kertrészletek (Terv: Abe Bonnema; 1998)*

150. ábra. *A budapesti Millenáris Park, alaprajz és részlet*

151. ábra. *A budapesti Millenáris Park, kertrészletek (Terv: Tihanyi Dominika és társai)*

152. ábra. *Budapest, Corvin-Szigony sétány kertépítészeti koncepcióterv. (Terv: Robert Townshend, Carola Enrich és Martha Alker)*

153. ábra. *Budapest, Corvin-Szigony sétány (terepplasztikai és szerkezeti terv)*

154. ábra. *A DNS- és gyógykert. Dumfriesshire-ben (Dél-Skócia) (Terv: Charles Jencks; 2000)*

155. ábra. *Terasson-la-Villedieu, vízi parter (Terv: Kathryn Gustafson; 1992)*

156. ábra. *Dickenson villa belső udvara, Santa Fe (Terv: Martha Schwarz)*

157. ábra. *A budapesti Infopark, kertrészletek (Terv: Karádi Gábor)*

158. ábra. *Innisfree Garden, romantizáló kert (Millbrook, New York)*

159. ábra. *Jubileumi park, Siófok (Terv: Jámbor Imre és munkatársai)*

160. ábra. *A nantes-i városi közpark látványterve (Terv: Jámbor András)*

161. ábra. *A patagóniai biom látványterve, a párizsi állatkert felújítása (Terv: Jámbor András; 2005)*

162. ábra. *A bécsi Wienerberg park, természetelvű kert a város szívében (Terv: Wifried Kirchner, Maja Kirchner; 1996)*

163. ábra. *A párizsi Citroën park, természetelvű kert (Terv: Gilles Clement; 1998)*

164. ábra. *Telecom központ kertje pavilonnal, Zürich (Terv: Guido Hager; 1994)*

165. ábra. *Luxemburgi Általános Bank kertje, Kirchenbergben*

166. ábra. *A Skót Nemzeti Múzeum kertje, terepplasztika (Terv: Charles Jenck)*

167. ábra. *Szabad formákban nyírott sövények egy hollandiai kertben*

168. ábra. *Esso képviselet kertje, Párizs*

169. ábra. *Bethlen István síremléke, a fekete márvány és a homokfúvott üveg poetikus kontrasztja (Terv: Almási Balázs)*

170. ábra. *Szokatlan helyzet, terepplasztika és pázsít egy belgiumi kertben*

171. ábra. *Az Allerpark Wolfsburgban, szokatlan anyag és forma, tükröző fémfelületek*

172. ábra. *A Daphne-fa Tsukuba-ban (Japán) (Terv: Hidetoshi Nagasawa; 2001)*

173. ábra. *Corten-acél kerti térfalak a wolfsburgi Allerparkban*

Tartalomjegyzék

1. AZ ÉPÍTÉSZET ÉS A TÁJ- ÉS KERTÉPÍTÉSZET FOGALMA ÉS KAPCSOLATA..... 3

1.1. Az építészet fogalma és tárgya 3
1.2. Az építészet szakterületei és azok kapcsolatai..... 7
1.3. A kert fogalma, a kert mint építészeti alkotás 8
1.4. A kertépítészet szakterületei..... 14

2. AZ ÓKOR KERTJEI 16

2.1. Mezopotámiai kertek..... 16
2.2. Egyiptomi kertek 23
2.3. Görög kertek..... 28
2.4. A Római Birodalom kertjei 34

3. A KÖZÉPKOR KERTÉPÍTÉSZETI ALKOTÁSAI..... 42

3.1. A kora középkor kertművészete 42
3.2. Az érett- és a késő-középkor kertművészete 47

4. ARAB (ISZLÁM) KERTEK 55

5. A RENESZÁNSZ KERT..... 61

5.1. A reneszánsz kertek Itáliában..... 61
5.2. A reneszánsz kert Franciaországban..... 69
5.3. Reneszánsz kertek Magyarországon..... 71

6. A BAROKK KOR KERTJE 75

6.1. A barokk művészeti-építészeti stílus kialakulása és jellemzői 75
6.2. Az itáliai barokk kertek 80
6.3. A francia barokk kertek és európai hatásuk..... 84
6.4. A magyar barokk kertek 98

7. A TÁJKÉPI KERT 107

7.1. A klasszicista festői kert..... 109
7.2. A szentimentális kert 117
7.3. Tájképi kertek Magyarországon 122
7.4. A romantikus kert..... 123
7.5. Magyar romantikus kertek..... 128

8. A SZÁZADFORDULÓ KERTÉPÍTÉSZETE..... 131

9. A MODERN ÉPÍTÉSZET ÉS KERTMŰVÉSZET..... 137

9.1. A mértani kert..... 137
9.2. A funkcionalizmus a kertművészetben..... 143
9.3. A posztmodern 147

10. A MAI KOR KERT- ÉS SZABADTÉR-ÉPÍTÉSZETI IRÁNYZATAI, KORTÁRS KERTÉPÍTÉSZETI ALKOTÁSOK..... 150

10.1. A geometrikus kertek 151

10.2. A szabadformálású kertek 165
10.3. Az attraktív, látvány-kertek 170

ÁBRAJEGYZÉK 175

Kiadja az **FVM Vidékfejlesztési, Képzési és Szaktanácsadási Intézet**
(1223 Budapest, Park u. 2.)
(Tel.: 06-1/362-8140, www.vkszi.hu)
Felelős kiadó az intézet főigazgatója
Terjedelem: 16,45 A/5 nyomdai ív
Tömeg: 389 g

Készült a Start Rehabilitációs Foglalkoztató és Intézményei Kht.
Nyírségi Nyomda üzemében 2009 – 2305
Felelős vezető: Balogh Zoltán vezérigazgató